RAD
I
DRUŠTVO

MJESEČNIK ZA DRUŠTVOVNO-GOSPODARSTVENE PROBLEME

Broj 2-3 God. II.

SADRŽAJ

VJEKOSLAV BLAŠKOV: NOVI DUH U RADNIM ODNOSIMA

PETAR ILINIĆ: STUDIJA O ŠUFFLAYU

Dr. DRAGO CEROVAC: NOVO UREĐENJE NADZORNIČTVA RADA

Dr. NIKOLA PERŠIĆ: SEOSKO I GRADSKO STANOVNIŠTVO

XENOS: HIJERARHIJA I DRUŠTVENI RED

B. S. HRVATSKA SELJAČKA GOSPODARSKA ZAJEDNICA

O. M.: TRI POLITIČKA MITA: DEMOKRACIJA, SOCIJALIZAM, LIBERALIZAM

V. H.: HRVATSKO-NJEMAČKO UTANAČENJE O DRUŠTVOVNOM OSIGURANJU HRVATSKIH RADNIKA U NJEMAČKOJ

Ing. VIKTOR HORVAT: SEOBE EUROPLJANA

Ing. M. RUŽICKYJ: O STRUČNOJ NAOBRAZBI RADNIŠTVA U UKRAJINI

Dr. Z. GAŠPAROVIĆ: ETNOLOŠKO RAZMATRANJE O BOSNI

Ing. K. HRVATSKO RADNIŠTVO ZAPOSLENO U NJEMAČKOJ

DRUŠTVOVNO GOSPODARSKI PREGLED

Indeks troškova života za veljaču i ožujak 1942.

IZDAJE:

HRVATSKA RADNIČKA KOMORA

Odgovara povjerenik Vjekoslav Blaškov

VELJAČA-OŽUJAK **ZAGREB** 1942.

55 godina rada
PARNA BOJADISAONICA I KEMIČKA ČISTIONICA
ONDRUŠEK-ZAGREB
ILICA 50, BRZOGL. 49-84 • JELAČIĆEV TRG 11, BRZOGL. 49-83 • MAKSIMIRSKA 5

DOMAĆE SKLADIŠTE
CIPELA
TVORNICA OBUĆE
SA SVOJIM VLASTITIM PRODAVAONICAMA ILICA 3 - ILICA 22 - JURIŠIĆEVA 30

Sabirnice:
Gajeva 25. Brzoglas 33-90
Ilica 37. „ 22-272
Ilica 148a
Trg Burze 1. „ 24-466
Glavna radionica: Bužanova 26. Brzoglas 93-92.

RAD
I
DRUŠTVO

MJESEČNIK ZA SUVREMENU SOCIJALNU POLITIKU

GODIŠTE I.
(SVIBANJ-PROSINAC 1941.)

Uredio
Dr. ing. Ernest Marks

ZAGREB
1941.

SADRŽAJ

Svezak 1—2

Uvodno slovo Hrvatske radničke komore: Nezavisna Država Hrvatska
Dr. Ante Pavelić: Načela hrvatskog ustaškog pokreta
Prof. Dr. Milan Ivšić: Rad — svéopća dužnost prema društvu i narodu
Dr. ing. Ernest Marks: Aspekti novije sociologije
Ing. Adalbert Šimić: Socijalno osiguranje rudarskih radnika
Marks-Manakin: Prinos poznavanju i određenju pravične nadnice i plaće
Ing. Vladimir Damaška: Racionalizacija

Prikazi:

Dr. Marijan Andrašević: Smrt velikog ekonomiste Wernera Sombarta
Dr. Drago Cerovac: Pitanje radničkih štrajkova s etičkoga gledišta
Prof. M. Kam. Simon: Sociološke teorije (Fausto Squilacce. Na njem. preveo Dr. Rudolf Eisler)
Z. Gašparović: Uvod u praktičnu sociologiju (Emory S. Bogardus, preveo ing. Viktor Horvat)
Ing. M. Ružickyj: Njemački zakon o uređenju narodnoga rada od 20. I. 1934.
Socijalno-ekonomski pregled
Zakonska odredba o gradnji hrvatskih radničkih obiteljskih kuća
Manakin: 8 komada statističkih diagrama o porastu troškova života, odnosno padu životnog standarda.

Svezak 3—4

»Diktatura proletarijata« (Iz Poglavnikove knjige »Strahote zabluda«)
Petar Ilinić: »Strahote zabluda« (Razmatranje povodom Poglavnikove knjige)
Dr. Robert Ley, voda njemačke fronte rada: Načela njemačkog općeg narodnog osiguranja za slučaj starosti
Dr. Stanko Filipović: O politici cijena
M. K. N.: Problem kućne radinosti u Hrvatskoj (svršetak članka iz br. 4. »Vjesnika Radničke komore«)
Prof. Dr. Juraj Šćetinec: Korporativni sustav u Portugalu (preradba)

Prikazi:

Giuseppe Tassinari: Korporativni sustav u Italiji (prevod iz djela »L'economia fascista«)
Ernest Marks: Prvo poglavlje u razvoju njem. fronte rada
* * * Uvađanje ljetnog vremena
Prof. M. Kam. Simon: O psihološkim osnovima vlasništva
Ing. M. Ružickyj: Njemačka uzorna poduzeća (Prema obradi znanstvenog zavoda Njemačke fronte rada u Berlinu)

Ing. Viktor Horvat: Društvovni odnosi pri poljodjelstvu istočne Hrvatske
Š.: »Hrvatsko socijalno osiguranje«
Ing. M. Ružyckyj: Njemački zakon o organizaciji narodnog rada (nast.)
Društvovno-gospodarski pregled
Tabela »Indeks troškova života«

Svezak 5

Xenos: Sociološke osebine De Manovog planizma
Curt Hotzel: Rad kao državna ideja
Gentile: Filozofija fašizma
Dr. Ing. Ernest Marks: Aspekti novije sociologije (nastavak)
Dr. Rudolf Hrašćanec: O temeljnom uklanjanju klasne borbe
Albert Grahovac: Demografska i društvovna politika

Prikazi:

Dr. Zl. Gašparović: Hrvatska Enciklopedija
Dr. Josip Jelašić: Pobuna masa (La rebelion da las masas, preveo Zlatko Gašparović, Zagreb, 1941.)
A. G.: »Hrvatska smotra«
Ing. M. Ružickyj: Njemački zakon o osiguranju narodnoga rada (nastavak)
Bugarski zakon o kolektivnim ugovorima i rješavanju radnih sporova
Društvovno-gospodarski pregled
Tabela »Indeks troškova života«

Svezak 6

Xenos: Hijerarhija i društveni red
Petar Ilinić: Đuro Basariček
Dr. Stanko Filipović: Društvovno-gospodarska izgradnja Nezavisne Države Hrvatske
Dr. Werner Mansfeld: Uređenje narodnog rada

Prikazi:

Ing. Markijan Ružickyj: Problem nezaposlenosti
Dr. Z. Gašparović: Narod i zemlja Hrvata (napisao Dr. Ml. Lorković)
Dal: Izvješće državnog društvovno-gospodarskog zavoda, br. 1, 2, 3., Zgb. 1941.
Društvovno-gospodarski pregled
Tabela »Indeks troškova života«

Svezak 7—8

Čedomil Veljačić: Podjela rada
Xenos: Hijerarhija i društveni red (nastavak)
Gjuro Marković: Socijalna politika u današnjem vremenu
Oliviera Salazar: Novi red u privredi (Prijevod Ž. W.)
Giulio Battaglini: Fašistička reforma kaznenoga prava
Dr. Ernst Rudolf Huber: Izgradnja njemačkog državnog ustava

Prikazi:

Spectator: Problem prostitucije
Živko Kariolić: Radni sudovi
Zl. Gašparović: Temelji, izgradnja i gospodarski poredak nacionalno-socijalističke države
J. Š.: Arhiv socijalne štampe
Društvovno-gospodarski pregled
Tabela »Indeks troškova života«

RAD I DRUŠTVO
MJESEČNIK ZA DRUŠTVOVNO-GOSPODARSTVENE PROBLEME
BROJ 2-3 VELJAČA-OŽUJAK 1942. GOD. II.

NOVI DUH U RADNIM ODNOSIMA

Rijetko gdje možemo naći tako izrazit pojam subjekta i objekta kao što je to slučaj u odnosima rada i kapitala u liberalističkom priradu. Subjekt je poslodavac tj. vlasnik kapitala i sredstava za proizvodnju. Objekt je radna snaga, koja se smatra robom ili sredstvom proizvodnje. Cilj je — što veća zarada. Tomu streme svi napori i volja samoga kapitala i njegova nosioca. Subjekt je kapital, i prema tome jedini nosilac odlučujuće volje. Načelo vlasništva, koje u liberalnom gospodarstvu nema nikakvih ograda ni u najdaljim posljedicama i življjavanju, onemogućava, da ikakva druga volja djelotvorno odredjuje i utječe na njegov vlastiti razvoj i opstanak. Činjenica, da je netko neograničeni gospodar vlasništva, u ovom slučaju kapitala i sredstava za proizvodnju, podvrgava sebi volju sviju ostalih, kojih egzistencija zavisi o kapitalu. Načelo neograničenog vlasništva, ima uvijek za nužnu posljedicu, — da svaku drugu volju ili utjecaj, bilo društveni bilo moralni, podvrgava sebi. Prema tome, i volja poslodavca u poduzeću mora biti apsolutna i neograničena, kao što je neograničeno i načelo vlasništva.

To je činjenica, koja je vladala u liberalnom gospodarstvu sve do onoga časa, kad je država smotrila da je potrebno intervenirati i postaviti neke granice do tada neograničenu vladanju načela vlasništva. Tu je srž problema odnosa između kapitala i radne snage. Taj problem nije isključivo materijalne, već više moralne naravi. Sukobi, koji nastaju izmedju rada i kapitala, ne mogu se riješiti samo materijalnim sredstvima, kao povećanjem nadnica, skraćenjem radnog vremena i općim poboljšanjem radnih uvjeta. Pokušaj, da se tim putem dodje do sklada izmedju rada i kapitala, pokazao se je u svim demokratsko-liberalističkim zemljama neuspjelim. Izvrstan primjer pružaju za to Sjedinjene Američke Države. Tamo su radničke nadnice bile za nekoliko puta veće od nadnica radnika u Europi. Podigao se je opći materijalni standard života do zamjerne visine. Medjutim, nije nastupio sklad izmedju rada i kapitala, već smo naprotiv svjedoci stalnih nereda, štrajkova i sabotaže sa strane radnika i njihovih strukovnih organizacija. Problem je društvovno moralne naravi i ne može se riješiti samo kakvim materijalnim ustupcima u obliku poboljšanja materijalnih uvjeta života. Kad bi čovjek bio životinja, kojom vladaju isključivo zakoni želuca, onda bi se i problem rada i kapitala mogao riješiti punjenjem želuca. Čovjek je pak moralno biće, koje ne živi samo od kruha u želucu, već i od zadovoljenja duše i srca. Volja, da se bude moralno slobodan i sam za sebe i pak neki mali krug svijeta, ne trpi da radnik u proizvodnji materijalnih dobara bude samo objekt. Kao što u obitelji, društvu i u državi radnik traži priznanje svoje

osobnosti i svoje volje, tako teži, da i u proizvodilačkom poduzeću njegova volja i osobnost ne budu satrvene drugom voljom, već priznate, ne samo u isključivom pokoravanju već i u odlučivanju. Prema neograničenoj volji poslodavca radnik teži izraziti i svoju volju, koja je i u njega, kao i u svakog čovjeka, najjači atribut čovječnosti. Nepriznavanjem prava radnoj snazi na suodlučivanju u poslovima proizvodnje i njezina cilja dovelo je nužno do sukoba izmedju priznate i nepriznate volje, rada i kapitala. Nemoguće je zatomiti nagon za slobodnim duhovnim životom i moralnošću u čovjeku, pa bio on i posljednji radionički radnik. A uza sve to liberalno gospodarstvo postupalo je savršeno tako, kao da radni čovjek uopće nema individualne duše. S čovjekom-radnikom postupalo se kao sa strojem i pokušalo se, da se njegovo nezadovoljstvo spriječi povišenjem nadnica i većom koricom kruha, kao što se i stroj podržava kojekakvim mazanjem. Razredna borba u liberalnom gospodarstvu nije ništa abnormalno. Ona je neizbježiva posljedica krivo postavljenih gospodarsskih i društvovnih načela, primjenjenih na život.

Tek kad se odstupi od krutog načela neograničenog vlasništva, i kad se tom ekonomskom pravilu predpostavi jedno više pravilo, koje će biti prirodnije, onda se može razredna borba sama u sebi preživjeti. Kad proizvodnja nije sama sebi jedini i isključivi cilj, već kad je njoj predpostavljen čovjek i narodna zajednica, onda se i volja kapitala ograničava i podvrgava jednoj višoj društvovnoj i državnoj volji, u kojoj su utjelovljene volje sviju pojedinaca. Samo korjenitom intervencijom države, intervencijom u odnosima rada i kapitala, mogu se odstraniti sukobi u poduzećima, koji postoje izmedju apsolutističke volje poslodavaca, kao nužne posljedice neograničenog principa vlasništva, s jedne strane, i radne snage, koja svoju egzistenciju mora tražiti u sjeni neograničenosti tudjega vlasništva, s druge strane. Prema tome, bitni preduvjet, da se odstrani razredna borba izmedju rada i kapitala, jest, da se napusti načelo neograničenog vlasništva.

I privatno vlasništvo doživjelo je mnogih promjena u svojem obliku. Liberalni kapitalizam predstavlja u tolikoj mjeri degenerirani oblik vlasništva ukoliko je suvremeni razvitak društva i proizvodnih snaga povezao cijeli narod u zajednici rada. Mala gospodarstva prestala su znatnije utjecati na društvovni, gospodarski i politički položaj pojedinaca i cijelog naroda. Tehnički razvitak i načelo gospodarske slobode donijeli su kao posljedicu koncentraciju bogatstva u rukama manjeg broja privatnih vlasnika. Privatni vlasnici sredstava za proizvodnju, s druge strane, uspjeli su razapeti svoje mreže i u njima obuhvatiti ogromnu većinu naroda. Prema tome, i postojeći oblik kapitalističkog privatnog vlasništva moralno je nespojiv s interesima velike većine naroda, a time i s interesima države kao najviše moralne, političke i gospodarstvene zajednice naroda. Načelo privatnog vlasništva treba svakako očuvati, ali u isto vrijeme osigurati da moralna i ljudska prava pojedinaca i najširih slojeva naroda, ne budu popodvrgnuta dinamici tudjeg privatnog vlasništva.

To stanovište imalo je za posljedicu mnoge korjenite promjene u načelu vlasništva i u odnosima rada i kapitala u Njemačkoj. Njemačka se prva stvarno izliječila od borbe rada i kapitala, postavivši nova društvovna, gospodarstvena i politička načela, te nova pravila u odnosima poslopri-maca i poslodavaca. Možemo zapravo reći, da u Njemačkoj praktički danas

i ne postoje posloprimci i poslodavci. Jedni i drugi mogu se jednako tako nazvati posloprimcima ili svi poslodavcima. U poduzeću nema apsolutne volje poslodavca, koja bi sebe smatrala suverenom u odredjivanju radnih i plaćevnih uvjeta. Poslodavac u poduzeću nije više subjekt u odnosu prema radniku kao objektu. S druge strane, radništvo ne nastupa ni kao priznata ni kao nepriznata volja. Ne postoji volja kapitala i volja rada. Tamo danas postoji volja radne zajednice poduzeća oblikovana načelom hijerarhije, čiji je djelokrug rada točno označen zakonima i propisima države, kao najčistijeg predstavnika i nosioca interesa cjelokupnog naroda i narodne zajednice. U Njemačkoj je interes narodne zajednice iznad svega i svakoga. Taj interes narodne zajednice podvrgnuo je sebi sve druge manje gospodarstvene društvene, političke i osobne interese. Sve se vodi tako, da služi narodu i jača osjećaj narodne zajednice. Prema tome u Njemačkoj stvarno ne postoji rad i kapital, volja poslodavca i volja posloprimca, koje bi se medju sobom i latentno borile, već naprotiv postoji njemačka narodna i radna zajednica.

Kad vidimo do kakvih su krajnjih posljedica proveli Nijemci ovo načelo vrhovništva narodne zajednice, onda možemo razumjeti i njihove ogromne gospodarstvene, društvovne političke i vojničke uspjehe. U prvome redu ograničena je dobit poduzeća na mjeru, koja odgovara potrebama i razvoju samoga poduzeća. Radne i plaćevne uvjete ne odredjuje poslodavac već državna vlast, čiji je nosilac Njemačka nacionalsocijalistička radnička stranka. To ima za posljedicu odstranjene svakog antagonizma izmedju najvišeg vrha hijerarhije u poduzeću i zadnjeg manuelnog radnika. Nadalje razdioba materijalnih i moralnih dobara sprovedena je tako, da je isključen i najmanji prigovor. Ukoliko prigovora može biti, takve mogu stavljati — ne radnici, već oni, koji su u hijerarhiji poduzeća najviši. Prema tome, načelo zadovoljenja većine ostvareno je u potpunosti. Ovdje vidimo slučaj, koji je jedinstven u gospodarstvenoj i društvenoj politici modernih država. Njemačka je naime riješila problem sukoba rada i kapitala ne toliko materijalnim koliko moralnim sredstvima. Njemačka je stvarno učinila, da radnik — taj bivši kapitalistički objekt izrabljivanja — bude subjekt i nosilac volje, inicijative i radinosti u poduzeću. Standard života, uslijed ratnih okolnosti, nije se mnogo poboljšao, ali je dinamika života, volja naroda za stvaranjem, porasla do nevidjenih razmjera, zahvaljujući isključivo sretnom rješenju moralnog društvovnog problema.

Najmjerodavniji predstavnici Hrvatske ustaške vlasti i državne vlade odlučili su, da i naše radništvo sudjeluje kao subjekt u društvu i proizvodnji i da time prestanu postojati društvovni razredi u narodu i razredne volje u poduzeću. Premda hrvatsko radništvo nije nikada naginjalo razrednom separatizmu, ipak su liberalistički odnošaji izmedju rada i kapitala mogli s vremenom negativno utjecati i u spomenutom pogledu toga razrednog odvajanja. Nacionalni instinkt, svijest i moralna snaga hrvatskog radništva nisu se dali odvojiti od opće narodne misli, ali baš zato nastupit će i u nas, u odnosima rada i kapitala, takove promjene, koje će odstraniti u buduće i svaku priliku, da bi naše radništvo osjetilo bilo kakvu zapostavljenost u gospodarskom i društvovnom pogledu. U vezi s ovim, radnici će u svim državnim i samoupravnim veleobrtnim poduzećima biti predstavljeni u upravnom vodstvu, dok će u privatnim poduzećima biti sistem, koji se danas prakticira u Njemačkoj. To će odstraniti svaki povod nezadovolj-

stvu; sve energije, koje su do sada bile trošene u medjusobnim raspravama izmedju vodstva poduzeća, s jedne strane, i radništva s druge, bit će iskorištene u jačanju osjećaja narodne zajednice, gospodarstvenom pridizanju i državnom učvršćenju. U poduzeću mora nastupiti novi duh, po načelu, da je narodna zajednica iznad svega.

VJEKOSLAV BLAŠKOV

ŠUFFLAY

POVODOM GODIŠNJICE NJEGOVE SMRTI.

I.

Posljednjih godina pisano je kod nas mnogo o Šufflayu, no još nam uvijek nedostaje i cjeloviti prikaz njegovog života, kao i sintetička ocjena njegovog znanstvenog, te publicističkog rada. No — i ovakvo, fragmentarno poznavanje Šufflayeva životnog i književnog lika, izvršilo je velik uticaj na hrvatsku intelektualnu elitu, dok je u pogledu najnovije hrvatske generacije taj uticaj bio upravo golem.

Opisana činjenica imperativno nameće potrebu izdavanja — barem jedne — obširne monografije o životu i radu pok. dra Milana Šufflaya. Jer, ako je sâmo fragmentarno poznavanje Šufflayeva djela dalo upravo enormne rezultate, što se tek može očekivati od upoznavanja njegovog cjelokupnog djela, koje je više nego obimno. Dakako, te se — u vezi toga — postavlja i pitanje jednog kritičkog izdanja njegovih sabranih djela.

No — poteškoće u tom pravcu su velike. Šufflayev književni rad razbacan je po brojnim časopisima, novinama, znanstvenim i prigodnim edicijama. Pisan je na raznima jezicima. Nije uvijek objavljivan pod podpisom, već velikim dijelom pod pseudonimom ili anonimno, providjen inicijalima ili šifrom. Mnoge od odnosnih edicija teško su pristupačne, a do nekih je upravo nemoguće i doći.

Za razumijevanje i tumačenje Šufflayeva književnog djela potrebno je vladati raznim znanstvenim metodama. Potrebno je poznavati bogatu literaturu sa raznih područja, na koja je Šufflay zalazio.

Sve u svemu — dovoljno razloga, koji razjašnjuju što se kod nas još nije pojavila ni jedna iscrpna monografija o Šufflayevu književnom djelu.

Ali — prave teškoće počinju, kada se želi zaviriti u tajnu Šufflayeva života. Jer, taj život obuhvaća razna područja hrvatskog narodnog zbivanja. Taj je život ispunjen napetostima upravo dramskog značaja. Odvijao se pod okolnostima, koje su bile više nego izvanredne.

Prosječni čovjek je naviknut, da se o ličnostima sa pozornice javnog života govori težinom fraze. Ako su te ličnosti predmetom njegove simpatije ili štovanja, onda, nedostatak patetičnog u prikazivanju, smatra gotovo uvrijedom za uspomenu ličnosti, o kojoj je riječ.

Opisani način prikazivanja takvih ličnosti može biti upotrijebljen u dnevnoj publicistici, može se javiti na raznim popularnim skupovima, ali mu nema mjesta, kada se želi odgonetnuti tajna dotične ličnosti, kada ju se želi rastumačiti, odnosno postaviti kao problem. U takvom se slučaju mora prići zahvaćanju ličnosti na podpuno drugoj osnovi.

Profil Milana Šufflaya jest profil tipičnog predstavnika evropske intelektualne elite, profil intelektualca — zapadnjaka u najodredjenijem smislu te riječi. Ući u karakterologiju takvog profila predpostavlja podpunu lišenost naklonosti patetičnome, jer se problem evropske intelektualne elite može postaviti samo izvan i iznad svakog vulgariziranja.

Postoji zajedničtvo stava, koje karakterizira pripadnike evropske intelektualne elite. Taj stav se očituje u osjećanju odgovornosti. Intelektualac evropskog Zapada osjeća se odgovornim prigodom oblikovanja svojih misli i u tom se razlikuje od čovjeka — mase, kojeg se također može smatrati proizvodom evropskog Zapada, a koji je karakteriziran podpunim pomanjkanjem svakog osjećaja odgovornosti.

Taj osjećaj odgovornosti pregnatno je izražen u Šufflayevu oblikovanju problema vodje. Po Šufflayu povijest »stvara san narodnih masa. Onaj, koji ne sudjeluje u tom snu, čija podsvijest nije nakrcana istim porivima ne može biti vodja, pogotovo ne dugo, na javi«. Šufflay ističe »da netko bude dobar vodja i na javi nije dovoljno, da samo jednako sanja kao i njegov narod. On mora da vidi i javu«. I dalje: »Dobar vodja mora biti istodobno i u snu i na javi. On mora omjeriti snagu sna i jave. Ako je nužno, on mora probuditi narod, da taj vidi i javu. Nikako ne smije, da ga uljuljava u san, ako je java strašna. Jer to će ga probuditi, kad će već biti prekasno. Najmanje pak smije, da falsificira snove, da podmeće svome narodu porive, koji nisu u njemu i da njegov realni nacionalni san pretvara u neku anacionalnu, irealnu maglicu« (»San i java«, »Hrvatsko pravo« 10. XI. 1924.)

Ovakvo oblikovanje problema vodje ukazuje se tipičnim po evropskog intelektualca Šufflaya, koji je bio ispunjen osjećajem odgovornoti. Konačno — intelektualac kada publicistički iznosi svoje misli, pretendira na vodjenje duhova — barem u ograničenom obsegu svog djelovanja.

Kao intelektualac, svijestan svoga poziva, Šufflay se u znanstvenom radu rukovodio načelom istinitosti. Od tog načela nije odstupio ni onda, kada su rezultati tog rada dolazili u sukob sa tradicionalnim predajama. Tako je još — prije svjetskog rata — znanstveno dokazivao, da je jedna listina kralja Krešimira falzifikat. Taj — isključivo znanstveni rezultat — bio je izvorom silnih neprilika za pok. Šufflaya. Tako medju ostalim — nije mogao predavati na sveučilištu (na katedri pomoćnih povjesnih znanosti), jer su ga djaci (g. 1908.) bojkotirali. Kasnija znanstvena istraživanja drugih hrvatskih povjesnika pružila su pok. Šufflayu podpunu rehabilitaciju, baš u toj stvari.

Sâm Šufflay došao je u priliku, da se o toj aferi izjasni — doduše ne sa katedre hrvatskog sveučilišta — već sa obtuženičke klupe u bivšoj državi S. H. S. godine 1921. U svom obrambenom govoru, Šufflay se dotaknuo i pomenute afere, rekavši: »oduzeo sam Hrvatima jedan falzifikat, ali Hrvatska povijest nije zato postala manje slavna. Za tu mrtvu listinu kralja Krešimira dajem eto živi dokumenat, ovu obtuženicu, koja me tuži, da hoću uskrisiti Tomislavovu državu.«

U pomenutom obrambenom govoru imao je Šufflay prilike, da se osvrne još na jednu klevetu iz predratne kampanje, koja je bila vodjena — bez obzira na sredstva — protiv njega, — naime, da nije Hrvat po krvi. Šufflay je — u vezi toga rekao: Ako su hrvatski Zagorci i kajkavci

Madžari, onda sam dakako i ja Madžar. Sedam poznatih generacija mojih predja živjelo je i umiralo na hrvatskom tlu. U Zagorju stekli su oni u 17. vijeku plemstvo«.

Ova dva primjera očito dokazuju u kakvim je teškim prilikama Šufflay proživljavao vrijeme prije prvog svjetskog rata, i to baš zato, jer kao pripadnik evropske intelektualne elite nije htio iznevjeriti poslanje, koje je imao kao pripadnik tog kruga. Nije se htio iznevjeriti istini, jer je bio ispunjen osjećajem odgovornosti.

Kada je — mnogo kasnije — Šufflay prikazivao tip srednjevjekovnog viteza Bayarda, time je označio tip čovjeka, čije odlike trebaju služiti uzorom svih vjekovima. a takav je uzor stavio i sebi. U pomenutoj karakteristici naveo je: »Taj srednji vijek pri svojem je kraju iznio viteza Bayarda, čovjeka od kosti i mesa, ali bez straha i ljage (sans peur et sans reproche), ujedno legendarnog heroja i nositelja svih vrlina, koje u svako doba označuju pravog gentlemana. Dao ga je u času, kada su, u praskozorju rennaisance-a, lakajske duše i samoživi oportuniste stali već obilno da se rugaju vjeri, požrtvovnosti, hrabrosti i svijesti, dužnosti viteštva.« (»Chevalier Bayard i Einstein«, Književnik, ožujak 1930.).

Vjera, požrtvovnost, hrabrost i svijest bile su odlike intelektualca Šufflaya, kao što se intelektualna odgovornost modernog vremena može usporediti sa vitežkim vrlinama srednjevjekovlja. Baš u slučaju Šufflaya, koji je bio i starinom plemić i moderni intelektualac, može se proslijedjivati veza, koja veže ova dva tipa iz raznih vremena povijesnog razvitka.

Posve je razumljivo, te je taj i takav Šufflay morao u — amoralnim liberalizmom okuženoj — atmosferi predratne Hrvatske biti izvržen proživljavanju teških prilika. Psovka na Šufflaya ozvanjala je kao svakodnevna pjesma u liberalnoj Hrvatskoj.

Još uvijek nije dovoljno ocjenjeno, koliki je pritisak vršilo liberalno javno mnijenje u Evropi uopće, a u Hrvatskoj napose, na ljude, koji se nisu podčinili njegovoj vladavini. Tema o odnosu liberalizma prema stvaranju javnog mnijenja u Hrvatskoj još uvijek nije obradjena. Tek njenom obradom postati će jasnijima mnoge pojave i mnoga zbivanja u našoj nedavnoj prošlosti. Ovdje je potrebna konstatacija, kako je i svijetli lik intelektualca Šufflaya trebao biti zagušen u maglama predratnog hrvatskog liberalizma.

Često se dovodilo (i još danas dovodi) liberalizam u vezu sa idejom autonomne i slobodne ličnost, ali to je podpuno neispravno. Ta ideja služila je liberalizmu samo kao kulisa, dok je baš vrijeme liberalizma omogućilo nastanak nekulturne i akulturne pojave mase — čovjeka, kao antiteze autonomnoj i slobodnoj ličnosti. Pomenuta ideja vezana je sa poviješću katoličkog Zapada — dakle datira iz vremena, koje je davno predhodilo liberalizmu. U stvari je liberalizam gušio autonomnu i slobodnu ličnost. I u slučaju Šufflaya trebala je biti zagušena jedna takva ličnost, ali akutna kriza u koju je zašao liberalizam iza 1914. godine, onemogućila je taj podhvat. Ali, da nije nastupila ta kriza, Šufflay bi bezuvjetno pao žrtvom terorističkog javnog mnijenja liberalne Hrvatske. Ovako se mogao (možda baš i takvim slijedom dogodjaja) — u slučaju Šufflaya — iskristalizirati lik, kojega će Hrvatska moći kroz sva vremena brojiti medju najsvjetlije.

Možda je upravo taj sraz sa liberalizmom izoštrio kod Šufflaya nerv za opažanje u pogledu unašanja ideja i sustava, tudjih i neprihvativih

za hrvatski narodni organizam, koje se vršilo tokom hrvatske povijesti. Jer — prodiranje liberalizma u našu sredinu, značilo je samo nastavljanje one linije, koja je odpočela sa tudjinskim nametanjem feudalizma.

Raspravljajući temu prodora slavenskih plemenskih ustanova, Šufflay je označio težak položaj Hrvatske kroz vijekove, na ovaj način:

»Uslijed svog geografskog položaja istočna obala jadranska, pače čitavi stari Ilirik, odvajkada tvore granicu religija, jezika i vlasti. Rim, Bizant, Mleci, madžarska, turska i austrijska vlast izmjenjivale su se i doticale na tom tlu. Kultura i barbarstvo kroz stoljeća uporedo žive ovdje. Težak boj bile su katolička, pravoslavna i muhamedanska vjera. Ovaj izraziti pogranični značaj uzrokom je, te se jaki slavenski živalj na tom tlu nije nigda mogao ni etnički ustaliti, nekmoli stvoriti veliku i jedinstvenu političku tvorbu«. (Šufflay »O prodoru slavenskih plemenskih ustanova«, Obzor 1924., br. 30-31.)

Kao osobito snažnu i odpornu označuje Šufflay hrvatsku kneževinu, koja — kao prva od svih — postaje (925) kraljevinom. I tu se javlja veliki unutrašnji sukob. Medjutim — u Hrvatskoj domaća dinastija nije mogla svršiti sa svojim županima. No — dolazi druga, tudja vlast (madjarska) i uvodi feudalni sustav.

»Da proti feudalnom sistemu, da proti županima — silnicima obrani svoju baštinu, ustaje mali »plemenski človik«, koji od davnine imade pristup na plemenski skup ili sabor. Udružuje se proti lokalnim boljarima i stvara glasoviti Savez dvanajst plemena (nobiles regni Croatiae duodecim generationum).«

I Šufflayeva koncepcija razvoja hrvatske povijesti logično provodi ovu nit dvojstva izmedju domaćeg i stranog elementa. On tu liniju odredjuje na slijedeći način:

»K dominanti zapadne kulture u prvoj periodi Hrvata na Jadranu, k vjernosti prema grudi u drugoj periodi, pridružuje se u trećoj periodi (kad prestaje turski tlak), silna žilava svijest »za stare pravice«, vidljiva već u prvoj periodi u znamenitom Savezu 12 plemena, sklopljenom na odpor proti ugarskog feudalnog sistema, i drugoj periodi u Gubčevoj buni. Biološka pozadina ove svijesti pietet je prema mrtvima i dužnost prema još nerodjenim generacijama. Uz suradnju komponente »bogonosca«, ta se svijest u današnjim danima kristalizira u martirsku borbu za načela čovječnosti«. (Šufflay: »Hrvatska u svijetlu svjetske historije i politike«, Zagreb 1928.)

Biti će potrebno obraditi hrvatsku povijest sa ovako naznačenog stanovišta, pa će se viditi, koliko je toga do sada bilo krivo postavljeno. Niz ličnosti i dogodjaja neopravdano se stavlja u krug feudalizma. Gledanja na sâm taj feudalizam, kakav se javio u našim prilikama, nisu ispravna. Šufflay je uspio tek fragmentarno ocrtati svoje stanovište, i buduće oblikovanje hrvatske povijesti morati će se kretati prema — po njemu označenim smjernicama.

II.

Naprijed smo imali prilike iznesti Šufflayev politički stav, kako je došao do izražaja u obrambenom govoru na političkom procesu, koji je završio njegovom osudom na višegodišnju tamnicu. Komentirajući kasnije (»Hrvatsko pravo«, 26. I. 1925.) tu osudu, konstatirao je Šufflay, da ga je državni odvjetnik temeljito obtužio uslijed rada na uskrisenju

Tomislavove države. »I sud me je zbog toga osudio. Ne za špijunažu, kako kaže »Slobodna Tribuna«, već radi veleizdaje. Osudio me je na temelju mog vlastitog priznanja«.

Kada je nakon održane kazne izašao iz tamnice, nastupila je potreba za pravaša Šufflaya, da se orijentira u tadanjoj političkoj stvarnosti Hrvatske, te je na taj način došlo do oblikovanja njegovog stava prema Stjepanu Radiću, odnosno hrvatskom seljačkom pokretu, koji se u onom vremenu nalazio na prvom planu hrvatskog političkog života. Naravno, te antiliberalac Šufflay nije mogao stranačkim očima gledati na pomenuti pokret i njegova vodju.

Prije svega je — pristupajući pomenutom oblikovanju — naglasio svoj pravaški stav. Za njega Stranka prava nije ni »skupina cvilidreta«, kao ni »skup apostola«. »Ona nije jugoslavjanski jazavac ni balkanski šišmiš. Ona ima samo jednu domovinu, Hrvatsku. Ona imade samo jednu politiku, čisto hrvatsku, čisto nacionalnu, čisto u skladu sa principima Velikog Zapada«. (»Obznana« (Pred hrvatskim trijarijima), Hrvatsko pravo 2. I. 1925.)

Ocjenjujući državnu tvorevinu SHS, Šufflay je naglasio, da na »granici kulturâ i religijâ nije trebalo graditi jedinstvene države«, pošto je »ponor dvaju svijetova, Istoka i Zapada, stariji i od Hrvata i od Srba na ovom tlu«. Naglasio je, da se »po toj sterilnoj jugoslavjanskoj pustoši kreću danas dvije goleme karavane, kreću putovima, koje im je odredila povijest, religija i kultura. Gredu mirno, svaka prema svojoj zelenoj oazi. A u tom nema historijske katastrofe, već tek — historijska kob«. (»Historijska kob«, Hrvatsko pravo 9. VII. 1924.)

Dalje je naglasio, da »država SHS imade u sebi isječke iz sva tri područja Balkana. I u tom leži jedna od tajna, zašto se ta država ne da srediti. Jer od triju geopolitičkih područja ne da se obrazovati zdrava, centralistički uredjena država«. (»Geopolitičke sile«, Hrvatsko pravo 20. X. 1924.)

Nakon ustanovljenja naprijed iznesenih činjenica, dolazi do Šufflayevog odredjenja prema hrvatskoj političkoj stvarnosti. On ustanovljuje, da je »ideja pravaštva uloptala hrvatsko seljaštvo u neslomivu falangu. Hrvatski narod nije seljački, on je pravaški«. (»Glas hrvatske krvi«, Hrvatsko pravo 10. XII. 1924.)

Prema političkoj stranci, koja se formirala na osnovima hrvatskog seljačkog pokreta, Šufflay se nije odnosio stranački. On je naglasio, da »HRSS nije nipošto strvina, već živi i jaki organizam. Zdravi organizam, kojemu je tek mozak utopistički. Zdravi organizam, jer mu je embrio ili zametak pravaški«. (»Parasiti«, Hrvatsko pravo 17. I. 1925.)

Šufflay je naglasio: »Ja ne napadam Radića. Još manje HRSS, tu krv pravaškog narodnog srca«. (»Ne će ih obraniti«, Hrvatsko pravo 26. I. 1925.) Naglasio je, da se htjelo »obnoviti ne samo Hrvatsku, već cijeli Balkan. Ne samo Balkan, već i Europu. Ne samo Europu, već čitavi svijet od Zagreba do Pekinga«. Govorilo se »o Mliječnoj cesti seljačkih država od Jadrana do Baltika, o balkanskoj federaciji seljačkih naroda«. I došlo se u situaciju, u kojoj se moglo od pravaša postati gradjaninom svijeta, od nacionaliste internacionalistom. Tu postavlja Šufflay podpuno odredjenu ocjenu: »Hrvatska imala je postati divnim vrtom, uzorom za cijelu izmučenu bijelu rasu. Tu je imao biti otok blaženih ili eutopija. Bit će možda jednoć. Ali danas je to poprište prokletnika, danas je tu pakao. Jer proti sanjaru, koji hoće staviti svoj

san u javu, proti onomu, koji hoće utopiju ostvariti, dižu se strašni neprijatelji. Diže se čitava gromada naslijedja, rade strašne historijske sile, ustaje čitava java, koja se dobro osjeća i koja ima vlast«. (»Šta je gore od obznane«, Hrvatsko pravo 5. II. 1925.)

Tu je Šufflay zahvatio jednu negativnu crtu hrvatskog karaktera, koja se prema dru Mili Starčeviću sastoji u izvjesnoj težnji »za ostvarenjem opće ljudskih zadataka, koja se je prirodno kod pripadnika tako malog naroda morala gubiti u maglovitim sveobuhvatnim idejama«. Postoji čitav niz hrvatskih ljudi »koji su, vodjeni mesijanskim porivom zaboravili na tlo iz kojeg su iznikli, i zanosili se jugoslavenskim i općeljudskim idejama, uvjereni, da su baš oni zvani preporoditi svijet«. (Dr. Mile Starčević »Dr. Ante Starčević i Srbi«, Zagreb 1936.)

Ova je činjenica naročito značajna, jer je tako došlo do pojave, koja zavrijedjuje poseban studij, naime do naročitosti dodira izmedju hrvatskog političkog misticizma i srpske političke misli. Rezultati, kojima je urodio taj dodir, više su nego značajni. Zadnjih godina posvećena je i tom pitanju veća pažnja u hrvatskoj publicistici. Pitanje hrvatskog političkog misticizma donekle je osvjetljeno onim, što je naprijed navedeno, a sada je potrebno ukratko skupiti rezultate promatranja srpske političke misli, kako je ono izvršeno sa hrvatskog stanovišta.

Kod toga je — prije svega — ustanovljen pojam »iracionalnih snaga narodnih«, koje predstavljaju činjenicu odsudne važnosti, prigodom sadržajnog odredjivanja političke misli nekog naroda. Tim iracionalnim snagama treba zagospodariti, a to nije uvijek moguće isključivim autoritetom vlasti. Uslijed toga nastaje potreba stvaranja raznih kultova, radi toga nastaju legende, oblikuju se mîtovi.

Mit Dušanova carstva, svetosavski kult i kosovska legenda odigrali su u razvoju srpske političke misli odlučnu ulogu. »Svetosavlje je sjedinilo sve Srbe u jednu borbu, a granice Dušanovog carstva bile su im minimalan teritorijalni zahtjev«. Shvatiti srpsku političku misao i ocjeniti njenu važnost u pogledu odnosa na Balkanu, nije bilo moguće bez poznavanja pomenute trostruke osnovke te misli. Svetosavski kult i kosovska legenda najviše su pridonijeli, »da se srpski narod sačuva u ropstvu od denacionalizacije i prelazka na drugu vjeru«. U političkim borbama dali su srpskim političkim masama potrebnu snagu i elan svetosavlje i kosovska legenda, »a za njima stoji kao spojna komponenta predaja o Dušanovu carstvu«.

Prigodom izradbe Garašaninovog Načertanija, koji se može smatrati kao »program spoljnje i nacionalne politike svim državnicima Srbije do 1918. godine« služili su kao materijal: mit o Dušanovu carstvu i kosovska legenda (svetosavski kult je ovoga puta bio zapostavljen, da se ne povrijedi vjersko osjećanje nepravoslavnih, ali je njegov uticaj već do tada bio tolik, da ga se prividno moglo staviti u pozadinu). »Garašanin nije imao za cilj zajedničku državu svih južnih Slavena, nego samo srbsku i to na temelju srpskog historijskog prava«.

U daljnjem razvoju doživljava srpska politička misao izvjesnu evoluciju, obzirom na aspiracije u pogledu istih teritorija, koji su bili predmetom zahvaćanja po hrvatskoj političkoj misli. Srbi nisu nikada imali smisla za mističke zanose i nisu nikada izlazili izvan granica trijeznog političkog realizma. Obzirom na pomenutu evoluciju može se raztumačiti pojava Jovana Skerlića, kao najizrazitijeg predstavnika revizionističke faze srbske političke misli. »Skerlić je bio jedan od onih,

koji je tražio i preporučivao izmjenu dotadanjih metoda obzirom na kulturnu sredinu«. Zajedno sa Jovanom Cvijićem i Ljubomirom Jovanovićem inicirao je narodnu propagandu, koja je »bila dobro organizirana na svim područjima kulturne i znanstvene aktivnosti«.

Kakva je bila tendenca Skerlićeve akcije? »Čitavom svojom akcijom išao je za tim, da se kod srbske omladine ojača srpski nacionalni osjećaj, a kod katolika i muslimana, da se formira svijest o jedinstvu Južnih Slavena i izgradi jugoslavenski nacionalizam, koji je on redovito inače identificirao sa srbskim, ali mu je davao posebno ime, da ne bi izazvao Hrvate na odpor i da se ne bi činilo, kako se od njih traži odricanje od svog nacionalnog imena u korist srpskog. Skerlićev rad u isključivo srpskim krajevima išao je za jačanjem sâme srpske nacionalne svijesti, dok je u Hrvatskoj govorio ili o jugoslavenstvu ili »srbohrvatstvu«. Za Skerlića su »srpstvo i jugoslavenstvo bili sinonimi, dok mu je hrvatsvo bilo nešto sasvim oprečno«. (Štedimlija »Kulturno-politička razmatranja«, Zagreb 1939.)

Tipičan primjer praktične primjene Skerlićevog jugoslavenstva pruža nam jedan članak Skerlićevog poklonika (kasnijeg brodolomca) Vladimira Čerine (objavljen 1914. u Zagrebu), gdje je rodjeni Hrvat Čerina ovako govorio o hrvatskom glavnom gradu:

»Ako u Zagrebu imade osamdeset hiljada stanovnika, pedeset njih bi trebalo povesti na klaonicu, pet njih da odnese Sava, pet njih da potopi kakav nerazmišljeno silovit dažd, a sa velikom masom od preostalih dvadeset hiljada trebalo bi u kakav moralni i nacionalni purgatorij«.

Ovakvom herostratskom pisanju o Zagrebu, pridružilo se veličanje Beograda:

»Ovom gradu cinika treba silom dati dušu i mozak onog grada Heroja, što se zove Beograd, i naš narod ne treba ni bez sile imenom posrbiti, nego mu radinost, ozbiljnost, energiju, srčanost, požrtvovnost, zanos i vjeru predkosovskih, kosovskih i pokosovskih heroja dati i udahnuti osjećanje za naciju ne partaično, nego svepartaično, ne ekskluzivističko nego unitarsko, ne šovensko nego humano, ne aristokratsko i klasno nego demokratsko i rasno, propovjedati mu ovdje, gdje je inteligencija na putu da sasvim bankrotira više i jače nego igdje drugdje, za ljubav za životom podpunim i svestranim, za životom slobodnim od svih okova«.

Tako je pisao djak Skerlićeve škole Hrvat Čerina, i citirani članak najbolji je primjer praktičnog djelovanja Skerlićevog jugoslavenstva. Za sâmu stvar je bez važnosti, što je Čerina poslije svjetskoga rata, nakon osnutka države SHS jednom svom znancu govorio »o Judama, koji su ga pokrali i o tom kako je tužno biti pseto na ulici, bez domovine, bez ideala, dok se Jude goste po prvorazrednim hotelima kao diplomate, ministri, genijalni predstavnici naše rase, generali«, ali je karakteristično. Interesantno je samo uporediti Čerinino predratno pisanje sa poslijeratnim izvodima Vladimira Velmar-Jankovića, koji je napisao knjigu o beogradskom čovjeku nagradjenu po Kraljevskoj Srpskoj Akademiji Nauka, gdje je zastupao isto stanovište, kao i Čerina prije rata, samo služeći se otvoreno velikosrpskim riječnikom. On je napisao: »Pitanje hrvatsko sa ovog stanovišta postavlja pitanje: da li će se Hrvati orijentirati prema Balkanu, što znači za definitivnu beogradsku orijentaciju. Cijena tog definitivnog koraka pri tom je sporedna«.

Zaključci Hrvata Čerine i Srbina Velmar-Jankovića su isti, samo je razlika u tome, što je Velmar-Janković polazio utrtim putovima srbske političke misli, dok je Čerina nastupao u suprotnosti sa čitavom hrvatskom tradicijom. Čerinu je njegov misticizam doveo do brodoloma, dok to kod Velmar-Jankovića nije mogao biti slučaj, pošto je on ostao na tradicionalnoj liniji srbske političke misli, koju je Šufflay okarakterizirao riječima: »Sveti Sava, Kosovska ideja, Vidovdan, manastir Žiča, to nisu riječi pojedinaca. To su prausklici, u kojima misli čitava jedna narodna duša«. (»Zemlja bola«, Panteon br. 3. 1929.)

Problemu srbskog nacionalizma, baš obzirom na nenaravnu SHS tvorevinu posvećivao je Šufflay veliku pažnju. On je naglašivao »U traženju groba cara Dušana, u obnovi manastira Žiče leži kategorički imperativ srbske narodne duše. Tu leži strašna moć, kojom i svi mrtvi srbski naraštaji, bez saznanja o modernom SHS, suradjuju u raspletu današnje krize«. (»Historijske sile (Manastir Žiča)«, Hrvatsko pravo 18. VII. 1924.) Šufflay je možda u tom pogledu pošao i predaleko. U želji, da sa SHS fantoma skine jugoslavensku krinku i da ukaže na suprotstavljanje hrvatskog i srbskog nacionalizma u toj nenaravnoj tvorevini, ocjenjivao je neke pojave u prošlosti odviše širokogrudno. To je dobro zapazio dr. Ivo Pilar u svojem prikazu Šufflayeva romana »Kostadin Balšić«. (»Jedan zaboravljeni historijski roman«, Obzor 23. III. 1928.), kada je — posve točno — primjetio: »Možda imade jedna antecepcija, koja je historijski neispravna. Pisac nam prikazuje srbstvo kao etnički elemenat, kao što ga mi danas vidimo. To nije ispravno, to je jedna optička varka, koja nam se dešava s našeg današnjeg vidokruga. Srbstvo u XII. vijeku još nije etnički, nego državno — religiozni pojam. Trebalo je daljnjih pet stoljeća do početka XIX. vijeka, da ono postane etničkim elementom, kako ga vidimo danas. »Ali — kao što je već naprijed naglašeno — ovo se Šufflayevo stanovište može razumjeti, kada su uvaži, da je pred njegovim očima lebdila imperativna potreba pružanja dokaza o tome, kako je bila nenaravna »SHS državna tvorba, koja se stvorila na granicama dvaju svijetova, nad tisućljetnim jazom Istoka i Zapada, katoličanstva i pravoslavlja, Europe i Balkana«. (»Talijanska štampa«, Hrvatsko pravo 8. I. 1925.)

Da se vratimo polaznoj točki ovog poglavlja, gdje smo htjeli prikazati Šufflayev odnos prema hrvatskom seljačkom pokretu. U tom pogledu on je najkonzekventnije primjenjivao svoje temeljno gledište, da »hrvatski narod u krvi svojoj, u duši svojoj jest pravaš«. I uoči izbora provadjanih pod erom »Obznane« u godini 1925., pregnatno je izrazio svoje bojazni. On je pisao:

». . . stranka prava konzervativna je u socijalnom pogledu. Ona radi u smjeru historičke evolucije, a ne u smjeru socijalne revolucije. Ona je u državopravnom sukobu sa Beogradom, ali nije u sukobu sa društvenim poimanjem Velikog Zapada. Ona sluša glas hrvatske historije, religije i kulture, ali ne lovi utve zlatokrile daleke budućnosti. Ona neće, da hrvatski narod bude u sadašnjosti ostrvo izopćenih, na koje sa sumnjom gledaju i susjedi i Veliki Zapad. Ona hoće, da hrvatski narod bude sastavni dio velikog mozaika zapadnog društva i zapadne civilizacije. Ona neće dopustiti, da se hrvatsko nacionalno pitanje komplicira socijalnim natruhama, koje mogu postati kobne za više hrvatskih naraštaja«. Upravo su vizionarne riječi, kojima je Šufflay završio svoju opomenu: »Ne promjeni li Radić i HRSS svoje politike u čisto pravaškom

smjeru, bit će satrti. Bit će samljevena najdivnija domovina čitavog planeta«. (»Uoči izbora. — Ognjeni stup pravaštva«, Hrvatsko pravo 6. II. 1925.) No — kako je naprijed već istaknuto — Šufflay nije bio strančar. Njegova koncepcija pravaštva bila je svenarodna. I zato poslije izborne pobjede HRSS samo konstatira: ». . . kvalificirana naša snaga prešla je u kvantitativnu HRSS. Nije ni ondje izgubljena«. (»Izbori u Zagrebu«, Hrvatsko pravo 9. II. 1925.)

Konzekventno nastavljajući ocjenom političke situacije, kakva je bila uvjetovana njegovim pravaškim (ali ne strančarskim) stavom, napisao je o Radiću, koji je čamio u tamnici, a tako reći uoči kobne izjave od 27. III. 1925. u beogradskoj skupštini, slijedeće riječi: »Zahvatio ga je svjetski žrvanj, jer on je pokušao biti više nego nacionalni vodja. Pokušao je reformirati čitavu bijelu rasu, koju je svjetskim ratom stigao strahoviti živčani potres. Proti sanjaru budućnosti diglo se je prastaro naslijedje. Digla se čitava java sadašnjosti, koja se voljko osjeća i preže pred temeljnim promjenama socijalne strukture. To je redovito sudbina reformatora«. (»Veliki sužanj«, Hrvatsko pravo 17. II. 1925.)

Na temelju ovih izvadaka iz Šufflayevog ocjenjivanja Radićeve ličnosti, ocjenjivanja, koje nije bilo vršeno u povjesnoj perspektivi, već u toku dogodjaja, postaju podpuno razumljivima Šufflayeve riječi iz predgovora knjizi »Hrvatska u svijetlu historije i politike« (Zagreb 1928.), kada je naglasio: »U sedmom eseju ilustrirano je još prije četiri godine pravaško gledište na ličnost Stjepana Radića, koji je već tada označen kao svjetska veličina. U svom genijalnom poletu on je znao preskočiti ponor dvaju svijetova. Nu zatrpati ga nije mogao ni On. Radi toga stigla ga je mučenička smrt«.

Baš na pitanju odnosa dra. Milana Šufflaya prema Stjepanu Radiću očituje se sva njegova intelektualna snaga. Kada se čitaju njegovi sudovi, izricani u jeku sudbonosnih dogodjaja, upravo se osjeća sva dramatika njihova. Riječi Šufflayeve o toj temi izricane su sa najpunijim osjećajem odgovornosti. Zato pripadaju medju najbolje proizvode njegova pera. Ne možda radi blistavog stila, ili komplicirane znanstvene aparature, već radi snažne sugestivnosti, koja je uzrokovana oblikovnim postignućima jake moralne ličnosti evropskog intelektualca Šufflaya.

III.

Šufflayeva filozofska koncepcija je idealistička. U posljedicama svjetskoga rata gleda on početak sloma materijalističkih nazora o svijetu. U vezi te konstatacije treba prosudjivati Šufflayeve postave uopće.

Na liniji navedene koncepcije posmatra on jaz izmedju Zapada i Istoka, koji da je u stvari opreka izmedju materije i duha, izmedju uskog intelekta i gromadne intuicije, izmedju mozga i jajeta.

Na liniji te koncepcije on posmatra i hrvatsku povijest, koja da nije drugo, već »odsjev velike borbe izmedju sredozemnog Istoka i Zapada, Bizanta i Rima«. Po Šufflayu »Zapad je na hrvatskom tlu apsolutno nadmoćan i ova zapadnjačka dominanta ostaje karakteristikom hrvatske nacije kroz sva poznija vremena«.

Po njegovoj tvrdnji značajka je hrvatske nacije oštro graničarska. I upravo radi te značajke, za Šufflaya je hrvatski nacionalizam značio daleko više od nacionalizma nekog nepograničnog naroda. On je

hrvatskom nacionalizmu dao odredjenje jednog od najsnažnijih bedema zapadne civilizacije, i to upravo radi jaza izmedju sredozemnog Istoka i Zapada.

Jezgru hrvatske zapadnjačke nacije sačinjavaju — tvrdio je Šufflay — baš »reliquiae reliquiarum« i to zato, jer one, ma da su se pod pritiskom Osmanlija, pomakle od Jadrana na sjever, nisu nikada prošle kroz bizantisko-tursku državnu retortu. Ta jezgra je u stanju »da regenerira: državnopravno obuhvati sve dijelove hrvatske plazme, koja se rastočila po starom Iliriku«.

Politička povijest sredovječne hrvatske kraljevine nije — po Šufflayu zapravo drugo »već odsjev velike borbe izmedju sredozmnog Istoka i Zapada, Bizanta i Rima. Zapad je na hrvatskom tlu apsolutno nadmoćan i ova zapadnjačka dominanta ostaje »karakteristikom hrvatske nacije kroz sva poznija vremena«.

Postavlja se pitanje o pojmovnom odredjenju Šufflayeve koncepcije Zapada. O sadržaju tog odredjenja ovisi i smisao Šufflayeva oblikovanja hrvatske sudbine kroz vijekove. Bez uočenja ove činjenice nije uopće moguće ući u bit Šuufflayeve koncepcije o hrvatskoj povijesti.

Po Šufflayu »Hrvati nisu nikada imali želju »da iz inata oru drumove«. Hrvati su bili autonomni kroz vijekove u zapadno — rimskoj retorti«. Oni »ne tvrde, da imadu specifično hrvatsku kulturu. Ne postoji ni specifična austrijska, germanska, anglosaska ili francuska kultura. Sve je to zapadnjačka kultura sa finim nuance-ama, koje jedna u drugu prelaze kao dugine boje. Ali, što je važno, u toj zapadnjačkoj kulturi nema ništa balkansko, ništa bizantinsko-tursko. Politika, koja je dovela do sukoba evropskih velesila, nema ništa zajedničko s pitanjem kulture. U tom gigantskom boju jedinstvena je zapadna kultura radila na svom vlastitom uništavanju«. (»Nad ponorom«, Hrvatsko pravo 19. VII. 1924.)

Zapad vodi ». . . po izbor inteligencije, kod malene kaste ljudi, koji su pod lozinkom nauke i umjetnosti u moderno doba stupili na ono mjesto, što su ga u primitivno doba zauzimali vješci ili čarobnjaci, a poslije svećenici«. (»Žreci Zapada i Istoka«, Hrvatsko pravo 29. VI. 1929.)

Jedan od hrvatskih istraživača Šufflayeva djela (Dušan Žanko) sažeo je Šufflayevu koncepciju Zapada u slijedećoj karakteristici:

»Šufflay je od svih naših ljudi najdublje shvatio Zapad i od toga pojma stvorio simbol, koji mu nije nikada silazio s uma, zato, jer je gledajući u dalekim perspektivama i kao historik i kao filozof samo u historijskim slojevima Zapada, kao i u tkivu čitavoga zapadno-evropskoga mentaliteta otkrio jedinstvenu u n i v e r s a l n u vrijednost.

Samo Zapad je sa svojom misaonom i kontemplativnom osovinom Atena-Rim dao svijetu Platona, Aristotela, sv. Pavla, sv. Augustina, sv. Tomu, Dantea i asiški franciskanizam.

Samo Zapad je imao metafizičko jedinstvo: jedinstvo kulture, hijerarhijsku ljestvicu vrijednosti, jedinstven pojam o čovjeku — ličnosti t. j. o slobodnu i nezavisnu biću duhovne prirode, zajedničku ideju o svemiru i o životu.

Samo Zapad je na zajedničkoj metafizičkoj osnovi izgradio moral i strukturu društva. Samo Zapadu je uspjelo preko sv. Tome stvoriti filozofsku i teološku mudrost toliko uzvišenu u svojoj nematerijalnosti, da je ona doista oslobodjena svakog partikularizma rase i milieu-a.

Samo Zapad je dao svijetu universalnost ljudskog uma i universalnost nadprirodne mudrosti.

Samo Zapad ima religiju, koja nije servilni integralni dio nekih kultura, odredjenih i partikulariziranih stanovitim etničkim podnebljem i stanovitom historijskom formacijom«. (D. Žanko »Milan Šufflay na pragu četvrtog doba«, Hrvatska smotra, ožujak 1940.)

Pa ipak Šufflay se nije nekritički odnosio ni prema tom i takvom Zapadu. Uz sve priznavanje njegovih pozitivnih stranâ (radi čega je i svoju Hrvatsku smjestio u zapadnjački kulturni krug), on je jasno gledao i korjene negativnoga, što su uzrasli na tom istom Zapadu.

IV.

Važna značajka Zapada jest u tome, što je on »rob intelekta«. Taj »intelekt dresiran je na materiju i, kad ovu dalje ne može kemijom, on ju kala logikom, zakonom uzročnosti, na atome i još dalje na elektrone«. (»Ruska književnost i Anglosasi«, Obzor 6. VI. 1926.)

Intelekt bijelog Zapada prodire u tajnu materije. »Podjarmljuje materiju. Gradi iz nje strojeve i dinamit. Nezavisno od Istoka, mahnitom brzinom podigao je bijelac tehniku do čudesnih visina. U službi mašina, gotovo je napustio jedinu pravu industriju, obradjivanje polja«. (»Hrvatska u svijetlu svjetske historije i politike«, Zagreb 1928.)

Ovako nacrtanu liniju razvoja bijelog Zapada produbljuje Šufflay ovako: »Anastrofa mašinske veleindustrije, vezana u prvom redu na zapadni dio bijele rase, katastrofalnom brzinom digla je čitave dijelove ljudske pokrivače sa zelenog sloja biline. Stvorila je robove mašine, koji, otkinuti od spoja sa majčicom zemljom, predstavljaju čardak ni na Nebu ni na Zemlji. Gledan s ovog stanovišta, neizravan je i nesvjestan pokus povratka k polju, a izravna i polusvjesna buna protiv mašinskih grdosija«.

I dalje ». . . veleindustrija imade biološki zamah. Tog zamaha ne može zaustaviti intelekt gospode, već samo instinkti gomila. Silno umnožane mašine utekle su kontroli intelekta«. »Parni stroj došao je na seljaštvo bez grunta i na varoški proletarijat. Mašina ščepala je taj ljudski materijal i uloptala ga ponajprije u bezsvjesnu masu. Ta se tek zadnjih 70 godina organizirala i napokon stupila u otvorenu borbu proti mašine«. (»Anglosaska rasa i seljaštvo«, Obzor 16. V. 1926.)

Svjetski rat je — po Šufflayu — urodio mogućnošću jasnog uvida u takvo stanje stvari. Ili drugim riječima »svjetski rat izazvao je ogroman potres u bijeloj rasi. Najbolji umovi Zapada spoznali su, da je taj rat prouzročila napetost izmedju bijele kulture i bijele nature, nesklad izmedju tehnike i etike. Zapazili su golemi jaz izmedju civilizacije Zapada i Istoka«. (»Ruska književnost i Anglosasi«, Obzor 6. VI. 1926.)

Ovdje treba staviti jedno upozorenje. Upravo s razloga, što Šufflayu nije bilo moguće dati jedno sustavno djelo o predmetu sudbine bijelog Zapada, treba biti na čistu, da se pod terminom »Istok«, kriju kod Šufflaya dva značenja. Jedno značenje kao izrazita antiteza stvaralačkoj ulozi bijelog Zapada, antiteza, koja se oštro javlja posvuda na granicama zapadnjačkog kulturnog kruga. U takvom značenju ovog termina mora se promatrati i Šufflayevo oblikovanje graničarskog značaja hrvatske nacije.

Drugo značenje Istoka predstavlja isto tako antitezu, ali onoj, naprijed ocrtanoj, negativnoj strani zapadne civilizacije. Akciono područje tog Istoka ne leži — za Šufflaya u pograničnim zonama prema Zapadu, već na dalekim obalama Tihog i Indijskog oceana.

Problematiku odnosa — tako shvaćenog — Istoka prema Zapadu Šufflay je obširno obradio u metagenetičkom romanu »Na Pacifiku god. 2255.« Nije moguće na ovom mjestu iscrpno prikayati tematiku tog najvažnijeg Šufflayevog djela. Moguće je samo ukazati na neke momente u vezi sa predmetom našeg raspravljanja.

Jedno od lica ovog romana (koji se ne može smatrati romanom u običnom smislu te riječi), Kunialov izriče u jednoj diskusiji (dakako — iz godine 2255.) slijedeće misli: »Kad su u treće doba bijeli mudraci dublje zavirili u Kitaj i Indiju, oni su s ponosom konstatirali, da ova civilizacija odgovara njihovom drugom dobu. Pri tomu su zaboravili, da je ta civilizacija bila takova i u prvo doba, kad su još bili posve čisti barbari. Kitaj je već tada bio svladao u sebi moć Totema, on je već tada bio Polis; u Indiji su od totemskog imperijalizma Arijaca, bile još preostale samo kaste. Ma da leži u tako zvanoj »zoni osvajanja«, Kitaj nije bio nigda osvajač. Kitaj i Indija zona su gustoće, komponente Polisa bile su vazda dominantne. U Indiji i Kitaju mozak nije hrlio pred jajetom, koje ga je stvorilo; izmedju obojice nije pukao jaz. Ideja svjetske države, koju je Zapad na prečac pokušao stvoriti mozgovnom projekcijom monstruoznih organa i totemskim imperijalizmom, ovdje je mistički izvirala iz jajeta — kao i religija. A jajetu se ne žuri kao mozgu! Kao religija Bude, Konfucije i Isusa, dubine mišljenja indijskog i kitajskog nose u sebi jedinstvo roda ljudskoga i svjetski mir. Za Kitaj i Indiju napredak kulture sastoji se u oplemenjenju i profinjenju Zo-a; borba i rat njoj su akulturni. Žuta rasa žari silnom potencom svoje krvi konstantno i mirno. Amerika je od polovice 21. stoljeća latentna kolonija Azije. U žutoj je rasi utjelovljen kontinentalni karakter u svojoj najizrazitijoj formi. A ona je na Pacifiku«.

Karakteristika »četvrtog doba«, koje — po Šufflayevom mišljenju — nastupa u našim danima, pružena je u pomenutom romanu na slijedeći način:

»Ovo doba nije više u organ-projekciji mozga, u bujanju tehničke kulture gledalo sreću čovječanstva, već se vratilo k nositelju te kulture, k germinalnoj i socijalnoj plazmi, koja je baš od tehnike strahovito nastradala; indijskom filozofijom i kitajskom etikom nastojalo je provoditi individualnu i socijalnu katarzu; stavilo se u službu religiozne tendence jajeta, koja je ovaj puta uzela formu humaniteta, pune ljudske svijesti«.

Nemoguće je na ovom mjestu i fragmentarno prikazati ovaj kompleks iz ogromnog materijala, koji je sadržan u Šufflayevu romanu, ali je potrebno navesti još jedan karakterističan odlomak u pogledu zaokruženja prikaza naše, uže teme:

»Kitaj je u četvrto doba spoznat kao zemlja sklada izmedju ljudske kulture i ljudske nature, kao nacija jajeta, koja nikada nije mozgom sašla s tračnica klice. Hrani se izravno na bilini, temelj joj je dom, to rasadište germinalne plazme, sijelo trojedne generacije, u kojoj se usporedno vrši veliki biološki ritam smrti, braka i poroda. Kulturno mladi Zapad mozgom se digao negda daleko nad stari Istok. Na socijalnom tijelu bijelih tvorbi naglo su nabujali strahoviti i bojovni organi; neza-

visno od Kitaja izumio je bijelac kompas, tiskarstvo i puščani prah, doživio tehničku anastrofu XX. stoljeća, kojom je naoko podjarmio Istok. Spoznao je mnogu tajnu prirode, ali posljednje, što je spoznao, bilo je to, da je još uvijek mnogo, mnogo tisuća godina iza nauke Kristove, bez ljubavi k bližnjemu i slijep za praštanje, da imade surovu divljačku klicu, koja pod teretom bujne tehničke kulture gine doduše polaganije, ali stalno . . .«

Bez poznavanja ovog Šufflayeva temeljnog djela (»Na Pacifiku«), nije uopće moguće shvatiti smisao kasnije Šufflayeve književne djelatnosti. Šufflay je išao za tim, da — prije svega — osvijetli temeljna načela čovječjeg i društvenog bivstva. Tek, kada je odredio njihovu problematiku, pristupio je obradjivanju pitanja u hrvatskim relacijama. Takvim načinom rada uspio je izgraditi sustav, kojim je svojoj Hrvatskoj odredio mjesto u toku svjetskog zbivanja, kakvo joj pripada obzirom na sve odnosne činioce.

Pojam »sudbine« zauzima u Šufflayevu sustavu važno mjesto. Cilj njegovog znanstvenog rada i jest bio u traženju te sudbine, koja unutar velikih kulturnih krugova u povjesnom presjeku, zahvaća narode i kontinente.

Dakako — povjesni dogodjaji zadnjeg decenija mnogo su oduzeli od aktuelnosti pojedinim Šufflayevim postavama. Ali — za procjenjivanje Šufflayevog djela nije ni bitno ono vremensko odnošenje prema ljudima i pojavama, koji su bili objektom njegovog razmatranja. Prigodom bilježenja raznih tvrdnja, treba uvijek nastojati pronaći onu liniju, koju je on konzekventno kroz sva svoja djela provodio. — Liniju traženja smisla sveukupnom zbivanju na zemlji.

Tada će se pojaviti lik onog vječito aktuelnog i svježeg Šufflaya, iz čijih djela i danas struje pobude, koje odgovaraju i drugačijem vremenu, nego što je bilo ono, u kojem je Šufflay stvarao svoja djela.

Treba samo — primjerice — usporediti Šufflayeva gledanja na probleme dalekog Pacifika sa njegovim ocjenjivanjem ideologije Stjepana Radića, koja je realna »jer se temelji na najširem, neophodno nužnom, vječno zelenom sloju ljudi, koji održavaju svezu s bilinom, što nas sve hrani, s majčicom zemljom«. (»Hrvatska u svijetlu svjetske historije i politike«, Zagreb 1928.) I samo u vezi sa Šufflayevim gledanjima u svjetskom presjeku, može se podpuno razumiti Šufflayevo odredjenje misije Hrvatstva, prema kojemu »mozak« i najprosvijetljenijeg Hrvata mora, iz etičkih motiva viših, nego što je to nacionalizam, slušati glas svoje hrvatske krvi. Jer na rubu Balkana, na granici Zapada i Istoka, katoličanstva i pravoslavlja, europske kulture i barbarstva, ime hrvatsko, krv hrvatska ne znači samo naciju! Hrvatska krv tu znači civilizaciju. Hrvatsvo je tu sinonim za sve, što je lijepo i dobro stvorio europski Zapad«. (»Hrvatska u svijetlu svjetske historije i politike«, Zagreb 1928.)

Šufflayevo gledanje na sudbinu europskog Zapada ipak nije uvjetovano špenglerijanskim katastrofalizmom. Kratko vrijeme prije nasilnog završetka svog života, skicirao je Šufflay optimističku sliku budućeg svjetskog razvoja. Ova skica počinje konstatacijom, da je svjetskim ratom »nastupila golema mutacija, početak sloma čisto materijalističkih nazora o svijetu. Stojimo na pragu novog, s historijskog gledišta četvrtog doba, pred novim i golemim izdanjem prošlog »srednjeg vijeka«, u kojem će i opet etičkim vrednotama biti posvećena veća pažnja, u kojem će i opet ljudima svijetliti svijetlo drugog svijeta, kako je ono počelo

svijetliti pri koncu starog rimskog carstva. Za ovo svijetlo bornirani moderni materijalizam nije imao čutila, pak je čitavoj velikoj periodi europske povijesti, kojom je pokretala religija i crkva, dao ime — vijek tame —«. (»Katolička crkva i Hrvati«, Hrvatsko pravo 10. VIII. 1929.)

Na »srednji vijek« se osvrnuo Šufflay još jednom, kada je ustanovio: »Da taj — vijek tame — nije stvorio ništa drugo osim cehova, tih religioznih rasadišta obrta i pobožnog radništva, da nije stvorio ništa drugo osim viteških redova, njihove religioznosti, požrtvovnosti za ideale, poštovanja prema ženskom spolu, njihova poimanja časti, dužnosti, lojalnosti, hrabrosti, taj vijek imao bi svijetao višak prema današnjoj moralnoj tami«. (»Chevalier Bayard i Einstein«, Zagreb, ožujak 1930.)

Šufflaya je nestalo upravo u početku decenija, koji je značio uvod u obračun sa liberalnom Europom, te tako više nije bio u mogućnosti, da nam pruži sud o velikim obnovnim pučkim pokretima našeg vremena. Tek u svom članku o Benittu Mussolini-u omogućio nam je naslutiti, kako bi u tom pogledu njegovo stanovište bilo fundirano. On je ocjenio Mussolini-a, kao najveću pojavu »koja je na europskom kontinentu izronila iz kaotičkog stanja nakon svjetskog rata«. Mussolini je »postao tvorcem novog državnog tipa«, za čije je ostvarenje »upotrebio stare pokretne sile svog naroda«. Šufflay ga ocjenjuje kao »revolucionara prošlosti«. On je postavio tezu:

»Tajanstveni sjaj tog moćnog političkog kometa izvire baš iz toga, što se je ostrugnuo o biološki korijen svoje već izradjene nacije, što je prodrmao podsvijesnim njenim dubinama i dao se nositi od narodnog pamćenja i narodne religije. Historijskom perspektivom on je osvježio koncepciju svoje nacije, religijom prodrmao je njeno čustvovanje za Rim. Jer imade moćan »vis a tergo«, fašizam nije nipošto utopija. To je u velikom dijelu prodor davnih narodnih uspomena. I zato je fašizam moguć samo kod posve izgradjenih, starih nacija«.

U vezi toga dao je Šufflay i ocjenu boljševičke konstrukcije sovjetske države. Ustanovio je, da su »i ruski Sovjeti stvorili nov tip države. Ali u tom tipu manjka svaki »vis a tergo«. U njemu nema nijedne sile prošlosti. To je stremljenje mozga prema — utopiji. Zato je boljševizam irealan. Fašizam je realnost, lijek za boljševizam«. (»Benitto Mussolini«, Hrvatsko pravo, 7. IX. 1929.)

Ova skica nema pretenziju obuhvatiti cjelokupno Šufflayevo djelovanje. Njezina je namjera više u informaciji. Pisac ovih redaka želio je upoznati hrvatsku javnost sa onim Šufflayevim pogledima, koji su naročito značajni za današnje vrijeme. Radi informativnog značaja ove skice, pisac se često služio citatima iz Šufflayevih djela, kako bi na taj način upoznao čitaoca sa načinom Šufflayevog gledanja. Sintetički prikaz čitavog Šufflayevog rada morati će — u budućnosti — biti predmetom obširnog znanstvenog djela.

U svom essayu »San i java naroda« (»Panteon 1929. br. 5.) napisao je Šufflay slijedeće karakteristične riječi:

»Kao što ne može biti individualnog jastva bez pamćenja, tako nema narodne svijesti bez povijesti. U ovoj sadržan je uzdužan (vremenski) rez ili postanak baštinske mase, koja je nakrcana u poprečnom (prostornom) rezu podsvjesti čitave jedne žive narodne generacije. Hoćemo li u nekoj narodnoj ćeliji upoznati pokretne sile, medju kojima je najmoćnija »vis a tergo«, valja poznavati historiju tog naroda. Čisti

»vis a tergo«« ili baštinske jedinice u nekom narodu predstavlja grupa individua, koji u političkom žargonu nose ime »konservativci«. To su važni faktor ti konservativci, jer retrospekcijom podržavaju kontinuitet, a time osiguravaju stalan napredak«.

Spomenutim riječima Šufflay je pregnatno izrazio misiju intelektualne elite, koju je u hrvatskom krugu častno predstavljao. No — pišući zaglavak citiranim riječima nije ni slutio, da će se i one obistiniti baš u njegovu slučaju. Napisao je: »Sve, što se duboko usjeklo u kolektivno pamćenje, sve za čim je narodna duša čeznula i čega više nije mogla realizirati na javi, to se izradilo u mitu ili ciklu pjesama oko kojeg snenog narodnog heroja«.

Šufflayeva mučenička smrt uzdigla ga je do narodnog heroja; a hrvatski je narod od njegove uspomene izradio jedan od svojih najljepših mitova.

PETAR ILINIĆ

NOVO UREĐENJE NADZORNIČTVA RADA

U »Narodnim novinama« od 7. II. 1942. objavljena je zakonska odredba od 4. III. 1942. broj LXIII-487-Z-1942. o prienosu nekih poslova iz nadležnosti oblasnih nadzorničtva rada na velike župe i na gradsko poglavarstvo u Zagrebu. Tom zakonskom odredbom odredjeno je da u nadležnost spomenutih oblasti kao prvomolbenih oblasti, prelaze poslovi iz čl. 9. točke 3, 4, 5, 6 i 9. zakona o inspekciji rada od 31. XII. 1921. Pojedini poslovi spomenute vrste, koji su već u postupku ostaju na riešavanju kod oblastnih nadzorničtava rada. Ista zakonska odredba stupila je na snagu danom proglašenja u »Narodnim novinama«, a njezina je provedba povjerena ministru udružbe.

Prema toj odredbi dobivaju velike župe i gradsko poglavarstvo u Zagrebu kao prvomolbene oblasti slijedeću nadležnost:

1. Nadzirati u poduzećima postojeća radionička pravila, potvrdjivati odnosno davati mišljenja nadležnim oblastima za nova radionička pravila, nadzirati pravilno vodjenje radničkih popisa i isplatnih knjiga (čl. 9. točka 3. zakona o inspekciji rada).

2. Nadzirati pravilno zaposlenje naučnika i mladih radnika, njihovo pravilno izučavanje i posjećivanje zanatskih škola i tečajeva (čl. 9. točka 4. istog zakona).

3. Proučavati položaj radničkog staleža u radionicama i poduzećima, njihove priradne prilike i način njihovog života uopće (čl. 9. točka 5.).

4. Ispitivati uzroke priradnih sukoba izmedju poslodavaca i radnika, posredovati kod njihovih sporova, ako to zatraži jedna strana i voditi brojidbu o radničkim sporovima (čl. 9. t. 6.).

5. Nadzirati rad radničkih povjerenika i štititi njihova stečena prava (čl. 9. t. a).

II. U nadležnosti oblasnih nadzorničtva rada u Zagrebu, Osijeku, Sarajevu i Omišu i dalje ostaju slijedeći poslovi:

1. Vršiti nadzor nad svim uredjajima u radionicama ili u stanovima, koji su potrebni za zaštitu života i zdravlja radnika (čl. 9. t. 1.).

2. Nadzirati da li su radnici pravilno zaposleni, nadzirati radno vrijeme, davati dozvole za prekovremeni rad i nadzirati povremene prekide rada (čl. 9. t. 2.).

3. Podnositi Glavnom nadzorničtvu rada opažanja i stečena iskustva u primjeni propisanih mjera na polju družtvovne zaštite radnika (čl. 9. t. 7.).

4. Uvjeravati se o uzrocima nesretnih slučajeva u pojedinim poduzećima lično ili preko nadležne vlasti odnosno zavoda, te i dalje po postojećim propisima postupati i voditi točnu brojidbu nesretnih slučajeva (čl. 9. t. 8.).

5. Donositi mišljenja o molbama podnešenim za odobrenje podizanja novih ili preuredjaja postojećih radionica (čl. 10.).

Po propisu čl. 13. istog zakona dužni su poslodavci redovno izvješćivati nadzorničtvo rada o početku i prekidanju rada, o svakoj važnoj tehničkoj promjeni u poduzeću, o slučajevima nesreće i u bolestima radnika. Na zahtjev nadzorničtva rada dužni su poslodavci izvješćivati oblasno nadzorničtvo o brojnom stanju radnika, visini nadnica i prehrani radnika, o kaznama i o odpuštanju radnika, o radnom vremenu, o radničkom osiguranju, o družtvovnim i uljudbenim prilikama radnika te o svim promjenama koje se odnose na radno vrijeme radnika.

III. Po propisima nove zakonske odredbe provedena je dakle razdioba dosadanjih poslova oblasti nadzorničtva rada na taj način, da u nadležnosti dosadanjih oblastnih nadzorničtva ostaju poslovi zdravstvene i tehničke zaštite radnika, dok poslovi družtvovne zaštite prelaze u nadležnost velikih župa i gradskog poglavarstva u Zagrebu kao upravnih oblasti prve molbe. U vezi s propisima zakonske odredbe o podjeli državne vlade na odjele od 9. VIII. 1941., oblast druge molbe je odjel družtvovnih poslova Ministarstva udružbe. Kako je tom zakonskom odredbom u djelokrug ovog odjela stvarno već prenešen ovaj dio nadležnosti Glavnog nadzorničtva rada, koji se odnosi na pravnu zaštitu radnika i uredivanje radnih odnosa, to nije bilo potrebno u novoj zakonskoj odredbi to posebno odrediti.

Dosljedno tome može se nadležnost oblasnih nadzorništava rada iz t. 2. i čl. 9. zakona o zaštiti radnika u pogledu nadziranja radnog vremena i davanja dozvola za prekovremeni rad odnositi samo na zdravstvenu, a ne i družtvovnu i pravnu zaštitu radnika. Pošto pitanje radnog vremena i prekovremenog rada pretežno spada u djelokrug ovog dijela zaštite radnika, bilo bi uputno novu zakonsku odredbu u tom smislu upodpuniti.

Kako su po propisima nove zakonske odredbe samo preneseni neki poslovi oblasti nadzorničtva rada, dok su u cielosti ostali u krieposti propisi zakona o inspekciji rada iz g. 1921., to posve razumljivo pripadaju velikim župama i gradskom poglavarstvu u Zagrebu sve ovlasti iz zakona o inspekciji rada. To su na pr. po propisu čl. 12 istog zakona slijedeće ovlasti:

1. U svako doba radnog vremena po danu ili po noći, pregledati sva poduzeća i odjele poduzeća.

2. Pregledati i prepisati sve knjige svjedodžbe i dokazala, u koliko se tiču radnih uvjeta i zaštite radnika, u koliko to nije u protivnosti s drugim zakonima.

3. Saslušavati vlasnike poduzeća i druge osobe.
4. Izricati kazne po zakonu o zaštiti radnika.

IV. Po propisima nove zakonske odredbe prenešena je u nadležnost velikih župa i gradskog poglavarstva u Zagrebu djelatnost po propisu t. 3. čl. 9. Zakona o inspekciji rada u pogledu nadziranja i potvrdjivanja radioničkih pravila. Pod tim radioničkim pravilima razumijeva se t. zv. poslovni redovi, na koje se odnose propisi §§ 340—342 obrtnog zakona od 5. XI. 1931. Na osnovu propisa § 340. istog zakona izdao je ministar socijalne politike i narodnog zdravlja dne 15. V. 1936. pod br. St. 6610-36. naredbu o poslovnom redu za veleobrtnička poduzeća. Obrtni zakon i spomenuta naredba o poslovnom redu sadrže potanje propise o tome što poslovni redovi moraju sadržavati i kako moraju biti sastavljeni, pa će družtvovni izviestitelji u pojedinim velikim župama imati jasnu sliku o svom novom djelokrugu.

Medju novim dužnostima družtvovnih izvjestitelja velikih župa spominje se nadalje dužnost nadzirati vodjenje popisa radnika. Odredbe o istima nalaze se u § 21. zakona o zaštiti radnika od 28. II. 1922. pod naslovom: »Registar pomoćnog osoblja«. Izvjesne propise sadrži i prije spomenuta naredba o poslovnim redovima. Dok su poslovni redovi obvezatni samo za veleobŠrtnička poduzeća, registri ili propisi pomoćnog osoblja obvezatni su i za ostala poduzeća na koja se odnose propisi zakona o zaštiti radnika. Posebno je po propisu § 1. Uredbe o ograničenju noćnog rada za pomoćno osoblje u pekarnicama određeno da su poslodavci dužni voditi popis pomoćnog osoblja sa oznakom radnog vremena tog osoblja.

Djelatnost družtvovnih izvjestitelja velikih župa i gradskog poglavarstva u Zagrebu u pogledu nadziranja načina uposlenja naučnika; mladih radnika i mladih namještenika, ravnati će se po propisima § 252 i slijedećih paragrafa obrtnog zakona odnosno naredba izdanih na osnovu tih propisa, te nove zakonske odredbe o naučnicima, mladim radnicima i namještenicima, koja, kako je poznato iz izjave ministra udružbe dra Lovre Sušića u hrvatskom saboru, stoji pred uzakonjenjem. U pogledu zaštite mladih radnika i naučnika osobito je važno uzeti u obzir propise § 16, 17 i drugih paragrafa zakona o zaštiti radnika.

Osobitu će veliku djelatnost imati župski družtvovni izvjestitelji po propisu toč. 6. čl. 9. zakona o inspekciji rada, to jest u vršenju posredovanja u sporovima izmedju poslodavaca i posloprimaca. Po propisu čl. 4. Uredbe o riešavanju radnih sporova od 4. V. 1940. može se odlukom bana odnosno sada odlukom ministra udružbe prepustiti oblastnim nadzorničtvima rada, odnosno sada velikim župama da izvrše postupak pomirenja. Namjera je ministarstva udružbe da novim zakonskim uredjenjem radnih odnosa i sporova prenese veći dio te djelatnosti na velike župe. Ova pitanja upravo se sada nalaze u svestranom proučavanju.

Veliko polje rada pružiti će se družtvovnim izvjestiteljima velikih župa u pogledu nadziranja djelatnosti radničkih povjerenika. Za sada su propisi zakona o zaštiti radnika o radničkim povjerenicima, u vezi sa promjenama izvršenim naredbom ministra udružbe br. 5624-S-I-1942. od 6. VIII. 1941. o imenovanju radničkih i namještenićkih povjerenika i naredbom ministra udružbe, od 31. XII. 1941. broj 2383-Z-1941. kojom se ostavlja na snazi mandat radničkih i namještenićkih povjerenika. Imenovanja radničkih i namještenićkih povjerenika, koja su do sada vršila oblasna nadzorničtva rada, prelaze sada u nadležnost velikih župa odnosno gradskog poglavarstva u Zagrebu. Položaj radničkih povjerenika u novom državnom i družtvovnom uređenju sigurno će se urediti donošenjem novih zakonskih propisa.

V. Posebni propisi postoje o djelokrugu oblasti nadzorničtva rada u pogledu vršenja nadzora u rudarskim poduzećima. U čl. 2. zakona o inspekciji rada iz g. 1921. odredjeno je da će se o nadzoru u rudarskim i topioničkim poduzećima izdati posebna naredba u sporazumu s ministrom šuma i ruda. Prema općem rudarskom zakonu, prema Naredbi o uredjenju ministarstva šuma i ruda od 23. IV. 1936. i prema općim rudarsko redarstvenim propisima od 15. VIII. 1938., djelatnost oblasti nadzorničtva rada nalazi se u djelokrugu rudarskih glavarstva kao rudarskih oblasti prve molbe. Tako i poslovne redove rudarskih poduzeća odobravaju rudarska glavarstva. Dosljedno tome odredjeno je Naredbom o postupku mirenja radnih sporova kod rudarskih poduzeća (Narodne novine od 1. VIII. 1940.), da se taj postupak na području bivše banovine Hrvatske obavlja kod rudarskih glavarstva. Ovo ograničenje službe nadzorničtva u pogledu nadzorničtva rada, svakako u najvećoj mjeri pogadja jedinstvo u radu za zaštitu radnika i namještenika.

VI. Oblastna nadzorničtva rada dužna su po propisima čl. 16. zakona o inspekciji rada najmanje dva puta godišnje izvršiti pregled svih radionica i poduzeća, koja spadaju u njihov djelokrug. Nadjeno stanje unose u nadzorničke izvještaje a u važnijim slučajevima u posebni zapisnik, koji podpisuje i poduzetnik ili njegov zastupnik. Po čl. 21. osobito su dužni čuvati poslovnu tajnu. Proti odluke oblastnih nadzorničtva rada, odnosno proti oblastnih odluka velikih župa pristoji pravo priziva na ministarstvo udružbe. Po čl. 23. zakona imadu oblastni nadzornici rada pravo kažnjavanja osoba koje ih spriečavaju u vršenju njihovih dužnosti. Kazne izriču oblastna nadzorničtva rada, dakle sada i velike župe. Osim toga imadu oblastna nadzorničtva rada osobite ovlasti u pogledu kažnjavanja radi prekršaja ili nepoštivanje propisa zakona o zaštiti radnika po propisima §§ 122—125 istog zakona. Predvidjene su i kazne u onom djelokrugu, koji je sada prenešen u nadležnost velikih župa. Tako velikim župama pristoji pravo kažnjavanja poslodavaca koji medju ostalim krše slijedeće propise zakona o zaštiti radnika:

a) koji ne poštuju propise istog zakona o radnom vremenu djece ispod 16 godina odnosno 18 godina života,

b) koji ne vode ili ne vode uredno popise (registre) pomoćnog osoblja,

c) koji onemogućuju djelatnost radničkih povjerenika, koja je dozvoljena po propisima zakona ili progone radničke povjerenike radi te djelatnosti,

d) koji pomoćnom osoblju ne naplaćuju prekovremeni rad,

e) koji krše propise o noćnom radu žena i djece i o zabrani rada istima u pojedinim vrstama poduzeća,

f) koji krše propise o zaštiti žena prije i poslije poroda.

Spomenuli smo ove slučajeve samo primjera radi, dok se potanji propisi nalaze u zakonu o zaštiti radnika.

VII. Glavno nadzorničtvo rada, koje u našoj sredini djeluje već preko dvadeset godina, dobiva novom zakonskom odredbom posve novo obilježje. Osobito je značajno da ta služba ne će više biti samo u rukama inžinjera, nego i u rukama upravnih činovnika pravnika. Prema propisima zakona o inspekciji rada iz god. 1921. mogli su naime dužnost oblasnih nadzornika rada obavljati samo inžinjeri koji su svršili tehnički fakultet. Time se htjelo osobito naglasiti, da se vršenju nadzora nad tehničkim uredjenjima u poduzećima želi dati osobitu važnost i prvo mjesto, iako sam zakon daje oblastima nadzorničtva rada velike dužnosti u pogledu zdravstvene zaštite radnika, a još veće dužnosti u pogledu pravne zaštite i posredovanja u radnim odnosima, dakle u pogledu djelatnosti koja pripada liječnicima i pravnicima. Prvi liječnik ušao je u službu nadzorničtva rada (ali ne u svojstvu oblastnog nadzornika rada) za vrijeme bivše banovine, dok su pravni poslovi oko uređivanja radnih odnosa u cijelosti izuzeti iz nadležnosti nadzorničtva rada tek nakon osnutka nove države. Pred nama stoji dakle jasni primjer nastojanja da se usavrši i izgradi jedna ustanova, koja se nije mogla podpuno razviti u okviru dosadašnjih zakonskih propisa.

Novo uređenje nadzorničtva rada omogućiti će da te oblasti u većoj mjeri razviju djelatnost oko pregleda tehničkog uredjenja tvornica i radionica u svrhu zaštite zdravlja radnika. Prenos poslova pravne naravi u nadležnost odjela družtvovnih poslova ministarstva udružbe i velikih župa, omogućiti će da se ožive zaboravljene stranice zakona o zaštiti radnika, omogućiti će da one prestanu biti samo mrtvo slovo. Osobita prednost novog stanja leži u tome, što će djelatnost na polju družtvovne i pravne zaštite radnika predati u ruke jednog većeg broja družtvovnih izvjestitelja velikih župa, koji će biti u dnevnoj bliskoj i osobnoj vezi sa radnicima i njihovim predstavnicima. Ovaj osobni dodir omogućiti će brže i pravilnije rješavanje radničkih poteškoća. Tako će se stvoriti veći broj stručno spremnih i pravno izobraženih upravnih činovnika, te ispuniti jedna praznina koja se teško osjećala. Donošenje nove zakonske odredbe predstavlja stoga velik korak naprijed u radu za družtvovnu zaštitu hrvatskih radnika i namještenika.

Dr. DRAGO CEROVAC

SEOSKO I GRADSKO STANOVNIŠTVO

Vrlo često čujemo raspravljanje o tome, da li je potrebnije i važnije seosko ili gradsko stanovništvo, kakova je njihova uloga u životu nekoga naroda, te kakav bi trebao biti njihov odnos i omjer.

U nas Hrvata se je o tom pitanju do osnutka Nezavisne Države Hrvatske mnogo raspravljalo, ali nažalost na krivoj osnovici. Politikanstvo i demagogija igrali su kod tog raspravljanja glavu ulogu. Mnoge tvrdnje, izrečene i od tadašnjih odgovornih činbenika, bile su upravo smiješne. Priče o pokvarenoj gospodi, parazitima na narodnom tijelu i t. d. jesu pretjerivanja, koja ne treba ni pobijati, jer ih sam život pobija Takodjer bi još veću pogriješku činio, tko bi nijekao našem seljačkom i radničkom življu izvanredno veliku ulogu i važnost u narodnom životu.

U prvom redu nameće nam se pitanje, šta je to stanovništvo. Da dobijemo jasan pojam o stanovništvu moramo ga razlikovati od sličnih pojmova narod i društvo. Pod stanovništvom razumiju se uvijek samo naseljenici na jednom odredjenom prostornom području, dok je narod skup pojedinaca, koji svijesno ili nesvjesno osjećaju medjusobne fizičke i duhovne srodnosti, a te ih neodoljivom snagom sile da žive u jednoj zajednici. Od pojma društvo stanovništvo se razlikuje u tome, što se kod društva u prvom redu misli na različite odnose, koji vladaju medju pojedincima od kojih se sastoji stanovništvo. Stanovništvo živi prema prirodnim zakonima, a društvo prema pravilima, koje samo sebi daje i mijenja. Kod promatranja stanovništva nestaju sva svojstva, koja dopuštaju da se čovjek pojavi kao pojedinac, a uzimaju se u obzir samo ona svojstva, koja ga prikazuju kao sastavni dio veće ili manje cjeline. U gospodarstvu ima stanovništvo prvenstveno značenje. Živ prirodni čimbenik svakog gospodarskog područja, koji sve pokreće, jest stanovništvo. Sa stanovišta narodnog gospodarstva osobito je važna množina stanovništva, podjela po spolu, dobi i tjelesnoj sposobnosti, a naročito prirast stanovništva, jer nije dovoljno neko područje osvojiti i nastavati, već ga treba i održati, a po mogućnosti i proširiti.

Broj stanovništva je veoma pokretan, a uzroci su prirodni prirast i kretanje stanovništva. Pod prirodnim prirastom razumijevamo višak rodjenih nad umrlim, a pod kretanjem iseljavanje i useljavanje. Uvidjajući važnost brojnog stanovništva, kulturni narodi poduzimaju sve što može povećati broj porodjaja, a smanjiti pomor. Mi spadamo medju narode, koji imaju razmjerno znatan broj poroda, ali je nažalost pomor, osobito u prvim godinama života, naročito na selu vrlo velik.

Naravno, stanovništvo nastava razna naselja. Po broju i zanimanju stanovništva te grupiranju u načinu gradnje kuća mogu se razlikovati uglavnom tri grupe ljudskih naselja: male naseobine, često pojedine osamljene kuće, sela i gradovi. Sela se nesmiju previše proširivati, jer seosko stanovništvo, koje je pretežno zaposleno u zemljoradnji, ne smije radi gubitka vremena biti previše daleko od tla, koje obradjuje. Gdjekada je vrlo teško odrediti za pojedino naselje, da li je grad ili selo. S nestankom bedema i opkopa, koji su prije davali pojedinom mjestu gradski karakter, gradovi su izgubili oznaku zatvorenosti. Takodjer je nestala razlika pravnog i gospodarskog položaja gradjana i seljaka. Tržno pravo, koje je u prošlom vijeku bilo isključivo pravo gradskih općina, dano je sada i seoskim općinama i trgovištima. Imade čitav niz gradskih naselja i trgovišta, koja se po vanjskom izgledu i zanimanju stanovništva nimalo ne razlikuju od sela. Napokon, teško je da veličina i broj stanovnika jednoga mjesta važi kao oznaka za njegov gradski ili seoski karakter. Kod nas na primjer, selo Virje u Podravini ima oko 10.000 stanovnika, dok imade gradova koji nemaju više od 4.000—5.000 stanovnika. Mnoga naselja imaju još i danas ime grad zbog povijesnih razloga. Medjutim, nepobitno je utvrdjeno, da je na selu daleko veći prirodni prirast nego u gradu, premda u prošlom i našem stoljeću broj stanovništva u gradovima i velegradovima naglo raste, i to u prvom redu zbog doseljavanja seoskog stanovništva. I manji gradovi daju izvjestan postotak za prirast stanovništva velikih gradova.

Danas je već odbačeno shvaćanje, da su za održanje broja stanovnika dovoljna dva poroda na jednu ženu. Dokazano je, da je minimum za održanje broja potomstva 3—4 poroda na jednu ženu, jer dvoje tek nadomjesti oca i mater, dok mnogo djece umire u ranim godinama. Neki se ljudi opet ne žene, pa ne dolaze u obzir za daljnji prirast stanovništva. Mnogo je uzroka, što taj minimum nije postignut u gradovima. Prije je smrtnost u gradu bila veća nego na selu, a u novije doba smrtnost u gradu očito opada (to je u vezi s boljim higijenskim uredjenjem i napretkom medicine), pa se to ne može uzeti za razlog slabog prirasta stanovništva u gradovima. Glavni uzroci slabog prirodnog prirasta stanovništva su slijedeći: 1. trajna bezbračnost, 2. spolne bolesti, 3. kasno sklapanje brakova, 4. spriječavanje poroda, 5. teške ekonomske prilike, 6. brži tempo života u gradu, a s tim i veća istrošenost čovjeka i 7. veći stupanj naobrazbe.

Trajna bezbračnost je obično posljedica kakove tjelesne ili duševne mane, dok odlaganje braka na kasnije godine često služi kao sredstvo lakšeg društvovnog napredka; kao nepredvidjena posljedica odlaganja braka nastupa trajna bezbračnost. Najpogibeljnije je za potomstvo spriječavanje poroda u braku. Za to se obično uzima kao izgovor neimaština, to jest nemogućnost hranjenja većeg broja djece. Ovaj razlog donekle odgovara istini, ali u svakidašnjem životu opažamo baš protivno. Skoro je pravilo: što je bolje situirana obitelj, to manje ima djece. Glavni je razlog tome želja za što boljim gospodarstvenim i društvovnim položajem. Održanje manje obitelji daje mogućnost lakše pobjede u društvovnoj borbi, u prvom redu, jer se ostavština ne dijeli medju mnogo djece, a drugo, mali broj djece može uživati bolji i pažljiviji odgoj, p a t a k o o p a ž a m o ž a l o s n u č i n j e n i c u, d a s e z b o g p o b j e d e u d r u š t v o v n o j b o r b i p r i m a p o r a z u b o r b i z a n a r o d n i o p s t a n a k. Svakako se mora jedno opravdanje naglasiti, naime u seljačkom gospodarstvu djeca mogu biti već u ranijim godinama upotrebljena kao radna snaga, dok to u gradu nije slučaj. I u pokrajinskim manjim gradovima traži škola dječju snagu za sebe. S prelazom na veleobrtnički rad često je i žena zaposlena u veleobrtu, što jako otežčava odgoj djece, dok je žena na selu zaposlena uglavnom kod kućnog posla. Naveli smo i veći stupanj naobrazbe kao razlog slabog nataliteta. Utvrdjeno je, da sa intenzivnim duševnim životom opada jakost spolnog nagona. Svakako bi se gradovi ovako jedva održali, a kamo li rasli po svom prirodnom prirastu. Zato smo i rekli, da njihov porast nastaje uglavnom zbog doseljenja seoskog stanovništva. To stanovništvo, kao i stanovništvo manjih gradova, ostavlja rodnu grudu i kreće u grad, u prvom redu zbog ekonomskih razloga. Osim toga razna zvanja daju okretnom i poduzetnom čovjeku u gradu veće izglede gospodarskog i društvenog napredka, nego mnogo stalnije i jednoličnije prilike sela i pokrajine. Porast stanovništva usko je vezan i sa razvojem veleobrta u nekom naselju. Sjaj gradskog života, te izgled, da će se u gradu naći lakši posao i više slobodnog vremena, takodjer mami u grad mnoge živahne i lakoumne ljude.

Naglašujemo, da sposobniji i energičniji dio seoskog stanovništva ide u gradove, ali tamo takodjer idu i najnemarniji i najnesposobniji, i tamo padaju vrlo često na teret društvovne skrbi.

A sada na koncu, da se osvrnemo na razmjer i ulogu gradskog i seoskog stanovništva.

Osobito u nekojim državama Zapadne i Srednje Evrope već je to i s e l j a v a n j e i z s e l a u g r a d o v e u n o v i j e d o b a p r e š l o s v a k u g r a n i c u. To je već postala upravo bolesna pojava, koja sliči na pravi b i j e g s a s e l a. To se nastoji s p r i j e č a v a t i raznim mjerama i zakonskim odredbama, jer mora postojati jedan z d r a v o m j e r m e d j u g r a d s k i m i s e o s k i m s t a n o v n i š t v o m. Najbolji stručnjaci za to pitanje postavljaju kao skrajnju granicu 40% do 45% gradskog stanovništva od ukupnog broja stanovništva u državi. Najveći postotak gradskog stanovništva u Evropi imaju Engleska sa Škotskom (preko 80%), Belgija (73.3% i Njemačka (64%). Kod popisa u Njemačkoj 1933. godine opazilo se je, da je svaki treći Nijemac velegradjanin (stanovnik gradova preko 100.000 žitelja), a 1871. godine bio je to tek svaki dvadeseti.

Već smo naglasili v a ž n o s t s e o s k o g s t a n o v n i š t v a z a b r o j n o s t p o r o d a, a prema tome i za održanje i brojno povećanje naroda. Osim toga p r e v e l i k i m b i j e g o m u g r a d z e m l j a o s t a j e s l a b o o b r a d j e n a, premda današnji poljodjelski strojevi zahtijevaju za obradu zemlje nešto manje radne snage, nego prije, kada se je, na primjer, oralo drvenim plugom, a žito vršilo rukom ili pomoću konja. Takodjer p o j e d i n e g r a n e v e l e o b r t a, o b r t a i t r g o v i n e m o g u s a m o o n d a n a p r e d o v a t i, a k o i m a d o v o l j n o s t a n o v n i š t v a, p o g l a v i t o p o l j o d j e l s k o g, k o j e ć e t r o š i t i n j e g o v e p r o i z v o d e. Gradovi moraju dobavljati svoju hranu izvana, pa su ovisni o nestalnosti prometa i dopreme hrane iz bliže ili dalje okolice, a mnoge države koje imaju preveliki broj gradova, ovisne su o uvozu iz inozemstva ili svojih vanjskoh posjeda. Šta to znači, osobito za vrijeme rata, zna dobro svaka takova država. Prejako urbanizirane (sa prevelikim brojem gradskog stanovništva) države moraju pod svaku cijenu doći do kolonija, odakle će crpiti sirovine i hranu, a kuda će slati gotove proizvode. Vanjski posjedi nisu nikada trajni, kao vlastita domovina. Sve to potiče na imperijalne borbe, pa se svaki narod kroz vijekove u dugotrajnim borbama za održanje starih i dobivanje novih teritorija toliko iscrpi, da se to kasnije osjeti u svim granama narodnog života. I z a v l a s t i t e k u l t u r n e t e k o v i n e n e k o g a n a r o d a n a j b o l j i j e č u v a r s e l o, koje je daleko konzervativnije od grada, pa se ne podvrgne tako brzo stranim utjecajima.

Ali bilo bi nepravedno i krivo tvrditi, da i gradovi i njihovo stanovništvo nemaju važnu ulogu u narodnom životu. I g r a d o v i s u n e o p h o d n o p o t r e b n i z a k o l a n j e d u š e v n i h i m a t e r i j a l n i h d o b a r a. Oni su žarišta kulturnog napretka i javnog života te sjedišta veleobrta svuda na svijetu, pa naravno i kod nas.

Dioba stanovništva na seosko i gradsko odlučna je i za razvoj tržišta poljodjelskih proizvoda, jer je g r a d g l a v n i p o t r o š a č v i š k a s e o s k i h p r o i z v o d a. U današnje doba ogromnog tehničkog napretka, svaka zemlja, koja je isključivo agrarna, teško opstoji i napreduje, jer su cijene njezinih proizvoda na svjetskom tržištu daleko niže od gotovih fabrikata, pa joj je potrebna izmjena dobara veoma otežana. Pored svih ostalih prvotnih potreba i narodna obrana traži razvoj vlastitog veleobrta, a veleobrtni rad uvijek odalečuje stanovništvo od rada u polju i vodi ga bliže velikim naseljima.

Preveliki bijeg sa sela bio bi i za nas štetan, ali mi smo još daleko od toga, premda se i kod nas povećaje postotak gradjana. Uzevši u obzir sliku tla i pridodna bogatstva kod nas, ne bi postotak gradjana smio prijeći 30%, dok danas iznosi oko 20%.

Moramo biti potpuno svijesni, da je najbolja budućnost onih naroda, koji uspiju svesti odnos grada i sela na pravu mjeru i na ispravnu osnovicu. Skladan omjer i odnos, te zajednički rad za dobro naroda, to je jedini ispravni put.

Dr. NIKOLA PERŠIĆ

HIJERARHIJA I DRUŠTVENI RED

(Svršetak)

RASPONI KULTURE

Socijalni antropolog Alfred Niceforo[54] je svojim studijama i ispitivanjima utvrdio, da postoje antropološke, a ne samo ekonomske, razlike između bogatih i siromašnih, i da između njih ne postoji zajednički antropološki tip, kao što ne postoji ni zajednički ekonomski interes. Ove diferencije u antropološko-biološkim osebinama tumači Niceforo kao posljedice privrednih odnosa, čime se razilazi sa isključivim rasizmom, koji nerazmjere u ekonomskim odnosima tumači kao posljedice rasnih osebina. Drugim riječima, samo rasno superiorni dolazi do blagostanja, dok rasno inferiorni ostaju stalno na liniji proletarijata. Prema Niceforu privredni odnosi (bogatstvo-siromaštvo) ne stvaraju vremenom samo antropološke razlike među ljudima, već je antropološki tip siromaha stvarno manje vrijedan i nedorastao.

U vezi sa svojim antropološkim postavama, Niceforo i etnografiji daje posebno značenje a naročito u njenom odnosu prema kulturi. On etnografiju smatra dijelom antropologije, kome je zadaća da ispita i opiše običaje, vjerovanja, oblik i formu civilizacije jednog naroda. Ali kako za njega postoje diferencije u običajima, vjerovanju i civilizaciji ne samo između naroda, već i između socijalnih klasa jednog naroda, — kao što postoje i antropološke diferencije, — to je prirodno, da uz etnografiju naroda treba stupiti i etnografija socijalnih klasa, koja će ispitavati njihove civilizacione forme, tim više što je etnografsko ispitivanje jedne socijalne klase sastavni dio antropologije te klase. Uokvirujući svoje određenje, Niceforo, na osnovu svoje ekonomsko-antropološke sinteze, ističe da svaka socijalna klasa ima svoju civilizaciju, pa je i prema tome civilizacija više klase drugačija od one niže klase. Civilizacija jedne epohe nije jednolično razdijeljena ni u zemlji, ni u njenim društvenim klasama. Provodeći vertikalnu analizu kroz civilizaciju socijalnih klasa, mi stvarno vidimo, — što se više spustimo niz tu vertikalu, — pojave koje po svojim odlikama i osebinama podsjećaju na davno minule epohe ljudskog razvoja. Niceforo govori o »modernoj prehistoriji«, koju se nalazi netaknotom, kad se prodre do dubina naših društvenih slojeva. Prehistorijske i barbarske predodžbe žive, — jedva izmijenjene, — i kod civiliziranih

[54] Alfredo Niceforo: Anthropologie der nichtbesitzenden Klassen, Amsterdam 1910.; Les classes pauvres, Paris 1905.

naroda i dovoljno je, da se spustimo na njihovo dno, pa da nas zahvati jedan animistički, magijski svijet. Etnografija nižih slojeva naroda je prema tome najvećim dijelom reprodukcija primitivnih naroda. Njihove ideje, običaji, vjerovanja žive dalje kod nižih slojeva civiliziranih naroda. Niceforo primjećuje, da bi se moglo govoriti o socijalnoj paleontologiji, koja silazi u najniže slojeve društva, da istraži fosilne ostatke ideja i vjerovanja. Što su manje civilizirane donje klase u savremenom društvu, to se više njihova etnografija približava etnografiji pranaroda. To ne znači da etnografija viših klasa također ne bi naišla na tragove primitivnih i barbarskih ostataka ali su ti ostaci daleko manje upadni i što je važnije oni su razgrađeni i idealizirani dok su kod nižih slojeva obilni i sačuvali su svoj primitivni zgusnut oblik i ukrutili su se na stepenu prastarih tradicija.

Svoja shvaćanja o etnografskoj inferiornosti nižih slojeva, koja odgovara ekonomskoj strukturi i antropološkom tipu tih socijalnih klasa, izložio je Niceforo u precizno formuliranoj postavi čitavog problema: »Razni statistički podaci o proširenosti civilizacije u donjim socijalnim slojevima, studij njihovih običaja, njihova vjerovanja, njihovih predrasuda i raznolike umjetničke produkcije podučavaju nas, da civilizacija u tim slojevima podsjeća na civilizaciju prošlih, što više prastarih, vremena. Animizam, magije, štovanje zvijezda, totemizam, politeizam, idolatrija, gatanje, upotreba napitaka, čarobne formule, amuleti, fetiši, nisu samo oznaka barbarskog vremena, već još danas snažno žive u našoj sredini među nižim pukom. Konačno umjetnički izrazi ovih klasa, njihove tradicije, legende, priče, poslovice, rapsodije i igrokazi, plesovi, muzika, nakit, crtanje itd. živo podsjećaju na proizvode divljaka. Po tome se može zaključiti, da etnografija donjih socijalnih slojeva prikazuje, gotovo potpuni, produljeni život etnografije ranijih vremena, i da danas te donje socijalne klase, u krilu modernog društva, u raznim stepenima, prikazuju neku vrstu primitivnog, prvobitnog, prehistorijskog društva sa njegovim osebujnim etnografskim osebinama.« Prema uvjerenju Nicefora je etnografska inferiornost opća oznaka u fizionomiji velike mase donjih društvenih slojeva.

Mi danas imamo obilno prilike vidjeti kako primitivna, prastara naziranja stalno probijaju tanku kožicu civilizacije, na koju smo, — Bog zna zašto? — tako ponosni, i kako čitava moralna dobra, stečena duhovnim naporom generacija tonu natrag u čarobni krug magijskih predodžba. Uvažavajući ove duhovne osebine masovnog dijela naroda, nama postaje još jasnije da je ne samo politički već i kulturni i moralni nosilac naše suvremenosti samo elita, koja je konačno i stvorila ona duhovna dobra, čije razumijevanje čini masi tolike poteškoće. A te poteškoće čini naprosto radi toga, što prema samoj duhovnoj dispoziciji masovnog elementa, — koja ponire u prastare predodžbe, — ne postoji nikakav odnos prema višim oblicima razumskog života. Zato nam je i razumljiva ona nepremostiva distanca između stvaralačke elite i inertne mase. Pod masom na ovom mjestu ne podrazumijevamo »psihološku masu«, formiranu zajedničkim psihičkim okvirom, već onu više ili manje određenu i ograničenu većinu jedne ljudske zajednice, koja je zaostala na kulturnom usponu, pa bi je mogli nazvati »kulturnom masom«. U toj »kulturnoj masi« živi još i danas onaj čitav svijet prastarih duhovnih oblika o kojima govori Niceforo.

Kako se je formirala ta »kulturna masa«? Pod kojim povijesnim uslovima? Tumačenje o antropološko-etnografskoj inferiornosti osvjetljuje jedan, doduše širok, pojas ove socijalne pojave. Povjesničar Kurt Breysig[55] upozorio je na pojavu, da se čovječanstvo nije razvijalo jednomjerno od svog početka do danas, već stepenasto. Velika je razlika u brzini, u kojoj se razvoj odigrava: dok je jedan dio čovječanstva brzo napredovao, drugi je zaostajao dok je treći sasvim zaostao. Tako imamo naroda, koji su dostigli najviši stepen kulture, naroda koji su stigli do, neke vrste, svog srednjeg vijeka i zaostali, i konačno narode vječnog pradoba. Ova shema je naravno proizvoljna, ona ima samo poslužiti kao ilustracija nejednakom razvoju čovječanstva, koji je ovisan o rasnim, geografskim i ekonomskim odnosima. Ali Breysigovu tvrdnju o stepenastom razvoju čovječanstva možemo primjeniti i na razvoj unutar jednog naroda„ jer nam se i tu pokazjuje njegov stepenasti karakter. Ni svi dijelovi jednog naroda ne razvijaju se na jednakoj liniji, neki dijelovi napreduju brže a drugi zaostaju. Kulturni profil zaostalih masa objasnio je Niceforo pod vidnim uglom antropološko-etnografske analize. Time imamo pred očima činjenicu ne samo rasne već povjesno-kulturne podijeljenosti ljudske zajednice i mitos o jednakosti ljudi postaje potpuno iluzornim.

Međutim nam spomenuta obilježja nižih društvenih slojeva, kako ih ističe Niceforo, daju i sa svoje strane uvid u problem »psihološke mase«, koji je danas tako aktuelan. Već je Gustave Le Bon[56] istakao da čovjek svojom pripadnošću masi silazi po stepenicama civilizacije na niže. U masi on postaje nagonsko biće i posjeduje spontanost, žestinu, divljaštvo ali i oduševljenje i junaštvo primitivnog čovjeka. Masa misli u slikama, koje se međusobno asocijativno izazivaju, kako se to događa kod pojedinaca u stanjima slobodnog fantaziranja, a koja razum ne može dovesti u sklad sa stvarnošću. Naročito je važno da pojedinci gube u masi sve lične kočnice i da se bude za slobodno nagonsko udovoljavanje svi okrutni, brutalni i destruktivni instinkti, koji, kao ostaci iz pradoba, drijemaju u pojedincima. Taj posljedni momenat je naročito odlučan za karakteristiku »psihološke mase«, jer ti instinkti iz pradobe postoje u nižim slojevima društva već u normalnim odnosima, to jest prije nego se zgusnu u masu. Zato je i upadno da je afektivnost mase u onim područjima veća u kojima su niži slojevi zasićeniji prastarim duhovnim elementima. Na taj način je psihološki karakter mase uvjetovan ne samo njenim nutarnjim negativnim dinamičkim faktorom, već i općom kulturnom podlogom na kojoj se oblikuje. Kad je Sigmund Freud[57] označio znatni porast afektivnosti kod pojedinca čim ga se uklapa u masu, a ujedno i osjetljivo padanje intelektualne radnje, onda je prema izloženom, jasno da će taj porast afektivnosti biti tim veći, što je širi primitivistički pojas iz kojeg je taj pojedinac proizašao.

Poznata je činjenica da su revolucije daleko krvavije nego ratovi. U ratovima sudjeluje vojska, dakle disciplinirana masa, sa jasno izraženom hijerarhičnom strukturom. Potreba vojničke discipline je tako velika da je francuski pukovnik Ardant du Picq mogao reći da gvozdena disciplina treba vojniku utjerati veći strah od samog straha pred smrću. Međutim je pojam organiziranosti na svaki način odlučan za oblik i funkciju vojske, kao skupine sa masovnim karakterom. Kad je riječ o organiziranosti mase treba uvažiti i mišljenje američkog sociologa Williama MacDougalla,[58] koji baš organiziranjem misli otkloniti sve njene negativne osebine. Za tu organizaciju mase postavio je McDougall niz određenih uvjeta. Mi ćemo se obazrijeti samo na one, koji odgovaraju našem postavljenom problemu. Važan uvjet, da se podigne duhovna razina masa, i da se smanje njene afektivne sklonosti, ostvario bi se time, da se stvori izvjestan kontinuitet u opstojanju mase time, da iste osobe ostanu dulje vremena u njenom sklopu. A naročito bi bilo važno da se u masi provede rasčlanjivanje, koje bi našlo svoj izraz u specijalizaciji i diferencijaciji djelatnosti pojedinca u sklopu mase. Drugim riječima McDougall traži primjenu neke vrsti hijerarhije.

Svakako vojska idealno odgovara McDougallovim traženjima. Vojska je stvarno organizacija u kojoj je do savršenstva izgrađeno načelo izdiferenciranosti i specijalnosti, pa načelo dužnosti i konačno načelo hijerarhije i autoriteta. U takvoj skupini ne mogu doći u ratu do izražaja (barem ne u širokim razmjerima) svi oni okrutni i brutalni instinkti, koji se stvaraju u podsvijesti mase. Čim se razbije lanac organizacije, koji vojsku veže u discipliniranu zajednicu i nastupi panika, izbiju na površinu svi potisnuti razorni nagoni.

Drugačiji su odnosi kod revolucije. Istina, svaku revoluciju pokreće disciplinirana elitna manjina ali za konačni uspjeh, to jest za njeno održanje, mora uza se vezati široke slojeve naroda i poslužiti se masovnim aparatom. Proces oblikovanja revolucionarne mase identičan je, u svojim elementima, svakom oblikovanju masa uopće, samo što je ovdje postavljen jedan izuzetan, revolucionarni cilj. Oblikovanje i ponašanje mase plastično prikazuje Charles A. Ellwood:[59] »Sociološki i psihološki imamo pred sobom masu, kad je velika, na jednom mjestu sakupljena, grupa pojedinaca jednolično uposlena. Ta jednoličnost uposlenja nastaje obično podražajem, koji masu stavlja u gibanje. Podražaj u isto vrijeme služi, da pažnju svih članova grupe veže uz jedan predmet ili u određenom pravcu. Postoji li takav podražaj, on će svoje djelovanje na masu izvršiti. Vezanje pažnje i snaga podražaja služe u svrhu da zakoče slobodnu djelatnost razumnog mišljenja kao i svakodnevne običaje i norme. Prisutnost velikog broja osoba u neposrednoj blizini pojačava ne samo živčanu uzbuđenost i podražljivost već služi i tome, da pojedincu oduzima smisao za odgovornost. On postaje u masi bezimenim. Grupa pojedinaca u takovom položaju je sposobna da se na pretjeran način ponaša, sasvim drugačije nego u običnom životu. Stečeni običaji, razumno mišljenje i smisao za ličnu odgovornost otpadaju i pojedinci su prepušteni svojim čuvstvima, nagonima i primjeru gomile.« Podražaj o kome je riječ, je u konkretnom slučaju revolucionarni ideal, koji manjina usađuje u masu. Međutim opstojnost mase, pod uplivom vodstva, nije obično dugotrajna, probuđeni nagoni, koji su u masi drijemali znadu prekipjeti i revolucija se prebacuje.

[55] Kurt Breysig: Die Anfänge der Menschheit, Berlin 1936.; Der Stufenbau und die Gesetze der Weltgeschichte, Berlin 1927.
[56] Gustave Le Bon: Psychologie des foules, Paris 1912.
[57] Sigmund Freud: Massenpsychologie und Ich-Analyse, Wien 1921.
[58] William McDougall: The Group Mind, Cambridge 1927. — McDougall pod pojmom »group«, zamišlja masu, kao skupinu s elementarnim oblicima organizacije, bilo to pod duhovnim ili materijalnim poticajem. Ono što bi mogli nazvati gomilom to je za njega »crowd«, potpuno amorfna skupina. Potrebno je, da se i kod nas, radi sociološki jasnijeg određenja, razlikuje masa od gomile.
[59] Charles A. Ellwood: The Psychology of Human Society, New-York 1925.

Ne smijemo zaboraviti, da su mase, koje su uvučene u revoluciju, redovno oni niži društveni slojevi, o kojima govori Niceforo, a u kojima još potmulo vriju i kipe prastari instinkti, koji, sada oslobodeni, preplavljuju orkanskom snagom sve vrednote i sva dobra. Užas revolucije prouzrokuju obično ove raspretane strasti, čije krvavo porijeklo siže u vremena špiljskog čovjeka. U takvim časovima se revolucija pruža kao sablasna groza preko cijelog naroda i čovjek se nehotice sjeća na riječi Franka Thiessa:[60] »Narod možemo shvatiti po rasi i zemlji na kojoj živi, ali ovdje, gdje postoje gomile brišu se sablasno njegove crte; njegove se glave mogu izmijeniti, može ih se odsjeći, one ponovno rastu; narod je postao demon, ali ne Sokratov ni Goetheov, glas koji opominje, vodi, šapće iz dubljine, već izraz apsolutne suprotnosti svemu duhovnome ali i svemu organski narodnom, neke vrsti bura u laboratoriju čarobnjaka, potpuna zloća.«

Revolucionarna avangarda je uvijek imala težak položaj prema revolucionarnim nagonima mase, koji su često prijetili da će razoriti samo djelo revolucije. Da revoluciju kanaliziraju moderni revolucionarno-nacionalni pokreti su nastojali, da posebnom stranačkom milicijom zahvate u organizacioni okvir neobuzdane mase. Samo usput spominjemo i akcije masa u štrajkovima, gdje su se one često, i protiv volje svojih vođa, prebacivale u besmislene, divljačke izgrede. — Ovom prilikom treba spomenuti i seljačke ratove, u kojima je dolazio do izraza čitav podsvijesni splet neobuzdanog nagonskog života, koji je naročito kod seljaka jako izražen.

Ova dva primjera: vojska u ratu i narod u revoluciji, trebali su nam, — u nekoliko crta, — pokazati dva tipa ponašanja mase. Nema sumnje, da McDougallova tvrdnja o organiziranju mase imade u sebi mnogo ispravnih elemenata. Dovoljno je upozoriti samo na blagotvorno djelovanje sindikata na radnike. Neorganizirana masa radnika podliježe lahko svojim razornim nagonima, dok se organizirani radnici, — sindikalno disciplinirani, — pristupačniji razumskim odredjenjima u svom ponašanju i djelovanju. Ali pokraj svega toga ne smije se zaboraviti, da je do sada još uvijek bila samo manjina mase utisnuta u organizacioni okvir, dok je većina masa predana slučajnostima prodora svojih nagona, koji počivaju u njima u latentnom stanju. Ova izlaganja o jakom nagonskom i primitivnom duhovnom životu nižih društvenih klasa ne sadrži, — što naglašavamo, — nikakav moralni sud ni političku ocjenu, ona su izvodi iz antroposocioloških činjenica, koje su ne samo teorijski dokazane već se i u socijalnoj praksi pokazuju upornom redovitošću, samo što im se ne posvećuje dovoljna pažnja. Iz ovih raspoloženja proizlazi i ugrožavanje kulturnim dobara sa strane mase, ako ju prepuste njenim dosadanjim životnim oblicima, odnosno ako će se i dalje ići zatim da se njena negativna, podsvijesna nastrojenja iskorišćuje za postizavanje ciljeva.

Ne treba se podavati iluzijama, put organiziranja masa, — na primjer pomoću staleških organizacija, — bit će mukotrpan i težak. Jer ovdje se ne radi samo o discipliniranju voljnih elemenata već i o discipliniranju podsvijesnih snaga. A ipak bez organiziranja masa ne postoji mogućnost, da se učvrsti postignuta kulturna visina. Naravno da je u prvom redu potrebno da se dizanjem životnog standarda nižih društvenih slojeva odstrani ekonomska kočnica njihovom napredovanju, koja je kako to i

[60] Frank Thiess: l. c.

Niceforo pokazuje oblikovala posebni antropološki tip siromašnih klasa, koji se nije mogao emancipirati od svojih primitivnih zasada i svog nagonskog okvira. Treba i uvažiti da je tempo evropske kulture bio neobično brz i da nije mogao obuhvatiti sve ljude evropskog kontinenta, koji su, prirodno, ostali na nižem stepenu kulture i izloženi svim nasrtajima svojih instinkata.

Uz sam tempo kulture bio je i tempo populacije neobično snažan. Računa se da je pučanstvo Evrope iznosilo oko 1350 god. cca 100 miliona. Pol tisućljeća kasnije, 1850., iznosilo je 270 miliona, a sedamdeset godina kasnije, 1920, već 450 miliona. Rimsko carstvo brojilo je u Evropi, Africi i Aziji tek nešto više od 50 miliona stanovnika. Samo u razdoblju od 1800 do 1900 god. podvostručio se broj stanovnika u Evropi. To su orijaški brojevi za relativno mali evropski kontinent. Brzi porast pučanstva onemogućio je u punom smislu riječi da široke mase dodju uopće u mogućnost da apsorbiraju kulturu. Naročito je doba kapitalizacije Evrope, — koja pada u 19 stoljeće, — dakle baš u vrijeme kada je porast populacije bio najveći, — bilo i doba kada su nepregledne mase, pritisnute jezovitom bijedom i stradanjima, bile potpuno potisnute na zadnju periferiju kulturnog života. Zato nije ni čudo da je ova razbaštinjena masa bila opasnost za kulturu, koju je smatrala vlastništvom privilegiranih slojeva, i da je ostala i do danas svugdje ondje, gdje je njen životni položaj ostao neizmjenjen a duhovna razina njenih sastavnih dijelova niska, primitivna i sirova. I tako je zaista novi svijet stigao u blatnu ravnicu iz koje se ne samo više ne vide već i naslućuju vrhovi duševnog života.

Kulturno djelo Evrope, — da govorimo samo o njoj, — izvršila je njena elita. Nije važno kako se mi danas odnosimo prema pojedinim fazama stvaranja tog djela. Svi vrijednosni sudovi su relativni, prema prostoru i vremenu u kojem se oblikuju. Pobijanje liberalističkih tendencija ne znači i ne može značiti negaciju njegovih vrijednosti u vremenu i za vrijeme, u kome je on bio jedini stvaralački oblik. Smisao napretka ne leži u pobijanju prošlosti već u njenom preraščivanju. Kad je Denis Diderot tražio odricanje od baštine otaca on je imao u vidu potrebu stvaranja novih duhovnih oblika ali nipošto prezir starih vrednota. U svaki novi idejni oblik utkane su tradicije i to je dobro; jer inače bi svaki napredak bio skok a razvoj društva prekinuta linija. Razvoj naših duhovnih vrijednosti sastoji se više od korekture starih vrijednosti nego od stvaranja novih. Veliki duhovni revolucionari kao Platon, Sv. Augustin, Spinoza, Kant, Nieczsche ili Tolstoj na rijetko su posijani i otvaraju stvarno nova razdoblja duhovnog izraza ali i u svim svojim suprotnostima postaju vremenom inventar našeg kulturnog života. Naročito na evropskom kontinentu, na kojem se, pokraj šarenila narodnih skupina održava sudbinska povezanost kroz tisućljeća, postaju i kulturna dobra skupocjeno vlasništvo evropskog čovjeka. I u tom smislu će jedanput Evropejci sigurno doći do spoznaje, da je točna Voltaireova izreka, da je svaki evropski rat u stvari gradjanski rat.

Kad se danas radi o sintezi humaniziranog nacionalizma i idealističkog socijalizma, onda će se posljednja borba odigrati izmedju još uvijek moćnih snaga novca i — prava. »Privatne snage privrede hoće imati otvoren put za sticanje velikih imetaka. Nikakvo zakonodavstvo ne smije ih smetati. One hoće stvarati zakone, u svom interesu, i one se služe za taj posao demokracijom, koju su sami stvorili, i plaćenim strankama. Pravu je

potrebno, — ako hoće taj nasrtaj odbiti otmena tradicija, častoljublje jakih rodova, koji ne nalazi zadovoljenje u gomilanju bogatstava, već u vladarskim zadaćama, iznad svih novčanih interesa. Jednu vlast se može rušiti samo drugom, ne načelima, a prema novcu i nema druge. Novac će svladati i odstraniti krv... U povijesti se uvijek radi o životu, samo o životu, rasi, triumfu volje za moć, a ne o pobjedi istine, otkrića ili novca. Svjetska povjest je svjetsko sudište: ona je uvijek dala pravo jačem, punijem i sebe svijesnom životu, pravo na opstanak... Za nas, koje je sudbina stavila u ovu kulturu i u ovaj čas njena razvoja, u kojem novac slavi svoju posljednju pobjedu i njegov se nasljednik cezarizam, polagano i nezadrživo približava, dan je u usko ogradjenom krugu, pravac htijenja i moranja, bez kojega se ne isplati živjeti. Mi nemamo slobodu, ovo ili ono postići ali imamo slobodu nužno činiti ili ništa ne činiti. I zadaća koju je postavila nužnost povijesti bit će riješena ili zajedno sa pojedincem ili protiv njega.« U ovim riječima je Oswald Spengler,[61] pesimist u razmjerima evropske kulture, ali i tumač njene najintimnije osebujnosti, apelirao na savjest ovog raspalog vremena da ne utone u zaborav skoro bezimene prošlosti. Ali te riječi Spenglera su i apel na zadnje nosioce moralne odgovornosti, da ne propuste svoj čas i da za vremena saberu svoju volju i svoj ponos, i obrane tradiciju zapadnjačke kulture od raspadanja uvjetovanog isključivom materijalnošću, koju on označuje pod imenom novca.

Ako se vratimo na osnovni problem ovih naših razmatranja mi ćemo opet susresti elitne garniture u borbi za novo oblikovanje naše moralne i političke egzistentnosti. U tom misionarskom poslu masa ne može pomoći, ona u najboljem slučaju može cementirati, — ako je organizirana, a to je preduslov, — novi evropski život, koji će elita iznijeti ne na šiljcima bajoneta, već na oštrici svoje savjesti i moralne odgovornosti. Borba za socijalnu i moralnu Evropu je u toku, moguće će njen ishod biti zaista početak jednog doba povijesti. Ili će Spengler imati pravo sa svojom tvrdnjom o sutonu zapada?

Ali to nije sve. Kad je riječ o vodstvu elite i o hijerarhiji, onda se često pojavljuje pitanje, da li neće hijerarhična organizacija, osnovana na načelima autoriteta, reda i discipline, zgnječiti u svojim ustanovama sve zasade i oblike čovječnosti, za koje se čovječanstvo uporno borilo kroz vjekove, preko svojih najboljih pretstavnika, sve od Budhe i Konfucija do Rousseaua i Tolstoga? To pitanje se postavlja iz redova onih, koji u demokraciji vide političku formu čovječnosti, kako ju je obilježio Th. G. Masaryk. Ali zaboravljaju da je i ovaj veliki demokrat, i posljednji građanski humanist, uočio na činjenicama socijalne stvarnosti slabost demokracije. U razgovoru sa Karelom Čapekom on je sam podvukao opću krizu ovog vremena. Doduše ta kriza je za njega znak prelaznog vremena, period regeneracije i obnove ljudi. Ako demokracija ima nedostataka, ima ih zato što ljudi imaju pogriješke. — Ali u tome i leži problem, što ljudi imaju pogriješke, i što se te pogriješke ne mogu odstraniti demokratskim receptima, već samo još pojačati. Pitanje demokracije bilo bi riješeno da su svi ljudi — Masaryki, Tolstoji ili Gandhiji. Ali oni to nisu i sa tom činjenicom se moramo pomiriti.

[61] Oswald Spengler: Der Untergang des Abendlandes II., München 1930.

Istina je, kada je Francuska revolucija istakla svoju deklaraciju nije u njoj samo obuhvatila prava građanina već i prava čovjeka. (27. VIII. 1789). Ali ne smije se zaboraviti pod kojim okolnostima i od kojih ljudi je ta demokracija izrađena. Petar Kropotkin[62] je nesumnjivo jedan od najvećih poštivalaca Francuske revolucije i njenih tekovina, i njegovo shvaćanje te deklaracije ima vrijednost svjedoka, koji je više nego dobronamjeran: »Kada je revolucija izvršena, iz koje su morale proizaći duboke promjene u odnosima izmedu raznih slojeva društva, bilo je dobro da se utvrde opća načela novog poretka, prije nego dodju do izraza u terminologiji ustava. Na taj se način moglo pokazati masi naroda, kako revolucionarna manjina shvaća revoluciju i za koja je nova načela pozvala narod u borbu.« Ona manjina, koja je provela djelo revolucije, i koja je sada tražila oslon u francuskom narodu htjela je dati sliku budućnosti, koju treba sam borbom osvojiti. Točna je Kropotkinova tvrdnja, da su samo ideje, koje vladaju svijetom, i da velike ideje, sažete u snažne riječi, uvijek osvajaju duhove. Tako je deklaracija ljudskih prava bila ideja ubačena u užarenu atmosferu revolucije.[63] Ta deklaracija je bila stvarno izgrađena po uzoru deklaracije nezavisnosti Sjevero-američkih država a njeni izradivači (pod utjecajem Lafayettea) zanosili su se dalekim vidicima jednakosti ljudi. Ako je ta jednakost mogla biti sastavni dio duhovnog ondašnjeg profila američkih građana, — izbjeglica iz političkih i vjerskih razloga iz dobrog djela netrpeljive Evrope, vezanih zajednicom iste gorke i teške sudbine, — u Francuskoj su historiji odnosi stvorili drugo stanje. Reakcija na brutalnu stoljetnu strahovladu privilegirane aristokracije, koja je prignječila francuskog čovjeka, bila je bezuslovna i neizostavna. Ona je našla svoj puni izraz u deklaraciji ljudskih prava, u sticanju jednakosti, a ona manjina — elita revolucije, — koja ju je sastavila, morala je voditi računa o osjećajima francuskog čovjeka, osjećajima, koji su izrasli na resantimanima, a ne na moralnom shvaćanju. U svojim socijalnim razmjerima ima teza jednakosti ljudi dva korijena. Ili izvire iz moralnog stava, da svakom čovjeku pripada vrijednost, bez obzira na njegov društveni položaj (Rousseau, Kant) ili rezultira iz mržnje i zavisti podvlaštenih, onih koji su isključeni iz svakog položaja i blagostanja. Ovi ogorčeni elementi motiviraju svoju borbu protiv privilegija borbom za slabe i nezaštićene, a stvarno je ona posljedica resantimana (Nietzsche). U ovoj motivaciji resantimana susrećemo također Paretove derivacije.

I kroz decenije lutala je fikcija jednakosti, rođena u času nabreklog revolucionarnog napona, kroz svijet, nalazeći u svim demokratskim nastojanjima, iza Francuske revolucije, svoje utočište.[64] I demokracije su se smatrale baštinikom tradicije velike Francuske revolucije, jedinim legi-

[62] Peter Kropotkin: Die Französische Revolution 1789—1793, Leipzig 1909.

[63] Karakteristično je, da t adeklaracija, koja je izvršila tako velik utjecaj na kasnije generacije nije sadržavala nikakve socijalne elemente. Ove istom nalazimo u ustavu, od 1791. god., a ipak kolika je već bila prodornost ideje, koja je istakla samo čisto moralna prava čovjeka!

[64] Ova demokratska nastojanja, koja se pojavljuju iza Francuske revolucije, ne mogu se vezati uz demokratske oblike staro- i sredovjekovnih političkih odnosa u gradskim republikama, gdje su oni bili jednako oligarhijskog karaktera kao i aristokratski oblici vladavine. Uostalom ti su se demokratski oblici vladavine prečesto prebacivali u ohlokraciju, strahovladu ne više »demosa« već fukare.

timnim čuvarom svih vrednota političkog morala. Demokracija je sebi prisvojila pravo da ističe načelo čovječnosti, — pravo čovjeka, — kao osnovno načelo svog shvaćanja svijeta i života.

Što više ona se smatrala i jedinim i isključivim baštinikom sviju onih kulturnih moralnih dobara, koja nam namriješe tisućljeća ljudske borbe i ljudskih stradanja za višim ćudorednim odnosima među ljudima. Parola je bila: propadne li demokracija, propada kultura, propada moral! A ipak nam stvarnost povijesnih činjenica pokazuje sa kako se malo osjećanja, za svoju vlastitu parolu jednakosti, borila demokracija, kad je bijesni tempo neskrupulozne kapitalizacije bacio čitavu čovječnost u zadnje obrambene opkope na pol izgladnjelog, buntovnog ali i prezrenog evropskog čovjeka sutrašnjice. Nije odlučno danas nizati gole činjenice, jedno je izvan sumnje, ortak demokracije, kapitalizam, likvidirao je sam moralnu funkciju demokracije, i bez obzira na fiktivnost jednakosti ljudi, koja u demokratskoj praksi i onako nije mogao doći do izraza jer »ljudi imaju pogriješke«, kako reče Masaryk. A imaju pogriješaka jer su ljudi, koji, u najmanju ruku, već sami među sobom ne poznaje demokraciju.

Postoje nastojanja, koja su organski sraštena sa čovjekom kao misaonim bićem, ali koja se uvijek dolazila do izraza samo kod najboljih, odabranih njegovih predstavnika. Ta nastojanja, ta čežnja za pravednošću, slobodom misli, nepovrijedivošću ličnosti postoje odkad se čovjek javlja kao kulturni i moralni čimbenik, i njih je i demokracija prihvatila, ali tko može reći da je ona sa tom baštinom dobro upravljala, usprkos svoje najbolje volje? A još manje, tko može reći da tom baštinom ne bi i neće bolje upravljati hijerarhična organizacija elite, one elite, koja je konačno stvorila, izgradila i branila te tekovine protiv gomila, koje su na ta kulturna dobra toliko puta nasrtale? Ne stoji da bi čovječnost, — humanizam, — bili zgnječeni među ustanovama hijerahije, naprotiv, čovječnost bi našla svoj konačni oblik u organizaciji, u kojoj bi ocjena njene vrijednosti bila u prvom redu određena baš osebinama njene moralne snage i značenja. U rasponima današnje kulture nije bez značenja, već je naprotiv odlučno, tko će zadržati našu evropsku tradiciju na visini i dati joj ne samo nove oblike već i nadopuniti njenu humanističku sadržinu. To je danas osnovno pitanje na koje daje odgovor francuski književnik Roger Martin du Gard: »Jasno je propisana dužnost svake generacije, da što dalje prodre na putu istine i pode do zadnje granice onoga što može uočiti. Na toj granici ima izdržati odlučnom ustrajnošću, kao da je postigla apsolutnu istinu. Samo pod tu cijenu moguć je uspon čovjeka.«

XENOS

HRVATSKA SELJAČKA GOSPODARSKA ZAJEDNICA

Prigodom objavljivanja zakonske odredbe o osnutku Hrvatske Seljačke Gospodarske Zajednice svi su naši dnevnici i tjednici popratili i istaknuli važnost te Zajednice za naš seljački sviet. Izrečene su bile mnoge liepe misli i najavljeni dobri plodovi rada Zajednice.

Činjenice, koje su uvjetovale osnutak te seljačke gospodarske ustrojbe, jesu: brojčana snaga, gospodarstvena jakost te društvovni položaj seljačtva u našoj hrvatskoj državi, a zatim nove, poglavito gospodarstvene prilike, nastale uslied rata, a koje svakim danom sve više osjećamo.

U bivšoj državi bio je, i ako ne jednak, a ono barem približno isti postotak seljačtva; u njoj se na veliko slavi seljački posao, pun muke i uloženog truda; govorilo se i pisalo o gospodarskom unapređenju i prosvjetnom podizanju sela, o seljačkoj politici, koju zastupaju čak i seljaci — narodni poslanici i t. d.; »seljakovalo se je« na dugo i široko.

Što imamo danas nakon toliko godina govorenja i pisanja, ali drugačijeg rada? Činjenica je samo, da u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj ima najviše seljačkih domova; da su ti domovi neizcrpivi izvor novih naraštaja, da je seljački dom bio neosvojiva kula naše narodne borbe, da je seljački dom košnica, u kojoj postoji podjela rada za stvaranje svih nama potrebitih dobara, da je naš seljački dom veza naše prošlosti sa sadašnjošću i budućnošću i da u našem selu živi potpuni hrvatski čovjek po krvi i osjećaju. U kratko rečeno, da selo domovinu hrani i brani.

U uvjerenju, da je tako, ističemo, da je naša država u prvom redu seljačka. No, nije dosta ostati samo kod toga zaključka, mora se ići dalje. Riječ mora postati djelom.

U prvom se redu moraju početi rješavati najkrupnija pitanja, koja se tiču svih ili barem velikog broja, tako da se odmah u početku vidi što se namjerava, a tek onda treba preći na rješavanje manje važnih pitanja, koja se tiču posebnog kraja, staleža manjeg značaja ili posla manje vriednosti. Putove tom cilju predstavljat će sve one mjere, koje će u prvom redu donositi hrvatska državna vlada, a zatim i drugi. Sve te mjere, prema osobini stvari, morat će nalikovati duboko uzoranim brazdama na dugo godina neoranoj i zapuštenoj zemlji.

Skoro sve današnje europske države prošle su kroz slično razdoblje rada, predvidjevši za svoje osnaženje i unapređenje i višegodišnje osnove, i ako su te zemlje bile na daleko višem stupnju gospodarstvenog razvoja i prosvjetnog stanja nego mi.

Budimo svijesni, da moramo proći stanje obnove i postepenog razvoja, dok dostignemo naprednije. Ali, današnje vrieme traži da se brzo radi, kako bi i mi mogli što prije i što više, u raznim oblicima, doprinositi svoj udio stvaranju novog društvovnog i gospodarstvenog poredka u Europi i u svietu, jer će nas samo po tome i cieniti.

Pred nama stoji široko polje rada na unapređenju seljačkog gospodarstva, i to: što boljom obradbom i zadnjeg komadića slobodne zemlje, zasijavanjem tih površina žitaricama, veleobrtnim i krmnim biljem: unapređenjem svih grana stočarstva, sa mljekarstvom, sirarstvom i t. d.; podizanjem i uređenjem voćarstva, vinogradarstva, vinarstva i podrumarstva; uređenjem zapuštenih livada i pašnjaka, suzbijanjem štetočinja i bolesti bilja; osiguranjem plodina i životinja uključivši i sva druga osiguranja u seljačkom gospodarstvu; uvođenjem prikladnog načina knjigovodstva u seljačkom gospodarstvu; ispitivanjem i utvrđivanjem gospodarstvenih područja u državi za primjenjivanje najpodesnijih gospodarstvenih sustava i načina obradbe tla; uređenjem ciena seljačkih proizvoda, te ciena veleobrtničkih proizvoda; preustrojstvom seljačkog zadrugarstva, unapređenjem svih grana, a naročito proizvađačkog zadrugarstva; uređenjem seljačke navjere; širenjem zadružne misli i zadrugarskog znanja i izobrazbom zadružnih dužnostnika;

ustrojstvom izvještajne službe u narodu radi posebne seljačke gospodarstvene brojidbe; provedbom najširih melioracionih zahvata, naprimjer razna poboljšanja zemljišta odvodnjom, natapanjem i t. d.; uređenjem seljačkih posjeda, prikupljanjem razbacanih čestica zemljišta jednog vlasnika u cilju povećanja i poboljšanja proizvodnje, s jedne strane, te pojeftinjenja troškova proizvodnje, s druge strane.

Kao najvažnije pitanje, ne samo gospodarstvenog, nego više društvovnog značenja, predstavlja donošenje novog Zakona o seljačkom nasljednom pravu, kojim će se najdublje zahvatiti u pravilno riešenje posjedovnih odnosa u seljačkom gospodarstvu. Predstoji nam široko polje rada na unapređenju stručne gospodarstvene prosvjete u stručnim školama, putem stalnih i povremenih tečajeva, predavanjima, prikazivanjem prikladnih filmova, putovanjima savezno s pregledavanjem uzornih gospodarstava u zemlji i inozemstvu, priređivanjem izložaba (stalnih i putujućih), ustrojstvom odgovarajućih knjižnica i čitaonica, izdavanjem poučnog pučkog štiva putem kalendara, godišnjaka, brošura, pa posebnog tiska namjenjenog selu, kod čega će i seljaci od pluga i motike najdjelatnije surađivati.

Daleko bi nas odvelo, kad bi htjeli sve nabrojiti, pa smo naveli zaista samo najvažnija i najkrupnija pitanja, kojima će se baviti i rješavati ih Hrvatska Seljačka Gospodarska Zajednica.

U tom velikom djelu, u korist sela i seljačtva, u prvome je redu potrebna *zdrava suradnja između hrvatskog seljačtva i državne vlasti,* pa je zato i osnovana *Hrvatska Seljačka Gospodarska Zajednica.*

Prema iznesenom programu, određeni su joj i zadatci i obvezatno članstvo za sve: fizičke i pravne osobe, koje posjeduju zemlju namjenjenu poljodjelskoj proizvodnji; sve zemljišne zajednice; seljačke gospodarstvene i novčane zadruge, kao i zadruge, koje posluju seljačkim proizvodima; sve gospodarstvene stručne organizacije, koje promiču poljodjelsku proizvodnju.

A kako je u društvenom i gospodarstvenom pogledu naš ribar najbliži seljaku, to jest i on obrađuje ono malo siromašne primorske zemlje od koje ne može živjeti, pa se bavi ribarstvom, to je i prirodno, što je ova Zajednica obuhvatila u svom članstvu i sve one osobe, koje se bave ribarstvom; ribarske zadruge kao i one, koji posluju ribarskim proizvodima i sve stručne organizacije, koje promiču ribarsku proizvodnju.

Imajući pred očima, da suradnja izmedu seljačtva i državne vlasti mora biti što djelotvornija, te koristeći se dosadašnjim izkustvom, predviđeno je i ustrojstvo Hrvatske Seljačke Gospodarske Zajednice.

Temelj čine mjesna gospodarstvena povjereničtva na čelu sa mjesnim gospodarstvenim povjerenikom, mjesnim poslovnim vićem. Potonje sačinjavaju svi oni, koje prema propisima Zakonske odredbe, obuhvaća ova Zajednica s područja dotičnog mjesta.

Svi mjesni gospodarstveni povjerenici sastaju se i vićaju u općinskom gospodarstvenom vieću, općinski gospodarski povjerenici u kotarskom, a kotarski gospodarski povjerenici u županskom gospodarskom vieću. Svi kotarski i županski gospodarstveni povjerenici ulaze u zemaljsko gospodarstveno vieće, koje odgovara gospodarstvenom saboru. Gospodarstvena vieća su savjetodavni organi za sva gospodarstvena pitanja iz djelokruga Zajednice.

Osim ovih gospodarstvenih vieća, postoje i mjesna, općinska, kotarska i županska poslovna vieća, na čelu sa mjesnim, općinskim, kotarskim i županskim gospodarstvenim povjerenikom. U tim će vićima, uz seljake, učestvovati i školani ljudi, kotarski gospodarstveni izvjestitelji, stočarsko-zdravstveni izvjestitelji, liečnici, učitelji, općinski bilježnici, blagajnici i t. d. Povjereničtva su u isto vrieme i izvršni organi Zajednice.

Polazi se dakle sa osnovice, koju tvori razgranjena i međusobno povezana mreža, što obuhvaća najzabitnije selo — pa preko općina, kotara i župa postepeno se sužuje prema vrhu, na kome se nalazi poslovno vieće od 12 članova s glavnim seljačkim gospodarstvenim povjerenikom, te njegovim zamjenikom. To vieće jest savjetodavni organ Glavnom seljačkom gospodarstvenom povjereniku. Ono će se sastojati od 1/3 osoba iz redova župskih gospodarstvenih povjerenika; 1/3 iz redova seljačkih zadružnih saveza i zadruga, te 1/3 iz redova poznatih gospodarstvenih stručnjaka. Dakle u to vieće ulaze predstavnici svih onih fizičkih i pravnih osoba, koje obuhvaća ova Zajednica.

Glavni seljački gospodarstveni povjerenik je vrhovni organ Zajednice. On nju zastupa, upravlja njezinom imovinom, po predlozima povjerenika i vieća, a prema ukazanoj potrebi i sam imenuje i mijenja dužnosnike i vieća Zajednice.

S pomoću tako zamišljene i u dogledno vrieme potpuno provedene povjereničke mreže moći će seljačtvo djelatno sudjelovati kod rješavanja svih, a naročito seljačkih gospodarstvenih pitanja.

Hrvatska seljačka gospodarska zajednica bit će put, kojim će hrvatska državna vlada najbolje i najžurnije saznati potrebe sela, te će moći dogovorno s predstavnicima Zajednice — među kojima će biti najviše seljaka — donositi svrsishodne načelne odluke, koje se tiču sela i seljačtva.

Isto će tako i hrvatska državna vlada preko ove Zajednice najuspješnije moći provoditi sve one mjere, koje budu potrebne za unapređenje seljačkog gospodarstva, stručne gospodarstvene prosvjete i seljačkog života uopće.

Već se pristupilo ustrojstvu povjereničke mreže, održavaju se sastanci po Velikim županama, predlažu se i uspostavljaju župski i kotarski gospodarstveni povjerenici, kojima će se onda povjeriti daljna provedba povjereničke mreže po općinama i selima.

Na dogovore dolaze te suradnji pristupaju i stari istaknuti gospodarstveni radnici, da svojim savjetom i stečenim izkustvom pomognu.

Kako je naša država stvorena u najteže doba, kad se svjetovi bore, zbog različitih pogleda na život, ovaj rad traži od svakog pojedinca, koji se smatra pripadnikom zajednice, velika odricanja i ogromne napore.

Hrvatsko selo, koje je prije prednjačilo u borbi za ostvarenje Nezavisne Države Hrvatske, sad će prednjačiti u njezinu učvršćenju, izgrađujući novi društvovni i gospodarstveni sustav, kojemu će temelj biti selo i seljačtvo.

B. S.

TRI POLITIČKA MITA: DEMOKRACIJA, SOCIJALIZAM, LIBERALIZAM

(Carlo Curzio: I Miti della Politica — Roma 1940).

Znanstvena književnost o društvovnim problemima svakim se danom obogaćuje novim djelima, koja raspravljaju suvremena pitanja obnove, novog reda i ustrojstva ljudskih odnosa u političkom, društvovnom i gospodarskom pravcu. Mi živimo danas u srcu jednog rata, kome se kao smisao i uvjet njegova svršetka postavlja temeljito društvovno preobraženje, i to takvo, koje treba srušiti sva politička, društvovna i gospodarska ustrojstva, koja su podržavala dosadanji način životnih odnosa ljudi. Taj način ogledao se u demo-liberalnom političko-društvovnom sustavu, koji je s ratom 1914—1918 sam sebi zadao smrtni udarac od kojega se nikako više nije mogao oporaviti. Svojom namjerom »vraćanja na staro« postao je taj sustav zaprijekom stvaranja novih političko-društvovnih oblika ljudske zajednice, koje su radnička mnoštva kao zahtjeve današnjice postavljala najžešćim revoltom na nedobivene i stalno odklanjane, a za vrijeme rata toliko obećavane ustupke političko-društvovnog značaja.

Današnji rat nije drugo no posljedica neodržanih obećanja o velikim socijalnim reformama datih u ratu od 1914—18. mnoštvima, pogotovo radnicima u pogledu povišenja njihove razine života (standarda) do najviše mjere, dodje li do pobjede. Pobjeda je bila došla, ali velika obećanja nisu bila ostvarena. Dane su mrvice, i te na papiru, u trinaestoj glavi versaljskog mirovnog ugovora pod naslovom »Rad«. Obećanja su bila dana u svrhu, da se spriječi revolucionarni hod mnoštva, socijalne prevrate u narodnim i medjunarodnim razmjerima, da se onemoguće novi ratovi, jer je mirovna konferencija stekla spoznaju i deklarirala, da su socijalne razlike, bijeda i oskudica, uzroci prevrata i buna, rušitelji mira i općeg sklada medju pojedincima kao i medju narodima.

Medjutim, tadanja obećanja tako svečano proklamirana svijetu pobjednika, naročito pobijedjenih, o velikim socijalnim reformama, o veličanju vrijednosti rada, o jednakosti prava na život, o razvitku i napredku svih naroda, o slobodi, nezavisnosti i samoopredjeljenju naroda, o razoružanju, i t. d., namjesto njihovog ostvarenja, nestrpljivo isčekivanog od mnoštva, pogotovo radnika, postala su mitosi, tlapnje, obsjene, obmane, obični politički liberalno-demokratski trik. Iz godine u godinu od strane pojedinih vlada demo-liberalnih država, pogotovo kroz ustanovu Društva Naroda (i njegov privjesak Medjunarodni Ured Rada), tipični instrument demo-liberalno-plutokratskog vladanja svijetom, ove su se obsjene, obmane i trikovi samo neodgovorno ponavljali. Danas je medjutim polaganje odgovornosti nastupilo u najstrašnijem obliku kazne, odmazde povijesne etike, jer ju plaćaju propašću svojih bogatih imperija. Čovječanstvo pak, iskuplja danas skupo i krvavo svoje slijepo vjerovanje u ove obmane i laži vladajuće plutokratske demokracije, njenog odpora i težnje, da se i dalje ostane kod starog, nemogućeg i istrošenog demo-liberalnog društvovnog sustava i klasne pocijepanosti naroda, da se tako ponovno zadrži neizbježivi hod narodnog mnoštva, koje više neće da živi od političkih mitova, već traži kao narod i kao pojedinac stvarnost u pravu na slobodu, na rad i kroz ovoga na život i sve njegove radosti.

Izmedju tolikih djela, koja raspravljaju ovaj predmet, zaslužuje svaku pažnju djelo Carla Curcia: Mitosi politike«. Djelo je izašlo pred godinu i po dana. U njemu je najprije prikazan povijesni značaj i medjusobni domašaj triju najznatnijih uzora političkih vjerovanja suvremenog doba, a to su: demokracija, socijalizam i liberalizam. Ova su tri mita, već u opadanju, bijedno propala na bojnom polju. Takav njihov svršetak čini možda to više zanimljivim ponovno proučavanje postajanja, širenja, laganog umiranja i smrti mita. Na koji način i od kojih činbenika postaju miti, t. j. nastaju li oni u mnoštvu samohotno, naročito oni društvovni i politički,

ili ih jake ličnosti nameću? Da li su samo izraz nekog doba, nekog razdoblja, neke epohe? Pojavljuju li se iznenadno ili je njihovo sazrijevanje sporo i postepeno? Sve ove predmjeve Curcio obradjuje u svojoj knjizi, smatrajući ih sve kao vjerodostojne. Prema njemu svaki mit odgovara nečemu što je unutrašnje, dugo osjećano, nejasno prividjano, od ljudi neodredjeno zamišljeno, a prsne samo tada, kada se pojavi onaj, tko zna tima grubim, neizvjesnim, neodredjenim i neiskazanim predstavama dati jezik, fizionomiju tako, da budu dosta jasno obuhvaćene u formule, postulate, dogme.

Prikazavši povijest smionih pokušaja razredbe mita od Bacona do Pareta, od Enrica Rta do Perroux-a, Curcio ističe, da se njegova razlikovanja i razredbe ne smatraju nipošto kao točne, a još manje konačne. Više je važno, kaže, podvući, da bi bez velikog mita, revolucija uistinu vrijedna toga naziva, revolucija koja obnavlja, koja je korjenita, duboka, bila bi nemoguća, što više, nepotpuna. Bilo koja revolucija, javila se ona gdje mu drago, može biti nadahnuta logičkim uzrocima, razumom sasma opravdanim činbenicima, ali po nekim svojim elementima i izgledima ne može da postane barem djelomično mitička.

Kada je Mazzini označio revoluciju kao »bljesak Boga nad mnoštvima«, time je priznao i točno označio mitički sadržaj restauracije i uporne revolucije. Mit koji prelazi granice pojedinca i skupova, mit koji obuhvaća osjećaje i vjerovanja narodnih mnoštava, koji bogatstvom svoga sadržaja otkriva čovječansku duhovnu sadržinu ljudi, divna su sve to sredstva s kojima se služi Providnost, da u povijesti poluči svoje gradjanske ciljeve napredka, pravde i reda.

U obširnim prikazima demokracije, socijalizma i liberalizma, pisac se dotiče svih strana ovih triju mitosa, koji danas isčezavaju, da se na njih nadoveže novi red stvari i novo ustrojstvo ljudskog društvovnog odnosa.

Što je stvarno bila demokracija, koja prema grčkoj terminologiji znači vladu naroda? Pisac navodi oštru definiciju Mussolini-a: »Demokracija je doktrina i režim neprekidne obmane naroda, da je vrhovnički«. Povijest demokracije starog i novog doba je povijest ove obmane, izražavane na različite načine. Obmane, koja bi ponekad nestala, koja bi bila promjenljiva u svako vrijeme i u svakoj zemlji, nikad podpuno ostvarena, često obnavljana, ali stvarno uvijek rasplinjena. Curcio izvodi kratku sintezu demokracije u staro doba, srednjem i novom vijeku, crta razna preoblikovanja koja je ideja demokracije podnijela, otkriva suprotnosti i obmane, daje iscrpan i dobar pregled krize demokracije u svijetu i u Italiji. Medjutim po njemu postoji ipak neki vječni sadržaj u pravoj istinskoj demokraciji: naime taj, da narod učestvuje u životu države i da ima svoj utjecaj na upravu i vladu. U tom smislu, izvodi Curcio, fašizam se može smatrati novom, uspješnom, stvarnom demokracijom.

Obradjujući značenje riječi socijalizam, iznosi, da je ova riječ relativno nova. Ona se pojavila tek 1820 u jednom manifestu Owen-a, iako je ona izražaj jednog duhovnog stanja vrlo starog. Od najstarijih vremena, zatim u židovstvu i u kršćanstvu pogotovu, opažaju se, s logičkim razlikostima, socijalistički ideali. Naravno, tek s dolaskom veleobrta, socijalistički agitatori pokušavaju stvoriti neku teorijsku konstrukciju koja bi trebala poslužiti za stvaranje prevrata, koji će u svijetu iz temelja izmjeniti gospodarsko-politički i društvovni red i uvesti trajno i obće blagostanje.

U ovom Curcio-vom djelu veoma je podesno prikazan hod socijalističke ideje počam od »Komunističkog manifesta« pa dalje, kroz sve zemlje. Naročito je obširno iznešen razvitak socijalizma u Italiji, gdje je bio poseban slučaj, te je u jednom trenutku izgledalo, da je uspjeh socijalizma siguran. Medjutim, kriza je već bila otvorena. Kriza je bila izazvana raspadanjem samog socijalizma u posebne skupine, pravce, stranke i frakcije. Boreći se za demokraciju, ta ga je naopako shvaćena i

izopačena demokracija praćena svojom specifičnom značajkom neodgovorne, upravo patološke, demagogije, rastočila u samoj njegovoj biti i svrsi, oduzevši svaku snagu njegovog odpora vani i nutri. Krizu je nadasve otvorila zdrava svijest zemlje, koja je dala odpor, a gdje je mogla tu je i reagirala svojom novom snagom koja je sve jače i snažnije nastupala pod imenom: F a š i z a m.

Curcio odlično prikazuje pogrješke socijalizma kao i sve ono preostalo i baštinjeno od socijalizma, što će ga čak preživjeti, a to je: s o c i j a l n a p r a v d a — ostvarena od Duce-a. Socijalna pravda, koja danas u Italiji znatno skraćuje udaljenosti izmedju onih, koji imaju previše i mnogo, te onih, koji imaju premalo ili nemaju ništa. U praksi, u Italiji, kroz jedno socijalno i radno zakonodavstvo, od samih protivnika fašizma ocjenjeno i smatrano kao jedno od najnaprednijih na svijetu, te kroz korporativnu znanost o proizvodnji, koja je upravljana paritetno od poslodavaca i posloprimaca, pružen je na polju proizvodnje prvi uspješan pokus vlastitog upravljanja pojedinih struka na načelu: iz države za državu.

U pogledu liberalizma pisac takodjer navodi, da je i to nova riječ. U Italiji počelo se govoriti o liberalizmu tek poslije 1830 godine. Stvarno, od najmanje dva stoljeća, političari i književnici podupirali su nazor, da bi jamstvo slobode, pod svima njezinim oblicima, moralo biti najviši cilj građjanskih, političkih, društvovnih uredjenja. Medjutim veoma su različiti baš načini shvaćanja ovoga jamstva. Ovi načini shvaćanja odgovaraju različitim fazama, kroz koja su prošle i prolaze političke ustanove, političke misli, povijest pojedinih naroda: faze, koje su naravno jasno odijeljene od dobivenih opomena 1848.

Rat od 1914—18. označio je slom liberalizma, a imao je da bude njegova obrana i učvršćavanje. Rat je zahtijevao strogu stegu. U pojedinim zemljama bilo je stoga ukinuto ili ograničeno djelovanje parlamenata, narodnih zastupnika, zatim je ukinuta takozvana slobode tiska i sastajanja, kao i proizvodnje. Krilatice su bile: stega, ustrojba, nadzor. I možda baš zbog toga, s toliko snažnom žestinom planula je reakcija mnoštva u obliku poslijeratnih brojnih nereda, pobuna i odmetnuća.

Kapitalizam je medjutim dalje satirao i satro ličnost, taj temeljac liberalizma. Novi oblici života počeli su se javljati; nova uljudba oblikovati, odvajajući se sve izrazitije od starih, preživljelih, više neodrživih oblika liberalističkog sustava društvovnog uredjenja. Sukob je bio dakle neizbježiv. Sukob dviju ideologija društvovnog uredjenja, koji je stvarno započeo dolaskom fašizma na vlast u Italiji i nacionalnog socijalizma u Njemačkoj. Iz godine u godinu ta se je suprotnost produbljivala prelazeći na nacionalno-političko područje, a odatle na oružani sukob. Medjutim još u rujnu 1939., dok je borba socijalnih sustava tek bila započela na kopnu, na moru i u zraku, bilo je u Londonu i u Parizu slijepaca, koji su, u dobroj ili zloj vjeri, smatrali i prikazivali, da je to njihov pobjedonosni rat za liberalizam. Onaj liberalizam, koji je stvarno i bez oružanog sukoba počeo da umire, nalazio se već u agoniji, ali — opirući se tome umiranju — izazvao današnji nemilosrdni oružani sukob. Njegovi su se nosioci pretvorili u njegove naoružane branitelje, te uz cijenu oružane moći i sile htjeli da mu vrate život. Medjutim politička je utopija, da se taj teški i hereditarno obterećeni bolesnik, kome su se isušili najvitalniji sokovi, može iz agonije povratiti i osposobiti za nastavak zdravog i normalnog života.

U Italiji fažizam, u Njemačkoj nacionalni socijalizam, odbacuju otvoreno liberalizam, individualizam i sve ono što niječe ili ograničava državu u politici kao i u gospodarstvu. Takvo stanovište nije zauzeto samo zato, što se u praksi država pojavljuje sve više kao nezamjenljivi stvaratelj, poticatelj, oživljavalac snaga i reda, nego najviše radi toga, što se država pojavljuje u svijesti onih, koji ju osjećaju i

živu, to jest, svih onih, koji sačinjavaju državu kao vrhovnu etičku i duhovnu stvarnost.

U trenutku teškog iskušenja, koje proživljujemo današnjim svjetskim ratom, u Parizu i u Londonu, dvjema starim tvrdjavama liberalizma, zapaljene su i srušene do sada već skoro sve liberalne ustanove. Najbolji znak, da su se ove ustanove istrošile, izživile i onesposobile da makar što više znače u životu naroda. Obje ove države preuzele su, i sve više preuzimaju, sustave i ustanove totalitarnih država, tobože zbog strategijskih razloga, da bi mogle uspješnije voditi rat, postizavajući veću pokretnost u primjeni civilnih i vojničkih odluka kao i ratne stege. Medjutim, za izmjenu političkih i socijalnh sustava potrebne su velike pripreme u vrijeme mira, da bi mogle postati korisne u vrijeme rata. Prema tome ovo zakašnjenje iz dana u dan donosi sve veće i neočekivane poraze liberalizma, i one oružane snage, koja stoji iza njega kao oslon, da bi se dalje održao. Dakle, liberalizam se raspada sam po sebi, jer je u sebi nosio kontradiktorne zasade, klice disgregacije reda, nezadovoljstva i prevratnog raspoloženja mnoštva. Ove su negativne strane liberalizme sve više dolazile do izražaja i konačno urodile reakcijskom pojavom pokreta fašizma i nacionalnog socijalizma kao ideologija mnoštva koje teži za društvovnim preuredjenjem, u kome će se konačno voditi računa o potrebama širokih slojeva naroda (demosu), u kome će postojati narod (ujedinjenost) a ne klasa (razjedinjenost). Svojim načinom političkog i gospodarskog vladanja, liberalizam je izazvao ogromno mnoštvo izvlaštenih, mnoštva kojemu su prikraćene sve životne radosti. To mnoštvo, zahvaćeno biološkom grozničavom težnjom održanja ugroženih života, sačuvanja svoje zdrave rase, puno životne snage, daje danas liberalizmu — kao njegov vlastiti proizvod — nemilosrdne udarce odmazde, pune krute osvete.

Liberalizam nestaje postavivši neprilagodljiv probicima mnoštva, t. j. pravoj demokraciji, s kojom je stvarno stajao uvijek u protuslovlju. Liberalizam su se i demokracija morali medjusobno isključivati. Medjutim, liberalizam je demokraciju podvrgao svojoj službi, dao joj posve krivi pravac, izopačio ju, kroz svoju vlast u demokraciji od naroda stvorio klase (zajedno sa socijalizmom) kao objekt svojih nezajažljivih materijalnih korišćenja, gomilanja bogatstava za nekolicinu Perditio tua ex te, Izrael! — posvema je u stilu i vrijedi u cjelini za liberalizam kojega je glavni izrabljivač bio, a danas njegov vatreni branilac: židov. Prema tome, ne može se izbjeći istovjetnost sudbina liberalizma i židovstva, tako usko povezanih. Liberalizam dakle umire kao obmana, kao mit.

Svoju knjigu, Curcio zaključuje kratkim prikazom »Utopija u politici«. Ovaj predmet uistinu čini zasebno poglavlje u proučavanju politike. Iz nanizanih političkih utopija najbolje se vidi, kako se svjesno a neodgovorno zaslijepljuje lakovjerno mnoštvo neostvarljivim zahtjevima na bilo kojem polju ljudske djelatnosti. To se može dogadjati samo onda, kada politika postane demo-liberalni profesionizam, dobro rentirajući posao. Vješt političar, u liberalizmu slobodan u draženju najnižih nagona i mističkog raspoloženja gomila, može učiniti, da gomila u svomu zanosnom previranju i vjerovanju, radi prirodjene manjkavosti svakog kritičkog stava, u punoj mjeri postaje plodno tlo za primanje i kultiviranje najopasnijih političkih utopija. Gomila je tako vještački stalno podržavana u jednom hipnotičkom, napetom stanju, koje se svakim trenutkom može — kada je to nekome potrebno — pretvoriti u krvavo obračunavanje, u socijalnu katastrofu, u rat. — Tada se obično utopija rasplinjuje, dolazi do časovitog otrežnjavanja mnoštva, da potom na mjesto iščezle zasjedne druga nova utopija, s istim procesom vladanja, zanašanja i konačnog razočaranja mnoštva.

Pisac na koncu knjige, na nekih petnaest zbijenih stranica, daje prikaz upotrebljene književnosti. Obsežnost upotrebljenih djela najbolje dokazuje, s kojim

je marom, naučenjaštvom i svestranošću pisac obradio ovako krupan i toliko sporan predmet.

S ovim svojim djelom, Curcio je dao izvorni prinos jasnih ideja i pogleda potrebnih za proučavanje ovog golemog i vrlo aktuelnog predmeta današnjice. Za svakoga tko želi dobiti cjelovit pogled na pitanja zbog čijeg se rješenja čovječanstvo danas krvavo obračunava; tko želi uočiti duboki smisao divovske borbe današnjega pokoljenja za bolji, novi društvovni red u svijetu; tko želi upoznati duhovne uvjete i dobiti vizije budućeg mira, koji treba da se temelji na dubljem društvovnom i gospodarskom preobraženju ljudskih odnosa no versaljski mirovni ugovor, spomenuto je djelo odličan priručnik.

O. M.

HRVATSKO-NJEMAČKO UTANAČENJE O DRUŠTVOVNOM OSIGURANJU HRVATSKIH RADNIKA ZAPOSLENIH U NJEMAČKOJ

Pitanje društvovnog osiguranja hrvatske radne snage zaposlene u Njemačkom Reichu uredjeno je hrvatsko-njemačkim utanačenjem od 10. prosinca 1941., koje je stupilo na snagu 1. siječnja 1942. Cilj je toga utanačenja, da radne snage iz Nezavisne Države Hrvatske za vrieme svoga zaposljenja u Njemačkom Reichu dobiju društvovnu zaštitu u svim granama radničkog osiguranja isto onako, kao što je imaju i njemački radnici.

Zahtjevi, koje suvremeni svjetski rat postavlja na veliki njemački narod prouzročili su skupljanje orijaškog broja radnih snaga u Njemačkom Reichu iz raznih zemalja Europe, kako bi se vodjenje rata alimentiralo u njegovom suvremenom mehaniziranom obliku. Broj stranih radnika, zaposlenih u Njemačkom Reichu penje se danas na milijune i Nijemci su shvatili, da to radničtvo treba zadovoljiti na polju društvovnog osiguranja. Ta spoznaja dala je pobudu za sklapanje hrvatsko-njemačkog utanačenja od 10. prosinca 1941. o podpunom društvovnom osiguranju radničtva iz Nezavisne Države Hrvatske, zaposlenog u Njemačkoj. Najvažnije je kod toga to, da su tim utanačenjem društvovno zaštićeni ne samo hrvatski radnici, koji se nalaze na radu u Njemačkoj, nego i njihovi obiteljski članovi, koji su ostali u domovini.

Ovakva posebna utanačenja o zaštiti u domovini obiteljskih članova stranih radnika zaposlenih u Njemačkoj sklopile su do danas s Njemačkim Reichom, osim Nezavisne Države Hrvatske, još i sliedeće države: Kraljevina Italija, Slovačka republika, Protektorat Češke i Moravske i Kraljevina Madžarska.

Sva ova utanačenja polaze od temeljne misli, da radne snage zaposlene iz saveznićkih zemalja u Njemačkom Reichu i članovi njihovih obitelji imaju pravo na podpore iz njemačkog društvovnog osiguranja i za vrieme svoga boravka u domovini. To je postignuto na taj način, što je utanačeno, da radnicima i njihovim obiteljskim članovima, dok borave u domovini, pripada pravo na podpore na teret njemačkog osiguranja, ali po propisima o osiguranju radnika, koji vriede u njihovoj domovini. Tako se prema utanačenju od 10. prosinca 1941. za hrvatske radnike zaposlene u Njemačkoj, kad se vrate u domovinu, odredjuju po hrvatskom zakonu o osiguranju radnika predpostavke i obujam podpora kao i krug na bolestničku podporu ovlaštenih ostalih obiteljskih članova. Dozvola za podporu usliedjuje bez molbe njemačke blagajne za osiguranje radnika. Samo u slučajevima, kada se još u Njemačkoj razboljeli radnik vraća u Hrvatsku uz pristanak njemačke bolestničke blagajne, imaju mu se pružati podpore na temelju pismene doznake njemačke blagajne.

Svi hrvatski radnici i radnice za vrieme svoga zaposlenja u Njemačkom Reichu podpadaju prema članku 1. utanačenja od 10. prosinca 1941. pod njemačko društvovno osiguranje na isti način kao i njemački radnici. To znači, da su hrvatski radnici za vrieme rada u Njemačkoj podpuno izjednačeni s njemačkim radnicima u pogledu dužnosti i prava iz svih grana društvovnog osiguranja ne samo za svoje osobe, nego i za svoje obiteljske članove.

Hrvatski radnici, dok borave na radu u Njemačkoj, uživaju u slučaju bolesti sve podpore, koje im po njemačkim zakonima pripadaju bilo kao samcima bilo kao osobama obdarenim s obitelju. Isto tako pripada im u slučaju nezgode pravo na rente po njemačkom zakonu. To znači, da su ovlašteni, kad ispune propisane uvjete, dobivati rente i mirovine, koje im pripadaju po njemačkim zakonima. Uz ovo izjednačenje u pogledu prava i dužnosti predvidjeno je i uzajamno izjednačenje državnih područja kod pružanja renta i podpora. Članak 2., hrvatsko-njemačkog utanačenja odredjuje izričito, da se ograničenja, koja postoje za inozemce u slučaju boravka u inozemstvu, ne primjenjuju na pružanje renta i jednokratnih novčanih davanja nosioca osiguranja u Njemačkom Reichu hrvatskim državnim pripadnicima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, kao ni na pružanje odgovarajućih davanja hrvatskih nosioca osiguranja njemačkim državnim pripadnicima.

Prikazavši tako pravnu i stvarnu podlogu na kojoj počiva hrvatsko-njemačko utanačenje od 10. prosinca 1941. o društvovnom osiguranju, prikazat ćemo još u kratko i propise tog utanačenja u pogledu pojedinih grana osiguranja, to jest za slučaj bolesti, nesreće i rentnog osiguranja.

U pogledu osiguranja za slučaj bolesti vriedi ovo: Ako se hrvatski radnik razboli u Njemačkoj i vrati u domovinu s dopuštenjem nadležnog njemačkog nosioca osiguranja, zadržava po članku 7. spomenutog utanačenja pravo na podpore u novcu i naravi po hrvatskim pravnim propisima. Hrvatski radnik u Njemačkoj, koji se iza nastupa osiguranog slučaja povrati na područje Nezavisne Države, Hrvatske, dobiva prema stavci 1. članka 9. spomenutog utanačenja podpore od nadležne podružnice hrvatske Središtnjice osiguranja radnika, odnosno kod rudara prema članku 11. od hrvatske mjestne bratinske blagajne na zamolbu nadležnog nosioca bolestničkog osiguranja u Njemačkom Reichu. Za pružanje porodijskih pomoći može nadležni njemački nosilac bolestničkog osiguranja prema stavci 1. članka 7. spomenutog utanačenja dati dopuštenje za povratak još prije nego nastupi osigurani slučaj.

Po drugoj stavci članka 7. ovog hrvatsko-njemačkog utanačenja hrvatski radnik pridržava pravo po hrvatskim zakonima na bolestničke podpore u novcu i naravi i onda, ako osigurani slučaj nastupi za vrieme njegovog dopusta u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Zahtjev na bolestničke podpore odpada jedino onda, ako se bolestni hrvatski radnik vrati iz Njemačke bez dopuštenja njemačkog nosioca osiguranja ili ako je napustio svoje radno mjesto u Njemačkoj prekidanjem radnog ugovora.

U pogledu osiguranja za slučaj nesreće hrvatski radnici, kad se unesreće na poslu u Njemačkoj ili pretrpe umanjenje radne sposobnosti zbog obrtne bolesti, dobivaju prema članku 14. utanačenja rentu po Njemačkom zakonu.

Od velike je vrijednosti i odredba članka 16. utanačenja, koja propisuje da će se nezgode koje zadese hrvatske radne snage za prievoza izmedju hrvatske granice i mjesta rada u Njemačkom Reichu smatrati kao nezgode na putu u mjesto rada. Prema tom propisu uživaju hrvatski radnici za vrieme prievoza od granice do prvog mjesta rada i od posljednjeg mjesta rada natrag do granice zaštitu njemačkog osiguranja za slučaj nezgode u jednakoj mjeri kao na putu od mjesta rada do stana i

na putu od stana do mjesta rada. Zaštita osiguranja za vrieme ovoga prievoza ne postoji po njemačkom pravu samo u slučaju, ako se radnik unesreći svojom krivnjom, na primjer, ako skoči iz vlaka prije nego vlak stane i unesreći se.

Spomenuto je utanačenje isto tako veoma povoljno i u pogledu rentnog osiguranja za hrvatske radnike zaposlene u Njemačkoj.

Kod toga valja razlikovati namještenička i rudarsko mirovinsko osiguranje od invalidskog radničkog osiguranja.

Za prva dva osiguranja produžena je u hrvatsko-njemačkom utanačenju uzajamnost, koja je u tom pogledu postojala izmedju Njemačkog Reicha i bivše Jugoslavije po ugovoru od 15. prosinca 1928., ali uz poboljšanje, da će kao temeljni iznosi vrediti svi dielovi renta, koji su nezavisni od visine prinosa ili od trajanja vremena osiguranja. Tim je postignuto poboljšanje njemačkih renta osobito za hrvatske rudare sa iznosima ustanovljenim u njemačkim novelama nakon 15. prosinca 1928. uz dosadašnji iznos i dodatak za djecu.

U pogledu invalidskog radničkog osiguranja radnici i radnice iz Nezavisne Države Hrvatske, koji su primili kakav posao u Njemačkom Reichu poslie 31. prosinca 1938., imaju pravo na rentu za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti, ako su prije ili nakon zaposlenja u Njemačkom Reichu platili bar 50 tjedana prinosa hrvatskom osiguranju za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti. Radne snage iz Nezavisne Države Hrvatske zaposlene u Njemačoj dobivaju njemačku invalidsku rentu, koju mogu uživati i u domovini, ako je u Njemačkom Reichu nastao njihov slučaj osiguranja i ako su navršili u Njemačkom Reichu propisano vrieme čekanja. Inače dobivaju i za vrieme osiguranja, provedenog u Njemačkom Reichu, davanja po hrvatskim pravnim propisima od Hrvatske Središtnjice osiguranja radnika.

Treba takodjer istaknuti, da veliko olakšanje za obuhvaćivanje zahtjeva iz osiguranja u Njemačkoj pribavlja hrvatskim radnicima zaposlenim u Njemačkoj, članak 4, spomenutog utanačenja, po kojem su diplomatske i konzularne oblasti Nezavisne Države Hrvatske ovlaštene bez posebne punomoći zastupati svoje državne pripadnike pred oblastima osiguranja u Njemačkom Reichu. **V. H.**

SEOBE EUROPLJANA

(Johann von Leers: Europas Auswanderungsrückgang und seine Folgen. Stuttgart 1938.)

Biblioteka za »Društvovno gospodarstvena svjetska pitanja«, koju uredjuje Dr. E. Schultze, profesor na Visokoj Komercijalnoj Školi u Leipzigu, izdala je studiju o padu evropskog iseljavanja i njegovim posljedicama: »Europas Auswanderungsrückgang und seine Folgen«.

U svom uvodu Dr. J. von Leers izlaže, kako je tom studijom pokušao osvijetliti tok velikih migracija nordijske indo-germanske rase. Gledajući iz povijesne perspektive, on vidi četiri velika migraciona vala, koja su uopće dala osnove kulturama. Prva migracija bila je u kameno doba, koju možemo slijediti tek po ostatcima iz grobova. Ta kultura ostavila je tragove po sjeverozapadnoj Evropi prešla u sjevernu Afriku, te njen utjecaj vidimo do pred dolazak egipatskih dinastija.

Druga velika migracija indo-germanskih nordijaca našla je nordijske tragove još prve migracije. Ona stvara arijske kulture Indije, Irana, Helade i Rima. I tu vidimo, da sve više nestaje gornji nordijski sloj, dok ga konačno nestaje, i dolazi krv drugih rasa.

Treći val nordijskih seoba smatra pisac proširenje Germana na jug i zapad, a Slavena na istok. Ta seoba stvara osnovice današnjega sklopa država.

Konačno četvrta velika migracija je novovjeko iseljavanje u Ameriku, Australiju, Novu Zelandiju. I tom seobom nastaje nova civilizacija, koja vuče svoje porijetlo iz evropske kulture, a njeni narodi manje ili više pripadaju nordijskoj rasi. Tako tumači gornji pisac ove seobe na nordijsku tezu.

Sve seobe nastaju i nastale su radi prenaseljenosti, koja je negdje morala naći izlaza. Medjutim danas stvar izgleda drugačije nego li prije nekoliko decenija. Danas namjesto prenaseljenoga stanovništva vidimo narode, koji opadaju s brojem porodjaja i time nestaje njihove ekspanzivne snage. Nije li to pitanje, koje postaje historijski važno, veli pisac, jer ako nema nastavka u naseljenju, ne će li onda druge rase preuzeti neke krajeve na svijetu.

Tečajem prošloga i pretprošloga vijeka glavnu skupinu iseljenika davali su sjeverni narodi Evrope, to jest Englezi, Škoti, Irci, Nijemci, Nizozemci Skandinavci, a to su u velikoj većini pripadnici nordijske rase. Zadnjega stoljeća k tome pridolazi još ekspanzivna dinarska rasa i istočno-baltijska, koje daju svoj višak u Ameriku.

U prvom dijelu svoje rasprave pisac rasčlanjava statističke podatke Norvežana, Danaca, Šveda, Finaca, Litavaca, Estonaca, Belgijanaca, Nizozemaca, pa Nijemaca iz Reicha, iz Austrije, Švicaraca, Francuza i Engleza, te svuda brojkama dokazuje padanje broja iseljenika od početka ovoga vijeka do pred prvi svijetski rat, a poslije toga slijedi tako jako opadanje poroda, da očigledno u t r n j u j e b i o l o š k a s n a g a tih spomenutih naroda, prema tomu nestaje njihove ekspanzije za iseljavajne preko mora. Prosječno su od početka ovoga vijeka p a d a l i p o r o d i o d 30 n a h i l j a d u, n a 14 n a h i l j a d u u Norveškoj, Švedskoj, a u Njemačkoj od 26.9 na 19 na hiljadu. U Austriji je zatajio višak; tamo se pače konstatira izumiranje, jer je jače umiranje od radjanja. U Norveškoj je bilo početkom vijeka plus 14, a sada je palo na 4.5. Švedska ima 2.2, Estonija 0.5, Finska, koja je pod Rusijom slala na desetke hiljada ljudi u Ameriku, sada šalje po 250 ljudi. Belgija je zemlja useljivanja, ona treba ljudi za svoj Kongo, pa ni kod kuće nema dosta manuelnih radnika, već dolaze ljudi iz stranih zemalja, da tamo rade, a vrlo maleni broj Belgijanaca odlazi ipak još u Ameriku. To su stare rodbinske veze, i razmjerno primamljuju bolje plaće i nadnice nego li što su kod kuće.

U Ameriku su Nijemci najviše svijeta slali izmedju g. 1844. do 1897., to jest 5 milijuna duša. Početkom ovoga stoljeća pa do 1914. g. šalju 18—30.000 godišnje. Poslije rata do 1930. taj se broj udvostručio, da bi poslije gotovo potpuno nestalo iseljavanje Nijemaca. Iseljavali su se samo njemački Židovi. Englezi su izgubili svoju veliku ekspanziju, koja je pala na desetinu one predratne, tako da sada imaju više povratnika, nego li iseljenika.

Španjolska i Portugal su zemlje, koje su slale u Juž. Ameriku sezonske radnike, koji su se nakon žetve vratili svojim kućama. Italija je takodjer jedan dio svojih radnika slala preko mora na sezonske poslove. Musolini je proveo novu politiku — dirigiranoga iseljavanja u Tripolis i Libiju, te je čuvao svježe narodne snage u zemlji za rat sa Abesinijom, a nije im dopuštao ići u sjev. Ameriku. Nakon osvojenja Abesinije vlada je tamo slala sve narodne viškove snaga.

Od slavenskih naroda pisac napominje Bugare, da nisu do sada pokazivali volje za prekomorsko iseljavanje, već se to više opaža kod Hrvata, Slovenaca i Poljaka, koji pokazuju znatnije viškove poroda nad pomorima. Iz svih statističkih podataka vidi se, da je poslije rata znatno palo Evropsko iseljavanje u Ameriku i bez »Emigracion Acta«, jer narodi su već prije počeli padati u svojoj produktivnoj snazi, a poslije rata njihov prirast je pao na minimum, bez obzira, jesu li bili vodili zadnji rat ili bili izvan njega. Isto se opaža, da je iseljavanje posvema prestalo za vrijeme gospodarske krize od 1930.—1934., a poslije toga se malo diže. Medjutim u ovom zadnjem razdoblju ima židovska emigracija vodeći postotak.

Nordijska rasa se uspavljuje, ona nema više volje za osvajanjem svijeta, za traženjem novih puteva, a alpinci to nigda nisu ni imali. Osim toga radnici su u rodjenim zemljama po novom zakonodavstvu dobivali potpore, kad su nezaposleni, što da idu onda tražiti posla po svijetu. Uz to su u domovini bili osigurani od nesreće, za slučaj bolesti, a pitanje je, da li bi takovo socialno zakonodavstvo našli preko Oceana. Pored svega toga evropske su vlade čuvale i zadržavale svoje vojne obvezanike za slučaj rata. U takovom društvenom razvitku Amerika ne će više dobivati od većine europskih naroda doseljenika, već će se razvijati samostalno bez pridolaska novih radnih ruku. A to joj i ne treba, kad statistike govore o tolikim nezaposlenim Amerikancima.

Ing. Viktor Horvat

O STRUČNOJ NAOBRAZBI RADNIŠTVA U UKRAJINI

Nakon oslobodjenja većeg dijela Ukrajine od sovjetskog gospodstva mnogima se je pružila prilika da u zbilji pogledaju kako je izgledalo stvarno sovjetsko gospodarenje i t. zv. »sovjetski raj«. Prije je sovjetska promičba uvijek razglašivala preko svojih ljudi po cijelome svijetu, da samo u SSSR je svima, a napose radnicima i seljacima najbolje, da su samo ovdje ljudi najsretniji itd. Medjutim nakon pobjedničkog napredovanja njemačke vojske prema istoku, otkrila se je pred očima svih, koji su imali prilike da tamo dodju, sasma druga slika od one koju su slikali sovjetski ljudi. U mnogim novinama pojavili su se izvještaji i putopisi onih koji su imali priliku da sada pogledaju na sovjetsku stvarnost. Najviše tih izvještaja pojavilo se je u ukrajinskim novinama, koje izlaze u zapadnoukrajinskim zemljama te u krajevima oslobodjenim o boljševika. Svaki od onih pojedinih pisaca ili opisuje svoje doživljaje i prilike za vrijeme moskovsko-židovskog terora ili pak opisuje sadašnje stanje i raspoloženje naroda u krajevima, oslobodjenim od boljševičko-židovskog terora. Svi se ovi izvještaji slažu u tome da u Ukrajini, naročito medju mladim pokoljenjem nema uopće nepismenih, te da se na svakom koraku može susresti dovoljno izučenih radnika, i to za sve struke. Zanimljivo mišljenje o radnicima i njihovoj kvalifikaciji iznosi medju ostalima u dnevniku »Krakiwski Wisti« — Krakauer Nachrichten — br. 7 od 16. I. o. g. Osyp Zaleskyj, koji o naobrazbi sovjetskih radnika i uopće o sovjetskim stručnjacima govori ovako:

»Ovi, koji su se učili u SSSR, učili su se uopće loše i naučili malo. Sami oni nisu znali mnogo, makar je u njima upravljao »najveći učenjak svijeta«. Sada treba pronaći ljude, koji mogu više i bolje naučiti. Ovakvih ljudi mi imamo, oni dolaze ili će doći sa zapada. Jasno da pod riječju »ljudi« shvaćam Ukrajince stručnjake, kojih se mnogo odgojilo i koji sada imaju odigrati kod nas važnu ulogu kod obnove svih područja života. Ali i na području nekadašnjeg SSSR ima stručnjaka. Ali njih nema tako mnogo, jer nisu svi, koji se zovu stručnjacima, zbilja stručnjaci. Kao jedan od dokaza za ovo navodim, da su moderne tvornice u doneckom bazenu izgradili američki i njemački inženjeri, majstori i stručnjaci — radnici.«

»Kada bi boljševici imali dosta vlastitih stručnjaka, ne bi bili sigurno uzimali kapitalističke službenike«. Uostalom, dosta je pogledati na rad ovdašnjih stručnjaka, da bi se moglo uvjeriti o njihovoj stručnosti. Valja pogledati na ovdašnje nove zgrade, koje sam ogledavao u različitim gradovima. Svaki će vidjeti da prozori, vrata, električni uredjaji, centralno loženje ili vodovodi nisu izgradjeni kako treba, vidjet će da često ovaj rad nije rad stručnjaka, nego, kako se kod nas kaže, nadriobrtnika. Ovo se isto odnosi na gradnju samih kuća, ulica, pločnika, kućnog ure-

djaja. Zašto je to tako i tko je tome kriv? Kriv je ovome gradjanski red u SSSR, gdje je radnik bio rob, kojeg su bez milosrdrja iskorištavali i nisu njemu ništa za to davali, jer zaradjena plaća nije bila u nikakvom odnosu prema vrijednosti sovjetskog rublja. Radnici su tražili uvijek novo mjesto rada, svejedno da li u svojoj struci, samo da bi malo olakšali svoju gorku sudbinu. »Kod nas je bila jedna želja — pričale su meni radnice — želja, da bi se barem kadkad mogle najesti i ne gladovati«. Taj iskaz karakterizira uvjete pod kojima je živio i radio sovjetski radnik. A gladan se radnik ne će trsiti za bolji rezultat rada, ne će se brinuti za poboljšanje ili povećanje rezultata rada. On postaje apatičan, postaje u svome radu neproduktivan, a ne može se ni zamisliti, da bi se on u ovakvim prilikama usavršavao i postao stručnjak. Netko će reći — a »stahanovci«? Pa to je ista laž, kao i sve ostalo u SSSR! Pripovjedali su mi donbaski rudari o njihovim »stahanovcima«, na koji su način oni postizavali tako neobične rezultate rada. Kod ovakvih stahanovaca bili su dvojica ili trojica dečka-naučnika, koji su radili pod njihovim vodstvom, te se rezultat rada ovih naučnika pribraja rezultatu rada majstora, te radi toga skup ovog je bio veći od rada običnog radnika. Pa ipak nitko nije to uzimao u obzir, nitko nije odgonetavao tajne sovjetske prevare, jer je tako nešto bilo vrlo opasno. Radi toga svi su morali primati za zbilju, da je taj i taj radnik izvršio svoj posao i postigao višak od toliko i toliko postotaka.«

»Da bi poboljšali svoju sudbinu sovjetski su radnici često mijenjali ne samo mjesto rada, nego takodjer i struku, te se radi toga dešava i to, da ovdje upravo svaki sve znade. Poznajem bravara, koji znade krojački zanat, stolara koji radi kod parnih kotlova, knjigovodje, koji su bili učitelji tjelovježbe itd. Razumljivo je, da se kod ovakvog svestranog znanja ne može sve kako treba svladati, jer univerzalista nema na svijetu mnogo. Ovo može svjedočiti o sposobnosti, životnoj okretnosti pojedinaca, ali ne o stručnosti. U početku sam bio iznenadjen, kada sam tražeći razne stručnjake, nalazio ih jako brzo. Ali kad sam poslije tog vidio kod rada, osvjedočio sam se o njihovoj stručnosti. Ne mogu zaboraviti jednog staklara, koji je metnuo stakla, a nijedno nije odgovaralo razmjerima okvira. Ali ipak on je bio registriran kao stručnjak-staklar. Razumije se, da svoje mnijenje ne oslanjam na pojedine primjere, i time ne ću kazati da u Ukrajini ne bi bilo dobrih radnika, naročito u starijem pokoljenju, ili ljudi uopće s voljom za rad. Svi oni, kad samo dospiju u ruke dobrih stručnjaka, koji njima upravljaju i mnoge izuče, postanu za kratko vrijeme zbilja dobri stručnjaci, štaviše, kad uvide, da za svoj rad dobiju dobru nagradu i uzmognu živjeti kao kulturan čovjek.«

»To se isto odnosi i na intelektualno radništvo. Ne smijemo zaboraviti, da je upravo cijela starija generacija svakojakih stručnjaka fizičkih i intelektualnih završila svoj život pred zidom, na Solovjeckim otocima ili u Sibiriji, a današnji stručnjaci — to je već sovjetski proizvod, koji ne znaju ili ne vjeruju da postoji svijet izvan SSSR, u kojem tehnika i nauka stoje najmanje na istoj visini kao kod boljševika. Koliko sam puta čuo ovakva pitanja (i to od prosvijećenih mladih ljudi): Da li postoje kod vas ovi i ovi strojevi, da li su kod vas brzoglasi, pisaći strojevi, kina itd. — Utuvljivali su im da »gnjili Zapad« ništa nema, da u SSSR je sve kamo ljepše i bolje, ili barem samo tako, kako je u Americi, koja je ipak bila u mašti sovjetskih ljudi nešto vrijedno. Moguće radi toga, što su odanle uvozili mnogo strojeva. Ovo se isto odnosi i na školstvo. Potrebno je priznati, da je školstvo bilo ovdje dosta visoko izgradjeno, — bilo je mnogo škola — ali u količini, a ne u kakvoći. Sami ovdjašnji gradjani kritiziraju rezultate učenja u sovjetskim školama, govoreći da se je prije dijete više naučilo u tri razreda, nego pod boljševicima u deset. Sovjetsko školstvo ponekud podsjeća na bivše školstvo u Poljskoj, gdje su u pučkim školama učili kemiju te agronomiju, ne govoreći već o poljskoj povjesti, a nisu naučili pisati, čitati i računati. Uostalom dosta je pogledati na

nekoje školske udžbenike, da se i tu vidi prevara sovjetskog reda. Vidio sam zbirku lirske poezije od Heine-a u originalu, koja je odredjena kao štivo za drugu godinu učenja njemačkog jezika; ili vježbe s mikroskopom kod učenja biologije u petom razredu gradjanske škole. Svuda je vladala manija veličine, raznih uspjeha, izvršivanja većeg nego je bilo predvidjeno planom, a bez obzira na rezultate«.

U posljednje doba odlaze iz Ukrajine veliki transporti radnika u Njemačku, gdje se zaposluju u njemačkom veleobrtu. Dotični će radnici imati sada dovoljno prilike, da u Njemačkoj upoznaju najnoviji način proizvodnje i modernu tehniku. Usavršivši se u praktičnom znanju i stekavši dovoljno iskustva u radu, moći će kasnije sve to primjeniti kod ponovne izgradnje veleobrta u Ukrajini. Veleobrtni uredjaji u Ukrajini pretrpjeli su, uslijed uništavajućeg djelovanja rata, velike štete, te su mnoge tvornice potpuno uništene. Za ponovnu izgradnju ukrajinskog veleobrta, koji se uglavnom temelji na bogatstvu domaćih sirovina, imati će svakako veliko značenje stručna naobrazba radnika, kojih će se mnogo, i to u svim strukama, usavršiti i naučiti u modernim njemačkim tvornicama.

Ing. M. R.

ETNOLOŠKA RAZMATRANJA BOSNE

(Ćiro Truhelka: Studije o podrijetlu — Etnološka razmatranja iz Bosne. Izvanredno izdanje suvremene knjižnice Matice Hrvatske str. 137 — Zagreb 1941.)

Etnologija nije tek pomoćna znanost povijesti, jer je djelatnost etnologije samostalna. Ona je znanost, koja se jednako bavi davnim narodima iz prošlosti, o kojima jedva imademo šta tragova, kao i narodima sadašnjosti, koji su takoreći svojim životom još »bezpovijesni« narodi. No premda etnologija ide svojim razmatranjem u širinu, te proučava više glavne osebine pojedinih naroda, a ne pojedinih epoha, ipak može i ona povijesti dati dragocjene poticaje tamo, gdje povijest gubi svoje niti u klupku vremena. Tako se i mnoge pojave u povijesti naših krajeva, a osobito Bosne, dadu razjasniti pomoću etnološkog proučavanja. Obična povijesna vrela za neke pojave, koje su imale presudnih posljedica na etnološki sastav Bosne, oskudna su i nepodpuna, pa tu treba uskočiti etnološko promatranje, da svojim metodama rada razjasni pojave, čije učinke i danas osjećamo. Jedan od najzaslužnijih proučavalaca Bosne s etnološke strane je Ćiro T r u h e l k a, koji je nedavno izdao nekoliko svojih rasprava o nekim povijesnim osobinama iz Bosne pod naslovom »S t u d i j e o p o d r i j e t l u.« Tu se nalazi 7 rasprava, od kojih se 5 tiču neposredno Bosne, a 2 posredno (Larizam i krsna slava, te Sojenice kao ishodište pontifikata). Za nas su najzanimljivi prikazi o podrijetlu stanovništva Bosne, dok će za uži krug znalaca etnologije svakako biti zanimljiv članak o sojenicama kao ishodištu pontifikata: izvor rimske ustanove vrhovnog pontifeksa (svećenika) nalazi Truhelka u graditeljima predpovijesnih sojenica, pa vrlo uvjerljivim načinom prikazuje analogije izmedju priručnih stvari pontifeksa i nekih njegovih dužnosti to izmedju priručnog alata i dužnosti graditelja sojenca; za svoje navode znosi i primjer sojenica u Donjoj Dolini na Savi kod Bos. Gradiške. U poučnom članku o krsnoj slavi ustanovljuje pisac, da je ona kršćanski oblik latinskog kulta Dara, koji je s maloazijskim iseljenicima ilirske narodnosti došao u Italiju, odatle rimskim utjecajem opet na Balkan, gdje se je na povoljnom ilirskom supstratu snažno razvio te se nasuprot kristijanizaciji i slaviziranju zemlje do danas sačuvao; i tragove toga kulta odnosno larizma nalaze se u sojenicama, i to u našim krajevima, tako da se može smatrati, da je prailirskog podrijetla.

O člancima o Bosni u užem smislu osobito je zanimljiv članak o utjecaju Turaka na autohtono stanovništvo Bosne i o podrijetlu stanovništva grčko-istočne vjeroispovijesti. Prema mišljenju Truhelke autohtono stanovništvo se održalo relativno vrlo čisto do dana današnjega, jer je medjusobno saobraćanje izmedju osvajača i pobijedjenika bilo obazrivo i nenasrtljivo, a da bi dovodilo do nasilnog odnarodjivanja, i jer je domaće više plemstvo držalo strogu endogamju i haremsku klauzuru, pa je tako isključilo rasni utjecaj došljaka Turaka. Naravno kulturni utjecaj i upliv na mentalitet starosjedilaca bio je vrlo snažan sa strane Osmanlija. Medjutim su za ispremješanost etničke strukture Bosne mnogo važniji bili utjecaji drugih došljaka, Vlaha, koji su nagrnuli s dolaskom Turaka na Balkan iz svoje postojbine u Macedoniji, potiskivani u Bosnu od turskog plemena Jaruga; taj priliv Vlaha, kojim je poslije došlo i do promičbe grčko-istočne crkve, tekao je u 4 faze, i to: pastirsku, kad su u gomilama dolazili Vlasi kao nomadizirajući pastiri, vojničko-seljačku, provedenu uslijed naročite krajiške turske organizacije, kmetsku kolonizaciju na zemljištima napuštenim zbog progona katoličkih starosjedilaca, s kojom ide uporedo i grčkoistočna vjerska promičba, te cincarsko-gradsku, kojom prodiruju u trgovačke gradove. U raspravi o Kotromanićima nastoji pisac pokazati da je bosanska kraljevska kuća hrvatskog podrijetla, iz Posavine. Sve to pokazuje hrvatski utjecaj već u najstarije vrijeme u Bosni, a njegove osobine bosanskog kraja bile bi baš očitije, da se pisac služio i sociološkom metodom, bez koje se ne može do kraja sprovesti etnološko razmatranje. Za mnoge pojmove, kojima barata etnologija, daje razjašnjenje tek sociologija.

Zl. Gašparović.

HRVATSKO RADNIŠTVO ZAPOSLENO U NJEMAČKOJ

Hrvatsko-njemačkim sporazumom od 8. svibnja 1941. o hrvatskim radnicima Vlada Nezavisne Države Hrvatske izjavila se sporazumnom, da angažira radnu snagu u cilju zaposlenja u Njemačkoj. Radnik se angažira na temelju radnog ugovora. U Velikom Njemačkom Reichu određene su visine plaća radnicima i namještenicima putem tarifa, koje su propisane sa strane državne vlasti. Naši radnici na temelju svog radnog ugovora dobivaju primanja na temelju propisanih tarifa. U Njemačkoj ne postoje skupni ugovori kao kod nas, pa su plaćevni uvjeti rada regulirani po pojedinim priradnim skupinama i okružjima.

Radni ugovor jednako obvezuje hrvatskog radnika i njemačkog poslodavca, te je jedna i druga strana dužna poštivati propise ugovora. Prema tome ugovor nije samo obični bezvrijedni papir nego obveza radnika i poslodavca u pogledu uvjeta rada.

U ugovoru je odredjeno trajanje uposlenja, radno mjesto, plaćevni uvjeti itd. Prema spomenutom hrvatsko-njemačkom sporazumu o hrvatskim radnicima, radnički ugovori postoje za poljodjelske sezonske radnike, poljodjeljske trajne radnike i nepoljodjelske radnike. Trajanje ugovora za poljodjelske radnike, koji su plaćeni na sat i vrše vanjske poslove jest do kraja sezone t. j. do 15. prosinca u godini, a poljodjelski radnici plaćeni mjesečno kao i ostali nepoljodjelski radnici imaju ugovor najmanje 6 mjeseci do godine dana.

Sporazumom od 8. svibnja 1941. odredjen je način angažiranja i odprema radništva u Njemačkoj. Da se uzmogne dati hrvatskom radništvu, koje je u Njemačkoj uposleno, sve mogućnosti života kao što im pruža nacionalsocijalistička Njemačka osnovao je ministar udružbe u sporazumu sa ministrom vanjskih poslova pri poslanstvu Nezavisne Države Hrvatske u Berlinu predstavništvo za družtvovna i radnička pitanja.

Predstavničtvo je počelo djelovati u mjesecu kolovozu prošle godine, te je odmah pokazalo vidne rezultate i dobilo je potporu s njemačke strane u pogledu rada sa hrvatskim radničtvom.

Nacionalsocijalistička Njemačka je uspjela dolaskom na vlast Adolfa Hitlera dignuti rad na viši stupanj vrijednosti i učiniti ga temeljem naroda i države. Stvorena je Njemačka Fronta Rada kao politička organizacija posloprimaca i poslodavaca radi usklađivanja svih interesa rada i glavničarstva, te da vodi posebnu brigu o radničtvu. Hrvatskom radničtvu također je potrebna organizacija slična Njemačkoj Fronti Rada, pa je sklopljen sporazum između predstavnika ministra udružbe i Njemačke Fronte Rada o organizaciji hrvatskog radničtva »Ustaški radnik« od 30. IX. 1941. godine. »Ustaški radnik« ima svoje dužnostnike kod pojedinih mjesta glavnog ureda Njemačke Fronte Rada. Na ovaj način omogućeno je hrvatskom radničtvu, da bude u stalnom dodiru sa predstavnicima svoga naroda, dužnostnicima organizacije »Ustaški radnik« koji vode zaštitu radnika, kao i svu brigu na uljudbenom i prosvjetnom polju.

U okviru Fremdsprachendienst izdaje se za uljudbene potrebe radničtva tjednik »Domovina Hrvatska«, a za rudarske radnike polumjesečnik »Sretno«.

Ministarstvo udružbe povelo je brigu ne samo za zaštitu nego i za družtvovno osiguranje našeg radničtva uposlenog u Njemačkoj. Povjerenstvo Nezavisne Države Hrvatske za družtvovno osiguranje boravilo je u mjesecu prosincu prošle godine u Berlinu i sklopilo sa predstavnicima njemačkog ministarstva rada hrvatsko-njemačko utanačenje o družtvovnom osiguranju od 10. XII. 1941., koje je stupilo na snagu 1. siečnja 1942. Utanačenje je objavljeno u Narodnim novinama od 27. veljače 1942., a odnosi na sve grane osiguranja i to za slučaj bolesti, nezgode, te rentno (mirovinsko) osiguranje i obuhvaća rudarsko radničtvo, poljodjelske i nepoljodjelske radnike kao i privatne namještenike.

Ing. K—

INDEKS TROŠKOVA ŽIVOTA ZA RADNIKA SAMCA U ZAGREBU

Izradila Hrvatska Radnička Komora

Veljača 1942.

Vrst robe	Faktor potrošnje	Cijena u Kn		Troškovi	
		VIII. 1939.	II. 1942.	VIII. 1939.	II. 1942.
I. Hrana:					
Kruh	12 kg.	3·25	5·63	38·76	67·56
Brašno narodno	1 „	3·—	5·50	3·—	5·50
Kukuruzno brašno	1·5 „	2·—	6.50	3·—	9·75
Grah trešnjevac	2 „	5.—	12·—	10·—	24·—
Krumpir	7 „	1·50	3·62	10·50	25·44
Tjestenina	1·5 „	5·50	25·—	8·25	37·50
Riža	1 „	7 —	19·50	7·—	19·50
Govedina stražnji dio	1 „	15·—	52·—	15·—	52·—
Svinjetina stražnji dio	1 „	16·—	72·—	16·—	72·—
Teletina „ „	1 „	16·—	40·—	16·—	40·—
Suho meso sav. lopatica	0·5 „	20·—	100·—	10·—	50·—
Mast svinjska	0·5 „	18·—	80·—	9·—	40·—
Ulje stolno	0·2 lit.	12·—	37·50	1·20	7·50
Maslac čajni	0·5 kg.	26·—	133·—	13·—	66·50
Mlijeko	10 lit.	2·50	6·—	25·—	60·—
Sir kravlji	1 „	5·—	14·—	5·—	14·—
Jaja	15 kom	0·80	3·50	12 —	52·50
Šećer	1·5 kg.	14·75	26·—	22·13	39·—
Kneipp	0·5 „	14·—	27·50	7·—	13·75
Franck	0·3 „	19·50	32·50	5·85	9·75
Sol	0·3 „	2·50	5·—	0·75	1·50
Ocat	0·5 lit.	2·—	10·—	1·—	5·—
Zelena salata	1 kg.	5·—	18·—	5·—	18·—
Kupus zeleni	2 „	3·—	6·—	6·—	12·—
Špinat	1 „	2·—	20·—	2 -	20·—
Kelj	1 „	3·—	8·—	3·—	8·—
Mrkva	1 „	1·50	8·—	1·50	8·—
Koleraba	1 „	1·—	8·—	1·—	8·—
Voće	2 „	2·50	26·—	5·—	52·—
Svega				262·94	838·75
+ 20% za razno				52·59	167·75
Ukupno				315·53	1.006·50
INDEKS HRANE				100·—	318 98
II. Odjeća i obuća:					
1 zimski kaput	1/48	900·—	2.725·—	20·42	56·77
1 hubertus	1/48	390·—	1.100·—	8·13	22·92
1 odijelo	1/12	890·—	2.430·—	74·17	202·50
1 radno odijelo	1/6	110·—	450·—	18·33	75·—
1 muška košulja	1/3	85·—	257·—	28·33	85 67
1 duge gaće	1/6	38·—	125·—	6·33	20·83
1 kratke gaće	1/6	28·—	62 50	4·67	10·42
1 čarape	1	6·—	45·75	6·—	45·75
1 cipele	1/12	195·—	615·—	16·25	51·25
1 đonjenje i popr. peta	1/6	45·—	150·—	7·50	25·—
1 šešir	1/12	38·—	132·50	3·17	11·04
1 m platna za krp.	1/6	6·50	57·50	1·08	9·58
Ukupno				194·38	616·73
INDEKS ODJEĆE I OBUĆE				100·—	317·28

Vrst robe	Faktor potrošnje	Cijena u Kn VIII. 1939.	Cijena u Kn II. 1942.	Troškovi VIII. 1939.	Troškovi II. 1942.
III. Stan:					
1 soba na periferiji		156.—	250·—	156·—	250·—
INDEKS STANA				100·—	160·25
IV. Ogrjev i osvjetljenje					
Drvo bukovo sa podv.	50 kg	0·32	0·65	16·—	32·50
Ugljen kameni	50 kg	0·48	1·05	24·—	52·50
Električna struja	4 kw	0·70	6·—	18·80	24·—
Ukupno				58·80	109·—
INDEKS OGRJEVA I OSVJETLJENJA				100·—	185·37
Ukupni troškovi života				724·71	1.982·23
+ 10% za razno				72·47	198·22
Sveukupni troškovi života				797·18	2.180·45
INDEKS TROŠKOVA ŽIVOTA				100·—	273·52

INDEKS TROŠKOVA ŽIVOTA

Izradila Hrvatska Radnička Komora

15. ožujka 1942. god.

Vrst robe	Faktor potrošnje	Cijena Kn VIII. 1939.	Cijena Kn III. 1942.	Troškovi VIII. 1939.	Troškovi III. 1942.
I. Hrana:					
Kruh	12 kg.	3·23	5·63	38·76	67·56
Brašno narodno	1 „	3·—	5·50	3·—	5·50
„ kukuruzno	1·5 „	2·—	5·50	3·—	8·25
Grah-trešnjevac	2 „	5·—	13·—	10·—	26·—
Krumpir	7 „	1·50	4·—	10·50	28·—
Tjestenina	1·50 „	5·50	25·—	8·25	37·50
Riža	1 „	7·—	19·25	7·—	19·25
Govedina str. d.	1 „	15·—	52·—	15·—	52·—
Svinjetina str. d.	1 „	16·—	72·—	16·—	72·—
Teletina str. d.	1 „	16·—	40·—	16·—	40·—
Suho meso	0·50 „	20·—	100·—	10·—	50·—
Mast svinjska	0·50 „	18·—	80·—	9·—	40·—
Ulje stolno	0·2 lit.	12·—	37·50	1·20	7·50
Maslac	0·50 kg.	26·—	140·64	13·—	70·32
Mlieko	10 lit.	2·50	6·—	25·—	60·—
Sir kravlji	1 kom.	5·—	18·—	5·—	18·—
Jaja	15 „	0·80	3·50	12·—	52·50
Šećer	1·50 kg.	14·75	26·—	22·13	39·—
Kneipp	0·50 „	14·—	27·50	7·—	13·75
Franck	0·30 „	19·50	32·50	5·85	9·75
Sol	0·30 „	2·50	5·—	0·75	1·50
Ocat	0·5 lit.	2·—	7·50	1·—	3·75
Salata zelena	1 kg.	5·—	18·—	5·—	18·—
Kupus zeleni	2 „	3·—	7·50	6·—	15·—
Poriluk — Špinat	1 „	2·—	20·—	2·—	20·—
Kelj	1 „	3·—	8·—	3·—	8·—
Mrkva	1 „	1·50	7·—	1·50	7.—
Koleraba	1 „	1·—	8·—	1·—	8·—
Voće	2 „	2·50	26·—	5·—	52·—
Svega				262·94	850·13
+ 20% za razno				52·59	170·03
Ukupno				315·53	1.020·16
INDEKS HRANE				100·—	323·32
II. Odjeća i obuća:					
1 zimski kaput	1/48	900·—	2.725·—	20·42	56·77
1 hubertus	1/48	390·—	1.100·—	8·13	22·92
1 odijelo	1/12	890·—	2.430·—	74·17	202·50
1 radno odijelo	1/6	110·—	500·—	18·33	83·33
1 mužka košulja	1/3	85·—	257·—	28·33	85·67
1 duge gaće	1/6	38·—	125·—	6·33	20·83
1 kratke gaće	1/6	28·—	62·50	4·67	10·42
1 čarape	1	6·—	45·75	6·—	45.75
1 cipele	1/12	195·—	615·—	16·25	51·25
1 đonjenje i popr. peta	1/6	45·—	150·—	7·50	25·—
1 šešir	1/12	38·—	132·50	3·17	11·04
1 metar plat. za krp.	1/6	6·50	57.50	1·08	9·58
Ukupno				194·38	625·57
INDEKS ODJEĆE I OBUĆE				100·—	321·57

Vrst robe	Faktor potroška	Cijena Kn VIII. 1939.	Cijena Kn III. 1941.	Troškovi VIII. 1939.	Troškovi III. 1941.
III. Stan:					
1 soba na periferiji		156·—	250·—	156·—	250·—
INDEKS STANA				100·—	160·25
IV. Ogrijev i rasvjeta:					
Drvo bukovo	50 kg.	0·32	0·80	16·—	46·—
Ugljen	50 „	0·48	0·05	24·—	52·50
Električna struja	4 KW	4·70	7·—	18·80	28·—
Ukupno				58·80	126·50
INDEKS OGRJEVA I RASVJETE				100·—	215·13
Ukupni troškovi života				724·71	2.022·16
+ 10% za razno				72·47	202·22
Sveukupni troškovi života				797·18	2.224·45
INDEKS TROŠKOVA ŽIVOTA				100·—	279·03

Izdavač: Radnička komora, Zagreb, Krešimirov trg broj 6. — Odgovorni urednik povjerenik Vjekoslav Blažkov Uredništvo i uprava Krešimirov trg 6. IV. kat. (Radnička komora). Izlazi svakoga mjeseca Pretplata godišnje Kn. 260·—. Pojedini broj Kn. 24·—. Tisak: Hrvatske Državne Tiskare, Zagreb, Frankopanska ulica 26. Za tiskaru odgovara Stanislav Pintarić.

Građevno poduzeće

Ing. Ivan Kurtović

ovlaš. građevni inženjer

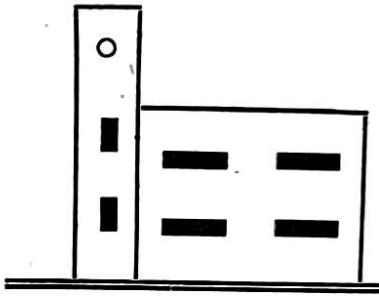

Zagreb

Martićeva ul. br. 11.

Brzoglas 24-526

SIKOFERMENT

Suhi pivski kvasac je u skupim vremenima jeftini prirodni

dodatak hrani sa mnogo Vitamina B

Besplatne uzorke šaljemo svakome!

Sikoferment proizvodi:
Zagrebačka dionička pivovara
Ilica 224
Prodaje se u svim ljekarnama uz nepovišene cijene.

Izvolite mi poslati besplatni uzorak Sikofermenti.
Ime i prezime:
Zanimanje:
Mjesto:
Ulica:

Preporuča svojim mušterijama

Proizvod

Šešira i Krzna

Braća Tomić

Zagreb, Masarykova 13 Brzoglas 23—061

Sjedinjene tvornice stakla n. d. ZAGREB

Draškovićeva ul. 25 Brzoglas: 23213 i 23144

TVORNICA ŠUPLJEG STAKLA (BOCA) HUM NA SUTLI
I PRODAJNI URED ZA TVORNICE ŠUPLJEG STAKLA:
EICHTAL (HRASTNIGG) I ROHITSCH-SAUERBRUNN OBJE
U ŠTAJERSKOJ

OTPREMNIŠTVO

URBAN ŽUPANIĆ PRIJE I. HAFNER

BOŠKOVIĆEVA UL. 34 BRZOGLAS 60—82

OBAVLJA DOVOZ I ODVOZ ROBE, PRESELJENJA I USKLADIŠTENJA

Trošite samo prvorazredne proizvode
Prve hrvatske tvornice salame, sušena
mesa, masti i konzerva.

M. Gavrilovića sinovi d. d.

Petrinja

jer su najbolji i najizdašniji.

Josip Balković - Zagreb

Tvornica užarske robe,
trgovina ribolovnih predmeta

Pavla Radića ulica 3

Brzoglas broj 47-47 dućan, 58-00 poslovnica, 59-97 tvornica

Vlastita izradba:

Užarije, transmisionih užeta za pogon raznih popruga iz špage i jute, užica te ćilima i otirača iz kokosa. Nadalje prodaja svih tapetarskih potrebština kao gradla, strune (Rosshaar), morske trave (Afrik) vune, kapoka, jutenog platna, slamnjače itd. Veliko skladište i vlastita konfenkcija platna za šatore, nepromočivih ponjava za vagone, kola i automobile, pokrivače za konje.

Najveći izbor ribolovnih potrebština za športaše i ribare.

KONTINENTALNO

d. d. za trgovinu željezom

ZAGREB VI.

Poštanski pretinac 29 — Mažuranićev trg 5

Brzoglas poslovnice 24-059, 24-050

Brzoglas skladišta 24-424

NAŠIČKA

TVORNICA TANINA I PAROPILA D. D.

ZAGREB, Marulićev trg 18

BRZOGLAS BROJ 23-452/6

SVE VRSTE TVRDOG I MEKOG DRVA

PILANE: Sušine-Gjurgjenovac, Ljeskovica, Andrijevci, Novoselec-Križ, Karlovac, Klenak, Podgradci, Zavidovići, Begovhan

Tvornica tanina, parketa, bačava: SUŠINE-GJURGJENOVAC
Impregnacija pragova i stupova: KARLOVAC
Tvornica sanduka i ljuštene robe: PODGRADCI
Kamenolom: BLACKO-JAKŠIĆ

STUPNIČKA TVORNICA STROJEVA K. D.

MARGARETSKA UL. 1 ZAGREB BRZOGLAS 22—689

Proizvada:

mlinske strojeve i uređaje za silose sušione, i transportne uređaje.

„ALGA"

ZA MASAŽU

LJEKAR. KOZMETIČ. LABORATORIJ

ZAGREB BOŠKOVIĆEVA 36

„GIMPEX"

GOSPODARSKO IMPORTNO I EXPORTNO D. D.

ZAGREB

ZVONIMIROVA ULICA 15a

Brzoglas: Uvoz 63-55 — — — Brzoglas: Izvoz 30-01

Nabavlja i imade na skladištu sve vrste poljoprivrednih strojeva. Najpovoljnije nabavno vrelo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj

Posjetite nas!

Pišite nam! **Tražite ponude!**

Trgovačke knjige, zavod za crtanje knjigovežnica, tiskara i papirnica

MILAN RAMUŠĆAK - ZAGREB

Tvornica: Marulićev trg 6 - brzogl. 23663
Knjigovodstvo: . . . . brzogl. 4710
Maloprodaja: Gajeva ul. 6 - brzogl. 23662
Poštanski čekovni račun br. 33.368

IFA d. d.

VELEDROGERIJA I TVORNICA FARMACEUTSKIH PREPARATA

ZAGREB

JUKIĆEVA UL. 12

FRANCESCO PARISI

MEDJUNARODNO OTPREMNIŠTVO I KONTROLA

SREDIŠNJICA: TRIESTE
UTEMELJENO GODINE 1807

PODRUŽNICA:
ZAGREB - Dolac broj 9. II.

BRZOJAVNI NASLOV: PARISI
TELEFON INTERURBAN 52-42

Zagrebačka željeznarija

Vlasnici: V. Klancir, A. Fürst, V. Malović

Draškovićeva br. 1 ZAGREB Vlaška ul. br. 44

Brzoglas: Poslovnica 24-358 dućan 24-359

Bogato skladište svih vrsti alata, okova te kuhinjskih potrebština

SAMOBORKA dioničko društvo za gradjevnu industriju

ZAGREB Samoborska cesta br. 12 — Brzoglas br. 59-93

„TERABONA": suha plemenita žbuka za fasade
CEMENTNE CIJEVI: mašinalno izrađene
CEMENTNE PLOČICE: izrađene hidrauličnom prešom
MRAMORNA ZRNCA: za terazzo svih vrsta
PIJESAK ZA VRTOVE: šrot bijeli
PIJESAK U SVIM BOJAMA ZA ŽBUKU
UKRASNE VAZE I OSTALI CEMENTNI PROIZVODI
CEMENTI SVIH VRSTA

Uz najniže dnevne cijene

IVAN HAIDUCKA, Zagreb I.

Radišina 13 (polukat) — Brzoglas 42-81

Poštanski pretinac broj 352 Poštanski ček broj 31.378

Glavni zastupnik za tvornice:
Jos. Zimmermann, Althabendorf
Justin Lonsky i sin, Neu Titschein
W. Weber, Schluckenau
Singer & Comp., Asch

„ALBERT" industrijsko i trgovačko d. d.

Središnjica ZAGREB — Ilica broj 60 — Brzoglas 40-79

KUDELJARA Vladislavci
PREDIONICA, TKAONICA I IZRADBA ŠPAGE
Karlovac

DRUŠTVO ŽIGICA ZA NEZAVISNU DRŽAVU HRVATSKU U ZAGREBU

AMRUŠEVA ULICA 19 III.

Brzojav: ŽIGICA ZAGREB

Ček. rač. br. 31.989 tel. 22-831 **Pošt. pretinac Zagreb I. br. 218**

Prodavaona žigica: ZAGREB, Gundulićeva ul. br. 4 u dvorištu

Telefon broj 69-62

Destilacija drva d. d.

u Tesliću

izraduje sve produkte suše destilacije drveta, drveni ugljen, drveni kreč, octenu kiselinu, katran, karboleum, ulje i t. d. — Na parnoj pilani u Tesliću

HRVATSKA INDUSTRIJA KATRANA D. D.

RADNIČKA CESTA BR. 29 **ZAGREB** BRZOGLAS 23-255, 23-256

Proizvađa: sve vrsti katranskih i asfaltnih krovnih ljepenka, specijalne ljepenke RUBEROID i HIKOLIT. — Izolacioni materijal, kao i sve vrsti izolacionih ljepenka, Xeroton, Malterin, Bilot, kit za brtvljenje itd. — Sve derivate kameno ugljenog katrana kao Benzol, Toluol, Xylol, karbolne kiseline, karbolineum, ulja za impregnaciju, ulje za pranje, ulje za loženje, sve vrsti katranskih smola, naftalin itd. — Sve asfaltne proizvode, asfalt mastiks, bitumen u svim gradacijama, mase za zaljevanje itd. — Dezinfekciona sredstva kao karbolne kiseline u svim jakostima, kresolun, krudum, čisti fenol, sapokresol, Lohsol medicinal i dezinfekt. — Sredstva za suzbijanje štetočina na voćkama Löhsol i Neolohsol. — Specijalna maziva, tovotne masti u svim kapljištima, mast za kugljična i valjkasta ležišta, sve kolomazi, mast za vagonete, emulgirajuća ulja za hlađenje. — Pomoćna sredstva za kožarsku i tekstilnu industriju, Turska crvena ulja, Türkenulja, Norani, Noricoli, apretur ulje, sredstva za vlaženje, Degras, Hoellon degras, tekstilni sapuni itd. — Mineralne soli, kalijevi i natrijevi nitrati tehnički čisti kristalizirani i kemijsko čisti, boraks kristilizirani, granuliran i u prahu.

Izvađa: cestogradnje u asfaltnim i katranskim metodama.

Projektira: moderne izolacije i tome slično.

Najbolje ćete dobiti

WAFFLE,

ADRIE i

NAPOLITANKE

kod domaće tvornice

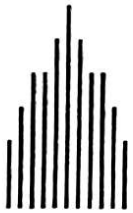

ANTON

VIDIC

ZAGREB, Štosova ul. 20

Brzoglas 90-22

Hrvatska Zemaljska banka

d. d.

Zagreb

DIONIČKA GLAVNICA: KN 100,000.000--

BRZOJAVNI NASLOV: ZEMALJSKA

OBAVLJA SVE BANKOVNE POSLOVE

RAZGRANATA MREŽA PODRUŽNICA I DOPISNIKA U TU- I INOZEMSTVU

Josip Hećimović

Zagreb

GAJEVA ULICA 9a

Trgovina kratke, pletene i manufakturne robe, skladište razne vune i svile

Vlastita NAMOTAVAONICA svakovrsnog konca nalazi se u ZAGREBU, Vrhovčeva ulica 13

Tvornica kože i tanina

Stjepan Vedriš

i

ing. Franjo Vedriš

Heinzelova 69 **ZAGREB** Brzoglas 70-77

proizvodi kožu za džonove i tanin.

„ROKRA“

dioničarsko društvo
za promet robom
ZAGREB, Ribnjak 10/I
brzoglas: 73-42
brzojavi: ROKRA ZAGREB

IMPORT-EXPORT

muške i ženske tkanine,
dvokolice, krugovalnici
i šivaći strojevi.

Najsolidnije
Najukusnije

PARKETE

Sve vrste i kvalitete

Kod najvećeg zagrebačkog skladišta

„Parketa”

Trgovina parketa i drvene robe

Brzoglas: 24-261

Zagreb
Katančićeva br. 3

„CROATIA“ međunarodno odpremništvo

preporuča se za sve transporte iz inozemstva i u inozemstvo.
Imade vlastita prevozna sredstva. Obavlja sve prevoze trgovačke robe i teških predmeta. Selidbe u gradu i izvan grada u vlastitim kolima.

Vlasnik
MIRKO VUCKOVIĆ
Zagreb - Jurišićeva ul. 26 - Brzoglas 24-588,

Dragutin Rožić i sin „Zagreb“

Utemeljeno 1838 Ulica Pavla Radića 22 Brzoglas 63—73

GUMBI ŽNORE I POSAMENTERJA

Proizvodi:
gumbe, petlje, žnore, kite, rese, kablove, sjenila i raznovrsne posamenterije
Na veliko i malo.
Vanjske naručbe obavljaju se najbrže.

Imamo na skladištu i dobavljamo uz originalne cijene:
Sve propisane školske knjige, učila, fizičke i kemičke aparate, zemljovide, slike za zornu obuku, itd.
Knjižara i papirnica
ST. KUGLI, ZAGREB, ILICA Br. 30
Utemeljena god. 1795

MIROSLAV BILIĆ

Prije C. M. Müller & Co
Koturaška c. 17. **ZAGREB,** Brzoglas 91—18

Proizvod boja i maziva za kožu.

SVE ZDRAVSTVENE POTREBŠTINE

za apoteke — drogerije — parfumerije
dobavlja uz najniže tržne cijene

Anatol Ćurković
„RIKA“

tvornica vate, zavojnog i sanitetskog materijala,
ZAGREB, Kurelčeva ul. 4 — Brzoglas 23-528

Kromolitografska tvornica
Rožankovski i drug d. d.

Zagreb, Savska cesta 31
Brzoglas 23-880

Izradjuje plakate, etikete, vrijednosne papire, te raznih reklamnih tiskanica. Nadalje složive kutije od kartona litografirane ili štampane. Poseban odio za izradu valovite ljepenke za pakovanje u koturima, te izrada raznih kutija po mjeri iz valovite ljepenke.

Pokućstvo Kruljac

PRODAJA SVIH VRSTI OMOTNIH PAPIRA
PRERADA PAPIRNATE ROBE D. D.

ZAGREB - Savska 31 - Brzoglas br. 31-89 - Račun pošt. šted. br. 39.832

Proizvodnje vrećica za: Špeceraje, Ljekarne, Drogerije, Čaj, Kavu, Bonbone, Kandite, Mirodije, Vrećice za šešire, Pomodne torbice, vrećice od celofana, reklamnog papira s tiskom od jednostavne do najfinije izradbe. —

Agfa filmovi:
Isochron Isopan Isopan ISS
Za kopije i povećanja:
AGFA fotografski papiri
LUPEX - BROVIRA

Za snimanje:
AGFA
fotografski aparati
RECORD I CARAT

REZERVIRANO

Omiljen kod svake domaćice
KAVIN NADOMJESTAK
te ima najbolji ukus
kod svake domaćice
„JAVA"
ZAGREB, Vlaška 101

MATZEN & TIM
ZAGREB
Radišina 13
HAMBURG
Alterwal 44
Arijsko poduzeće
Veletrgovina tekstilnom robom
Bogato skladište
Posjetite nas ili zatražite posjet našega putnika

CELERITAS Otpremničko i transportno poduzeće
Brzojavi: **CELERITAS**
Zagreb — Jelačićev trg 3
Brzoglasi: 24-545 i 24-546
Carina: 91-40 skladište: 36-66
Račun pošt. ček. ureda 35-778

VELETRGOVINA ŽELJEZA I ŽELJEZNE ROBE
MERVAR I HODNIKOVIĆ
ZAGREB Petrinjska 3
Poznato solidno nabavno vrelo za sve što trebate

„HAG" TRGOVAČKO D. D., ZAGREB Poštanski pretinac / Postfach 329
Veletrgovina kratke, pletene i tekstilne robe.

POŠTANSKA ŠTEDIONICA

NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

ZAGREB

PODRUŽNICA U SARAJEVU

Prima uloge na štednju

Blagajne poštanske štedionice i sve pošte u zemlji izdaju štedne knjižice i po njima primaju i isplaćuju uloge bez ikakvih troškova. — Zato je najprikladniji način štednje ulaganje na štednu knjižicu Poštanske štedionice.

Otvara čekovne račune

i vrši čekovnu službu putem svih pošta u državi, brzo, sigurno i dobro. — Svi prijenosi s računa na račun (virmani) obavljaju se besplatno.

Podržava poslovne veze s inozemstvom

te putem kliringa obavlja plaćanja i prima doznake za sve vlasnike čekovnih računa.

Za uloge kod Poštanske štedionice jamči država.

KOTVA D. D.

IZVOZ I UVOZ

Brzojav: Kotva Zagreb
Brzoglas: 69-58

ZAGREB, Bošković eva 42

Zastupamo slijedeće tvrtke:

BATA hrvatske tvorn. gume i obuće d. d. Borovo
MAJSTOR d. d. Borovo — **STOLIN** d. d. Vukovar
STOLIN d. d. Brčko (Gredice)
BATA A. S. Zlin — Kotva Spol. s r. o. Zlin

STROJEVI TEKSTIL RUDE STAKLO

INDUSTRIJA LAKOVA I ULJA D.D.

Radnička cesta br. 43 Z A G R E B Radnička cesta br. 43

Brzojavni naslov: PERUNIKA. Brzoglas: 24548, 24549

Proizvodi:

sve vrste lakova i uljenih, te suhih boja

Specijalni proizvodi:

„FAKKOR, NEOCEL, LUXAL I MUROFIX".

HRVATSKA UDRUŽENA BANKA D. D.

ZAGREB, ILICA 3.

Izvršuje najpovoljnije sve bankovne poslove.

Brzojavna adresa:

UNIONBANKA

Brzoglasi:

Zagreb: 54-50 do 54-54, 54-58, 54-59.

Podružnice:

Sušak, Tomislavova ulica broj 1.

ZALAGAONICA I DRAŽBOVAONICA

GRADSKE ŠTEDIONICE

Općine slob. i kr. glavnog grada Zagreba

U ZAGREBU, GAJEVA ULICA 2a

BRZOGLAS 62-63

ZALAGAONICA
DRAŽBOVAONICA

STALNA IZLOŽBA
JAVNA DRAŽBA

ZAGREB, GAJEVA 2a.

LANENA INDUSTRIJA d. d. OSIJEK

TKAONICA I PREDIONICA OSIJEK

Tenjska cesta 110
Poštanski pretinac 98
Brzoglas 2351

Proizvodi razne lanene, polulanene i kudeljne tkanine.

TVORNICA ZA PRERADU LANA I KUDELJE

V L A D I S L A V C I

Kraj Čepina
Brzoglas: Čepin 1

Odkupljuje lanenu i kudeljnu stabljiku.

CERJAK I DRUGOVI

TRGOVINA MANUFAKTURNE, KRATKE I PLETENE ROBE

ZAGREB, Jelačićev trg 6 BRZOGL. 22-238

MANUFAKTURA

NA VELIKO -- vl. SLAVKO BORŠĆAK I ADAM TÄUBL
ZAGREB — ILICA 22 — ZAGREB

GRADJEVNO PODUZEĆE

Inženjeri Braća Carnelutti d. d.

ZAGREB, Vukotinovićeva 7

OSNOVANO GOD. 1878

Preuzima sve vrsti visokih gradjevina, cestogradnje, naročito gradj. iz arm. betona

REZERVIRANO

TVORNICA PARKETA I PILANA D. D.

KARLOVAC

REZERVIRANO

KARLOVAČKA INDUSTRIJA SVILE

KARLOVAC

Antun Petreš

industrija vate, zavojnog materijala i teks. robe, predionica i tkaonica pamuka

KARLOVAC

REZERVIRANO

TVORNICA MARAMA
D. D.

KARLOVAC

BRZOGLAS:
KARLOVAC 144

BRZOJAVNI NASLOV:
PARKETE
KARLOVAC

VORNICA PARKETA I PILANA D. D. KARLOVAC

Hrastove i bukove parketne daščice u svim kakvoćama i mjerama.

REZANO TVRDO DRVO SVIH VRSTA.

DRVENI PROIZVODI ZA KUĆANSTVO:
vješalice za odijela; daske za meso, tijesto i kruh; kutije za jedaći pribor; drvene praljače; W. C. sjedala i t. d.

PROIZVODNJA DRVENE VUNE.

KARLOVAČKA TVORNICA POPLUNA D. D. KARLOVAC

GAZA GORNJA 14
TELEFON BROJ 37

P

ROIZVADJA:

Sve vrsti jorgana od najfinijih pa do najobičnijih, punjenih pahuljicom te pamukom, strunjače, jastuke, kaprice, plumeaux, kao i kareiranu vatu.

TVORNICA PARKETA

JOSIP RENDELI

KARLOVAC

BRZOJAV RENDELIJOS

BRZOGLAS BROJ 88

VUNA D. D. KARLOVAC

PROIZVODI SVE VRSTI
TKANINA, GUNJEVA I MARAMA

BRZOGLAS BROJ 128 BRZOJAVI: VUNA - KARLOVAC

TEKSTILNE TVORNICE D. D.

KARLOVAC

PROIZVODI SVAKOVRSNO SVILENO I PAMUČNO RUBLJE, TE PLATNENU I PLETENU ROBU

BRZOGLAS BROJ 25 BRZOJAVI: TEKSTILNE-KARLOVAC

„UNION"

TVORNICA
KOŽA

TVORNICA
SVIJEĆA I VOŠTANIH
PROIZVODA

DRAGUTIN JAUK

KARLOVAC

BRZOGLAS 2-12 BRZOGLAS 2-12

"STANDARD"

TVORNICA ZA IZRADBU
PLETENE I TEKSTILNE
ROBE

ZAGREB

Preradovićeva 1 - Brzoglas 82-36

TVORNICA:
KARLOVAC
Brzoglas br. 59

Prva hrvatska štedionica, podružnica Karlovac
Čekovni konto Zagreb broj 35.910

STRUMPF und
TEXTILWARENFABRIK

ZAGREB

Preradovićeva 1 - Fernspr. 82-36

FABRIK;
KARLOVAC
Fernsprech. N. 59

Erste Kroatische Sparkasse, Zweigstelle
Karlovac
Chek-Konto Zagreb No. 35.910

RIS

Tvornica gumene robe i kem. proizvoda d. d.
STENJEVEC

Brzoglas 70–91

Državno Šumsko Veleobrtno Poduzeće
Turopolje Utemeljeno godine 1860.
Vrhovčeva 1 ZAGREB Telefon broj 30-47
Parna pilana U TUROPOLJU I GJURMANCU

Na skladištu
ima veliku količinu
potpuno suhe
hrastove i ine gradje

ANILOKEMIKA D. D.
za tehničko-kemičku industriju
ZAGREB
Svačićev trg broj 6. Brzoglas 23-655, 56, 57

BONBONI, ČOKOLADA
i MARMELADA
najbolji su
Grič
GRIČ
Tvornica čokolade, bonbona i marmelade
IVAN KOHEK I DRUG
Zagreb, Pile I. br. 10 - Brz. 85-66, 40-65

MUSTAD
tvornica čavala, te željezne i čelične robe d. d.
KARLOVAC

Proizvodi u prvorazrednoj kakvoći

„Kruna" podkivačke čavle,
Gradjevinski okov,
Limenu robu,
Postolarske čavle,
Potkovice za obuću,
Žične čavle,
Žičanu robu,
Jedači pribor i t. d.

Zato kupujte isključivo kod

MUSTAD
tvornice čavala, te željezne i čelične robe d. d.
U KARLOVCU

PREKOMORSKI

LLOYD D. D.

ZAGREB, JELAČIĆEV TRG 3

MUHAMED HADŽIEFENDIĆ

TRGOVINA DRVA I UGLJENA NA VELIKO

SJEDIŠTE TUZLA - PRODAJNI URED ZAGREB

Brzojavi: **Muhamed Tuzla — Muhamed Zagreb**

Pošt. Pretinac Zagreb broj 25
Broj čekovnog računa 35507

VARTA

ZAGREB
VRBANIĆEVA 50

AKUMULATORE IZRADJUJE **MUNJA**

ZA AUTO, MOTORKOTAČE, RADIO I TELEF. - TVORN. AKUMULATORA d. d.

SERVICE I PRODAVAONICA: MARTIĆEVA ULICA 15 TELEFON 59-60

Kaštel d.d.

ZAGREB tvornica kemijsko-farmacijskih proizvoda d. d.

PROIZVODI: poznate i prokušane domaće lijekove, specijalitete i sterilne injekcije „KAŠTEL"

Dioničko društvo za promet kovinama

ZUGMAYER & GRUBER

Tvornica bakra i mjedi

WINDISCHFEISTRITZ

Untersteiermark, Deutsches Reich

Brzoglas br. 2

Prodajno skladište: Zagreb, Martićeva ul. 13. Brzoglas br. 22-657

UZ DOSTAVU SIROVINE PRERADJUJEMO:

BAKAR: limove ploče, šajbe, (tepsije), cijevi, šipke, bakrenu žicu, užeta, šipke za elektro-žicu za svarivanje i dezoksidacione metale, bakreni materijal za lokomotive, bakrene zakovice, silicium-brončanu žicu i t. d.

MAKSIMILIJAN PAVIĆ

OVLAŠTENI ELEKTRO-INSTALATER

IZVAĐA ELEKTRIČNE I BRZOGLASNE INSTALACIJE I SVAKOVRSNE ELEKTRIČNE UREĐAJE ZA SLABU I JAKU STRUJU, PRODAJA, ELEKTRIČARSKOG MATERIJALA TE SKLADIŠTE LUSTERA. IZRADBA ELEKTRO-TERMOSTOTA I ELEKTRO-TERMOSTOTSKIH KOMORA.

ZAGREB, PRERADOVIĆEVA ULICA 5 - BRZOGLAS 23-497

Tkanine S. A. M.

ALOIS MÜLLER K. D.

ZAGREB - Bakačeva 1

„FURNIR" K. D.

za trgovinu furnira, šperploča i stolarskih potrebština

PERŠEN, PLAZIBAT I DRUG — ZAGREB

Jurišićeva 19 **Brzoglas 41-46**

D. D. DOMAĆE TVORNICE

PREDENJA I TKANJA PAMUKA

DUGA RESA

Osnovano 1884

Najveće poduzeće ove vrsti u N. D. Hrvatskoj

Pamuk i platno u Dugoj Resi

poznato najbolje kakvoće

HRVATSKI RUDNICI I TALIONICE D. D.

GLAVNO RAVNATELJSTVO — SARAJEVO

Brzojavni naslov: HRUTAD, SARAJEVO

Čekovni račun kod Pošt. Šted 22-22

Tekući računi kod: Drž. Vjeresijskog zavoda, Gradske Šted. u Sarajevu, Zemaljske Banke za B. i H. u Sarajevu i Prve Hrvatske Štedionice - Podružnice u Sarajevu.

TELEFONI: 38-01, 38-02, 38-03, 38-04, 38-05

Poduzeća:

Rudnici željezne rude u Ljubiji i Vareš Majdanu,
Rudnici uglja u Zenici i Brezi,
Talionica i ljevaonica u Vareš-Majdanu,
Čelična valjaonica i žičara u Zenici.

Predstavništvo:

U ZAGREBU, MARTIĆEVA ULICA 14./I. TELEFON 60-17

PROIZVODI:

RUDNIK U ZENICI I BREZI:
mrki ugalj;
RUDNIK U VAREŠ-MAJDANU I LJUBIJI:
željezna ruda;
TALIONICA I LJEVAONICA U VAREŠ-MAJDANU:
sirovo željezo i svi polu-fabrikati iz željeza i čelika,
ljevena trgovačka i mašinska i kanalizaciona roba,
ljevane cievi i sav pribor za vodovode,
pumpe, vitlove, vagoneti i sav ostali rudarski pribor;
ČELIČANA VALJAONICA I ŽIČARA U ZENICI:
betonsko, šipkasto, fasonsko i obručno željezo,
nosači,
valjana žica,
grubi, srednji i fini limovi,
željezničke, tramvajske i rudničke tračnice sa priborom,
vučena žica i čavli (klinci),
Siemens-Martinov,
Elektro-čelik i legirani čelik.

PRODAJA:

betonskog, šipkastog, fazonskog i obručnog željeza, nosača, limova, tračnica i pribora, žičane robe i svih produkata Željezare Vareš preko Glavnog Ravnateljstva Hrvatskih Rudnika i Talionica d. d. Sarajevo. — Trgovačkog lijeva preko Kontrolnog ureda ljevaonice Željeza, Zagreb, Martićeva 14. — Željezne rudače preko „Odjela za rudarstvo i kovinarstvo" Ministarstva šumarstva i rudarstva, a UGLJENA preko prodajnog ureda kod Ministarstva šumarstva i rudarstva.

SIEMENS krugovalnici

SIEMENS
RADIO

Odlikuju se odličnim prijemom i ugodnim zvukom. Dobivaju se kod svih trgovaca krugovalnika

SIEMENS-
SUPER
13 W/GW

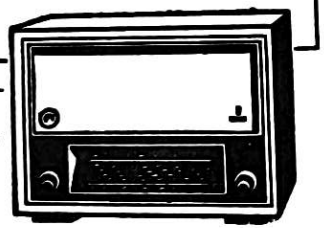

Može se vidjeti i nabaviti i u VLASTITOJ PRODAVAONI

SIEMENS RADIO **ZAGREB, Bogovićeva 4**

KRPE I SVE

TEKSTILNE ODPADKE

kupuje u svim mjestima Nezavisne Drž. Hrvatske
UZ NAJPOVOLJNIJE CIJENE
>TEKSTIL SIROVINA<
Magazinska c. 11 ZAGREB Brzoglas br. 25-274

Vlastite sabirnice u
KARLOVCU,
KNINU,
OSIJEKU,
SARAJEVU i
ŠIDU

SVE VRSTE
ALATNIH KON-
STRUKTIVNIH
ČELIKA,
ČELIČNE ŽICE,
ELEKTRODE
I ŽICE
ZA SVARIVANJE,
LIMOVI
I OSTALI
ČELIČNI
PROIZVODI

OLDIČELIK

Sarajevo, Adolfa Hitlera 21 **Zagreb,** Hatzova 12

Cosmochemia

za promet
galanterijskom robom,
parfimerijom i kosmetikom

Samostanska ulica 20

Prvo

hrvatsko-slavonsko

dioničko društvo

za industriju šećera

NASLOV ZA BRZOJAVKE:
ŠEĆERANA OSIJEK
ŽELJEZNIČKA POSTAJA:
OSIJEK DONJI GRAD
BRZOGLAS BROJ 33-66 i 33-67

Osječka ljevaonica željeza

i

tvornica strojeva

D. D. OSIJEK

Telefon 29-63 i 29-64 Brzojavi OLT, Osijek